

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний вищий навчальний заклад
“Донецький національний технічний університет”
Кафедра історії і права**

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ: НОВИЙ І НОВІТНІЙ ЧАС

**Навчально-методичний посібник
для студентів**

Донецьк – 2012

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний вищий навчальний заклад
“Донецький національний технічний університет”
Кафедра історії і права

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ: НОВИЙ І НОВІТНІЙ ЧАС

Навчально-методичний посібник
для студентів

Галузі знань: 0301 – соціально-політичні науки
Напряму підготовки: 6.030101 – соціологія

Галузі знань: 0203 – гуманітарні науки
Напряму підготовки: 6.020301 – філософія

Рекомендовано до друку гуманітарною радою ДонНТУ

Донецьк – 2012

УДК -94 (4)

Навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.030101 – соціологія, 6.020301 – філософія / Укладач Л.О.Рощина – Донецьк: Донецький національний технічний університет, 2012. – 136 с.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Саржан А.О., завідувач кафедри історії і права Донецького національного технічного університету;
кандидат історичних наук, доцент Белікова Н.Ю., доцент кафедри історії слов'ян Донецького національного університету.

Затверджено на засіданні навчально-видавничої ради ДонНТУ.
Протокол № 2 від 19.04. 2012р.

Навчально-методичний посібник містить стисле викладення основних тем курсу, передбачених навчальною програмою для вивчення на лекційних заняттях, плани семінарських занять, тематику рефератів та методичні рекомендації щодо їх виконання, список джерел та літератури, питання для самоконтролю та підготовки до заліку, контрольні модульні завдання з курсу, словник основних термінів та понять.

Навчально-методичний посібник розглянуто і затверджено на засіданні кафедри історії і права, протокол № 8 від 28.02.2012р.

Рекомендовано до друку гуманітарною радою ДонНТУ, протокол № 4 від 22.03.2012р.

ПЛАН

Вступ. Мета та завдання курсу.....	С. 5.
1. Конспект основних тем курсу.....	С. 7.
2. Плани семінарських занять.....	С. 84
3. Література для самопідготовки.....	С. 88
4. Методичні рекомендації до індивідуальної роботи студентів	С. 95
5. Тематика рефератів	С. 95
6. Перелік запитань із курсу.....	С. 98
7. Тестові контрольні роботи	С. 100
..	
8. Словник історичних термінів та понять.....	С. 112
8. Пам'ятка студенту.....	С.134

ВСТУП

Новий та новітній час є найбільш насиченим із періодів світової історії. Він пов'язаний з розгортанням процесів кризового розвитку і розкладу європейського традиційного суспільства, революційного становлення буржуазної суспільної системи, поетапної генези індустріального суспільства і переходу ведучих країн світу до постіндустріальної стадії розвитку. Програму курсу побудовано за проблемно-хронологічним принципом, який дозволяє найбільш повно відобразити діалектику загального та особливого, універсального й одиничного в становленні та розвитку індустріального суспільства, виявити історичну логіку цього процесу, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки та основні закономірності різних етапів модернізації.

Вивчення нової історії починається з подій Англійської буржуазної революції середини XVIIст., яка відіграла значну роль у розгортанні процесу модернізації в європейському масштабі. Період другої половини XVIIст. – початку XIXст. розглядається як особливий етап процесу модернізації, пов'язаний з комплексним розвитком індустріальної системи, глибинною трансформацією основ людського буття, зародженням нової суспільної парадигми.

Події рубіжу XVIII – XIXст. – американська й французька революції, революційні та наполеонівські війни в Європі – завершують період формування духовного “генопиту” нової Європи. Вони співпадають з промисловим переворотом у ведучих європейських країнах, що надало розвитку індустріальної цивілізації техногенного характеру. Період з 1815р. по 1870р. є епохою “класичного капіталізму”, коли індустріальна система досягає якісно нового ступеню – відносно повної реалізації базових принципів класичного лібералізму, збалансованості усіх основних суспільних підсистем, які функціонують на цій основі. Події кінця XIX – початку XXст. трактуються як етап зростання внутрішніх протиріч у розвитку індустріальної суспільної системи, формування монополістичного капіталізму, радикального загострення соціальних конфліктів та міжнародних протиріч.

Епоха новітнього часу є поетапною трансформацією індустріальної системи, генези сучасних форм суспільного життя. Перший етап (1918 – 1945рр.) пов'язаний із цивілізаційним розколом європейського суспільства, формуванням основ системи державно-монополістичного капіталізму та тоталітарних суспільних систем. Кінець Другої світової війни надав поштовх для формування міжнародно-правової системи світового співтовариства, початку “холодної війни”, переходу до біполярної моделі міжнародних відносин. Післявоєнний період (1945 – 2000рр.) трактується як новий етап новітньої історії, який включає процеси поступової трансформації індустріальної цивілізації та переходу її в нову якість – постіндустріальне суспільство. Цей період характеризується науково-технічною революцією, еволюцією моделі “державного добробуту”, структурною економічною кризою 70-хрр. XXст., “неоконсервативною революцією” 80-х рр. XXст. Невід'ємною частиною другого періоду новітньої історії є еволюція соціалістичної системи, яка завершилась розкладом цієї суспільної моделі та

початком постсоціалістичної трансформації країн Східної Європи й модернізацією латиноамериканського суспільства. Перехід ведучих країн Заходу до стадії постіндустріального розвитку співпав із якісними змінами у системі міжнародних відносин – ломкою біполярного світового порядку й розвитком багатопольярної системи міжнародних відносин.

Метою вивчення курсу “Всесвітня історія” є формування історичних знань, розвиток історичного мислення студентів; ознайомлення з особливостями соціально-економічного, політичного та духовного процесів, які позначили шлях розвитку західного суспільства у XVII – XXст., а також аналіз специфіки розвитку окремих країн і регіонів впродовж цього часу.

Завдання курсу: навчити студентів

- об’єктивно та неупереджено висвітлювати події, явища, процеси; встановлювати причинно-наслідкові зв’язки;
- узагальнювати й критично оцінювати історичні факти, спираючись на здобуті знання;
- вільно володіти термінологічним апаратом;
- співставляти та систематизувати дані різних історичних джерел, застосовувати їх при характеристиці подій, явищ, процесів, окремих історичних особистостей;
- аргументовано, на основі історичних фактів, відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему, толерантно ставитись до протилежних думок, виявляти розбіжності в позиціях, критично ставитись до тенденційної інформації;
- використовувати набуті знання і вміння в практичній діяльності: складати конспект, тези, готувати реферат, доповідь, складати список літератури з теми.

Місце в структурно-логічній схемі спеціальності: варіативна навчальна дисципліна “Всесвітня історія” є складовою циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” з напрямку “соціологія”. Ця дисципліна є теоретично-практичним зв’язком та доповненням курсів історії України, історії української культури, філософії, соціології.

Система контролю знань. Навчальна дисципліна “Всесвітня історія” оцінюється у заліковій формі. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за національною шкалою та шкалою ECTS.

Поточний контроль: оцінювання усних відповідей та доповнень на семінарах, письмових самостійних робіт, індивідуальних творчих завдань, рефератів, самостійного вивчення тем у вигляді конспектів.

Залік виставляється за результатами поточного контролю.

КОНСПЕКТ ОСНОВНИХ ТЕМ КУРСУ

ТЕМА 1. Вступ до історії Нового й Новітнього часів. Передумови Англійської буржуазної революції.

План

1. Поняття нової історії.
2. Періодизація історії нового часу.
3. Періодизація та особливості новітньої історії.
4. Передумови Англійської буржуазної революції.

1. Поняття нової історії

Поняття “нова історія” було введено гуманістами XVI ст. **Нова історія** – це історія зародження, розвитку нового типу виробництва й суспільних відносин (капіталізму), який прийшов на зміну феодалізму. Капіталізм – це прогрес у порівнянні з феодалізмом. **Капіталізм** – це устрій, в основі якого є приватна власність та використання найманої праці. Головними фігурантами суспільства стають капіталісти (буржуазія) та найманий робітник (вільна людина, що продає свою працю).

2. Періодизація історії нового часу

Історія Нового часу поділяється на 2 великих періоди:

I період: кінець XVст. – кінець XVIIIст.

II період: кінець XVIIIст. – початок XXст.

З першого періоду ми з Вами розглянемо один підперіод:

1640-1789рр. – період між Англійською та Французькою революціями (включаючи події Англійської революції).

Риси періоду:

а). Початок промислового перевороту в Англії. Перехід від мануфактури до фабрики.

б). Боротьба за незалежність США.

1789-1815рр. – етап переходу від феодалізму до капіталізму.

Риси періоду:

а). Перемога Французької буржуазної революції; 1789-1794рр.

б). Війни Наполеона.

в). Розвиток промислової революції в Англії.

г). Поразка Наполеона, Венський конгрес.

1815-1830рр. – III етап утвердження капіталізму

Риси періоду:

а). Буржуазні революції в Європі та Америці.

б). 1810-1823рр. – війни за незалежність в Латинській Америці.

1830-1847рр. – посилення соціальних протиріч.

Риси періоду:

а). Реформи 30-х рр. в Європейських країнах.

б). Буржуазні революції.

в) Робітничий клас заявляє про себе (Ліонське повстання, повстання Селезських ткачів 1844р.).

г) Виникнення вчення К. Маркса і Ф. Енгельса «Науковий комунізм».
1848-1849рр. – революційний період.

Риси періоду:

а). Буржуазні революції у Франції, Германії, Італії, Австрійській імперії.

б). У Германії та Італії об'єднання не відбулось.

Германія – 38 держав; Італія – 8 держав.

1850-1860-ті рр. – капіталізм кінцево перемагає.

Риси періоду:

а). Завершення промислового перевороту в Англії і завершення формування колоніальної імперії

б). Громадянська війна в США (1861-1865рр.).

в). Швидкий розвиток робітничого руху, виникнення робітничих товариств.

г). Поява видатних творів науки й культури: Гете, Шиллер, Бетховин, Бальзак, Діккенс та ін.

Останній 1871-1914рр.

Риси періоду:

а). Об'єднання Італії та Німеччини.

б). Формування монополістичного капіталізму.

в). Підготовка до війни.

г). Колоніальні й територіальні претензії держав.

3. Періодизація та особливості новітньої історії

Епоха новітнього часу є останньою трансформацією індустріальної системи, генези сучасних форм суспільного життя. Історія умовно поділяється на 2 етапи:

Перший – 1914-1945рр. пов'язаний з цивілізаційним розколом європейського суспільства, формуванням основи державно-монополістичного капіталізму та тоталітарних суспільних систем. Кінець Другої світової війни надав поштовх для формування міжнародно-правової системи світового співтовариства, початку «холодної війни», переходу до біполярної моделі міжнародних відносин.

Другий (післявоєнний) – 1945-2010рр. трактується як новий етап новітньої історії, який включає процеси поступової трансформації індустріальної цивілізації та переходу її в нову якість – постіндустріальне суспільство. У цей період відбуваються процеси науково-технічної революції, еволюції моделі “державного добробуту”, структурна економічна криза 70-х рр. ХХст., “неоконсервативна революція” 80-х рр. ХХст., розпад соціалістичної системи й модернізація латиноамериканського суспільства. Водночас відбуваються якісні зміни в системі міжнародних відносин і ломка біполярного світового порядку та розвиток багатополлярної системи міжнародних відносин.

4. Передумови Англійської буржуазної революції

Соціально-економічні передумови

У надрах феодального устрою в Англії розвивались буржуазні відносини. Про це свідчать такі фактори:

- а) розвиток мануфактурного виробництва;
- б) аренда в сільському господарстві;
- в) зростання об'єму торгівлі (зовнішньої внутрішньої) ;
- г) суспільний розподіл праці (одні райони спеціалізувались на розвитку с/г; інші – промисловості) ;
- д) примусовий розклад середньовічних форм виробництва (цехового).

На сер. XVIII ст. вони являли собою невеличкі капіталістичні підприємства.

Стан розвитку промисловості

В Англії раніше, ніж в інших країнах Європи, відбувається процес розвитку капіталістичних відносин. Цьому сприяло:

- використання повітряних насосів для відкачки води з шахт;
- застосування мехів для подачі повітря в печі;
- використання водяного двигуна при обробці металу;
- використання кам'яного вугілля для виплавки металу;
- поступове перетворення ремісників на робітників (оскільки виконували одну операцію на виробництві);
- швидке перетворення розпорошеної мануфактури в цільне підприємство.

Проте розвиток мануфактурного виробництва стримують цехи.

Буржуазія була незадоволена:

1. Монопольним правом короля торгувати патентами.
2. Регламентом цехового виробництва (коли заборонялося випускати продукції більше, ніж передбачено регламентом). Проте, з 1550р. по 1650р (100 років) в Англії здобуття кам'яного вугілля зросло у 15 разів, олова, свинцю, солі – у 8 разів; сукно складало 4/5 експортної продукції країни.

Становище у сільському господарстві

На 1640р. в Англії мешкало 5 млн. жителів, з яких 3/4 – селяни. Зростання попиту на бавовну привів до огорожування. Почався процес обезземлювання селян, який супроводжувався їх майновою диференціацією.

Фригольди – вільні селяни, що мали землю. *Копігольдери* – користувались землею по копії (умові). *Найбідніші селяни(коптери)* – не мали нічого, крім хати (котеджу).

Політичні передумови революції

У XVI ст. феодальна держава Англія мирилася з наявністю буржуазії. Але буржуазія не мала місць у парламенті (прагнула до влади). Тюдори спиралися на нове дворянство. Але в кінці 30-х років XVII ст. воно знаходилось в опозиції до короля (2 протиріччя). Король не мав право приймати важливі рішення без парламенту (зокрема, оголошувати війну). Таким чином, протиріччя «король-парламент» та прагнення буржуазії мати владу були основними причинами революції.

Ідеологічні передумови революції

Противниками абсолютної монархії були *пуритани*. До їх прихильників відносились нове дворянство й буржуазія. Пуританізм був очищеним від догм англійської релігії віруванням. Якщо англійська церква знаходилась на службі короля, то пуритани були в опозиції до королівської влади. Проте самі пуритани поділялись на течії:

1. **Пресвітеріани** (поміркована течія) виступали за відміну багатства церкви; замість єпископів призначити пресвітерів, виступали за “очищення” церкви. Прихильники – велика буржуазія та нове дворянство (сутність буржуазна).
2. **ІнDEPENDЕНТИ** (незалежні) – радикальна течія. Виступали за скасування церкви, самостійність кожної релігійної общини. Прихильники – середнє та дрібне дворянство, селяни, ремісники.

Отже, в кінці 30-х років XVII ст. в Англії склались умови для початку революції. Феодальні відносини були тормозом для розвитку капіталізму; буржуазія рвалася до влади, а дворянство – опора короля – знаходилося в опозиції до останнього. Ця конфліктна ситуація та намагання короля абсолютувати владу й привели до революційного вибуху.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720 с.
3. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
4. Крип’якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995.– 284 с.
5. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юровской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

ТЕМА 2. Англійська буржуазна революція

План

1. Початок революційних подій (1640-1642рр.).
2. Громадянські війни.
3. Реставрація Стюартів. Історичне значення Англійської буржуазної революції.
4. Промисловий переворот.

1. Початок революційних подій (1640-1642рр.)

Після смерті Єлизавети Тюдор до влади прийшов Яков I Стюарт (1603-1625рр.). Виступав за абсолютизацію влади. Його син Карл I (1625-1649рр.) продовжував політику батька. Він декілька разів розганяв парламент. У 1628 – 1629рр. III парламент вимагає від короля суду над лордом Бекенгемом. Карл I розпустив парламент. Парламентарі розробили “Петицію про право”, в якій зазначили, що король порушує “Велику хартію вольностей”. Зокрема, у ній зазначалось, що не можна страчувати без суду, необхідно припинити простій військ у будинках мешканців країни тощо. Король обіцяв взяти до уваги вимоги, що містила петиція. Проте наступні 11 років він не скликав парламент.

У цей час відбувається процес укріплення абсолютизму. З 13 травня 1640р. відбулось засідання нового скликання парламенту (так званий “короткий парламент”). Після його розігнання в Лондоні починаються заворушення, створюється революційна ситуація. З листопада 1640р. Карл змушений був скликати новий парламент, маючи надію заповнити його своїми прибічниками. Та більшість у ньому склали нові дворяни та буржуазія, авторитет короля було надломлено. Новий парламент отримав назву “довгого” (1640-1653рр.).

Парламент поділився на прибічників революції (індепендентів) та пресвітеріан-роялістів (“круглоголові”, “кавалери”).

22 листопада 1641р. парламент ухвалив “Велику ремонстрацію” (протест), який містив скарги та вимоги нового дворянства та буржуазії до королівської влади. Король відмовився їх затвердити. У січні 1642р. Карл I спробував заарештувати ватажків опозиції. Спроба була невдалою – за них заступився народ. Парламент добивався керівництва військами – король не дозволив. Відбувається розрив між королем і парламентом.

2. Громадянські війни

Проходили в два етапи.

1. 1642-1646рр. – I громадянська війна.

Король почав збирати навколо себе кавалерів. Перевага в матеріальних ресурсах була на боці парламенту, але йому бракувало навченої та організованої армії.

Перша битва відбулась 23 жовтня 1642р. при Еджхіллі та була невдалою для парламенту. До того ж дворушництво пресвітеріанських генералів (поміркована верхівка нового дворянства та буржуазії, які прагнули компромісу з королівською владою) переходило в зраду і загрожувало поразкою.

Необхідність військової реформи була очевидною.

На чолі зброїні сил парламенту став представник індепендентів Олівер Кромвель (1599-1658рр.). Суворий пуританин, багато років займався с/г. Як прихильника опозиції, його було обрано до Короткого, а потім до Довгого парламенту. Ясним розумом, твердою вдачею він заробив високий авторитет політика. Він сформував загони кавалеристів-латників, яких у народі прозвали “залізобокими”. У 1643р. він став полковником. 14 червня 1645р. в битві при Нейзбі ролісти зазнали поразки.

Парламент проводить низку реформ, в т. ч. конфіскацію монастирської землі. Серед індепендентів існували розходження. Висунулось радикальне крило – “левеллери” (ідеолог – Джон Лільброн. Левеллери виступали за встановлення верховенства народу, урівняння чоловічого населення в політичних (не майнових) правах. У галузі економіки вони пропонували повну свободу торгово-промислового підприємництва. Їх ідеї знаходили відгук серед середніх селян, але вони були далекими від інтересів дрібного селянства.

2. 1647 – 1649 рр. - період буржуазно-демократичного розвитку Англійської революції.

1648р. – Друга громадянська війна.

Шотландці пригріли Карла I, і той збирає нове військо. Армія парламенту 17 червня 1648р. під командуванням Кромвеля розбила шотландське військо біля Престоне. Пресвітеріане рішуче відмовились від суду над королем і стали готуватися до розпуску армії. 5 грудня 1648р. полковник Прайд із загоном солдатів здійснив чистку парламенту, вигнавши звідти пресвітеріан. Його запитали: “На якій підставі?”. Він відповів: “За правом меча”. По суті, ця акція являла собою революційне насильство з метою уникнення контрреволюції. Враховуючи опір лордів, палата громад 4 січня 1649р. оголосила себе верховною

владою. Під тиском народу 30 січня 1649р. короля скарали на горло. Цей акт був моментом вищого підйому революції.

У **травні 1649р.** Англія була проголошена республікою. Влада належала середній буржуазії і середньому новому дворянству (на чолі армії – Кромвель).

У 1649р. на політичну арену в Англії виходить рух диггерів (копателів). Це безземельні селяни, які намагалися вирішити земельне питання шляхом відміни приватної власності на землю, пропагандували рівний розподіл землі між селянами. Ідеолог – Джерард Уінстоні. Після проголошення республіки починаються ганіння на левеллерів і диггерів. Зокрема, ідеолога левеллерів Джона Лільборна засудили на вигнання. Отже, **1647-1649рр.** – період буржуазно-демократичного розвитку Англійської революції. Народні низи (левеллери та диггери) зробили спробу вирішити нагальні проблеми народу.

Експлуататорська природа індепендентської республіки позначилась на її колоніальній політиці. У серпні 1649р. Кромвель на чолі армії придушив повстання в Ірландії. Похід до Ірландії супроводжувався нечуваною жорстокістю й різаниною. Потім армія рушила до Шотландії, де 3 вересня 1651р. у битві при Вустері розбила шотландські війська. Все це посилювало вплив армії та воєнного командування. Індепендентська верхівка швидко збагачувалась, скуповуючи маєтки єпископів і роллістів. Режим республіки скомпроментував себе в очах народу. Незадоволення зростало, а серед членів Довгого парламенту посилювалась кількість прибічників відновлення монархії.

20 квітня 1653р. Кромвель із загоном солдат з'явився у парламенті й розігнав його. У липні 1653р. було скликано новий – малий парламент, до складу якого потрапило чимало демократично налаштованих людей. Малий парламент зібрався ліквідувати десятину й скасувати відкуп непрямих податків. Заможні верстви були налякані такими діями і 13 грудня 1653р. розпустили парламент. Ця подія показала, що індепендентська республіка нового дворянства і буржуазії втрачала опору в народі. За цих умов воєнне командування перейшло до відкритої воєнної диктатури. **16 грудня 1653р.** Кромвеля було проголошено лордом – протектором. В його руках зосередилась уся повнота влади в країні. Після смерті Кромвеля у 1658р. до влади прийшов його син Річард (як наступник). Проте він не мав якостей батька, тому був швидко усунутий від влади.

3. Реставрація Стюартів. Історичне значення Англійської буржуазної революції.

Генерал Монк у **1660р.** реставрував монархію. Карла II було проголошено королем Англії (1660-1685рр.). Почалась реакція. У 1670р. парламентська опозиція об'єдналась у партію **вігів**, а прибічники короля – **торі**. Феодальна реакція набула жорстокості за правління Якова II (1685-1688рр.). Він правив без парламенту, навіть торі відвернулись від нього. У **1689р.** короля скинуто, на престол запрошено Вільгельма Оранського. Було ухвалено “Білль про права”, який ставив короля під владу парламенту, встановлював конституційну монархію.

Наслідки революції

Внаслідок революції й перевороту 1688р. буржуазія та нове дворянство отримали можливість використовувати державну владу для прискорення капіта-

лістичного розвитку країни. Саме тому Англія першою пережила промислову революцію й перетворилась на першу велику промислову капіталістичну державу, на багато років випереджаючи інші країни Європи. Революція була рушійною силою в переділі земельної власності: феодална власність була перетворена в буржуазну. Завершується процес формування національної єдності Англії. І, нарешті, ідеї конституційної парламентської монархії, республіки, рівності людей у правах, що були висунуті в Англії у XVIIст., справили вплив на розвиток буржуазної ідеології та підготовку буржуазних революцій в Європі та Америці.

4. Промисловий переворот

Промисловий переворот в Англії відбувся завдяки буржуазній революції.

Промисловий переворот – сукупність економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, культурних перетворень, які сприяють переходу від мануфактурної стадії капіталізму до фабричної. Англія пройшла III періоди промислового перевороту:

I період 1760-1780рр. Машинне виробництво робить перші кроки. Розробляються нові методи плавки металу, будуються канали – тобто створюється інфраструктура. З'являється парова машина, виникає єдиний внутрішній ринок.

II період 90-ті рр. XVIII ст. З'являються нові методи організації виробництва – фабрики; заводи. Фабрики з'являються не тільки в х/б виробництві, але й в інших галузях економіки. Виробництво машин стає окремою галуззю виробництва.

III період 1830-1850рр. – кінцева перемога фабричного виробництва 1850-1860-ті рр. – Англія вступає в період промислової монополії.

Умови для здійснення промислового перевороту

1. Вільна робоча сила (селяни кидали свої домівки і йшли у міста як наймані робітники.
1832р. – перша парламентська реформа, яка обмежувала “гнилі” містечки. Депутатів почали посилати від фабрик і заводів, а не від лендлордів.
2. Наявність грошей (і в буржуазії, і в нових дворян вони були).
3. Широкий внутрішній ринок (був, склався після революції. Селяни також вели товарне господарство).
4. Наявність винаходів (у XVII ст. – парова машина та ін.).

Отже, Англійська революція мала буржуазний (1647-1649рр. – буржуазно-демократичний) характер. Внаслідок її в країні встановилась конституційно-парламентська монархія, в країні склались всі умови для переходу до капіталізму. Промисловий переворот в Англії став можливим саме завдяки приходу до влади буржуазії. Буржуазія поклала початок колоніальної імперії Англії.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620с.
3. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720с.
4. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995.– 494 с.

5. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995.– 284 с.
6. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юровской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

ТЕМА 3. Основні тенденції економічного та політичного розвитку світу в кінці XVIII – на початку XX ст.

План

1. Початок другого періоду Нової історії
2. Промислова революція та її наслідки
3. Політичне життя індустріального суспільства XIX ст.
4. Нові явища в економіці та політиці індустріальних країн на початку XX ст.

1. Початок другого періоду нової історії.

Другий період (кінець XVIII ст. – початок XX ст.) характеризується глибокими якісними змінами в житті всього людства. Матеріальну основу західноєвропейських країн США і Канади складає машинне виробництво. Склалися нові класи: капіталісти та наймані робітники, швидкими темпами розвивається наука, освіта, культура.

Початком II періоду прийнято вважати Велику французьку революцію кінця XVIII ст. Вона зруйнувала феодально-абсолютистські перепони на шляху розвитку капіталізму, зробила всіх громадян рівноправними.

Ця революція не тільки змінила історію Франції, але вплинула й на європейський розвиток. Становлення в Європі демократичного суспільства проходило суперечливо. Досить успішно цей процес відбувався в Англії. У Франції перехід до нового устрою супроводжувався кровопролиттям і революціями (1789, 1830, 1848, 1871 рр.). Такий же довготривалий шлях побудови нового суспільства пройшла Італія й Німеччина, де суспільні потрясіння тривали до середини XX ст.

2. Промислова революція та її наслідки

Велика французька революція за часом співпала з початком промислової революції, яка сформувала індустріальне суспільство.

Індустріальним називалося суспільство, основу життя й діяльності якого складає промислове виробництво товарів. Виникнення цього суспільства стало можливим завдяки промисловій революції в Англії в останній третині XVIII ст., яка поступово перекинулася на інші країни.

Промислова революція – це синонім промислового перевороту (див. попередню тему). В 30-50-ті роки XIX ст. промислова революція закінчилась створенням машинобудівництва (виробництво машин машинами). Англія стала “промисловою майстернею світу”. Вона була світовим лідером у 5 сферах: промисловій, торгівельній, фінансовій, колоніальній, морській. За Англією промисловий переворот відбувся в США, Франції та інших країнах.

Капіталістичне промислове виробництво у XIX ст. розвивалось на основі вільної конкуренції (від латинського *concurrentia* – змагання), коли

товаровиробники змагались між собою на ринку за найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів. Той, хто програв у боротьбі, розорювався.

Промислова революція призвела до швидкого росту чисельності буржуазії та робітників. Оскільки на підприємствах стали застосовуватися машини, підприємці почали знижувати заробітну платню. Робочий день тривав 14-16 годин, умови праці були жахливими. В Англії 50-60% зайнятих в промисловості були жінки та діти. Під час економічних криз, які були доволі частим явищем XIX ст., підприємства закривалися, і тисячі робітників ставали безробітними. Такі кризи мали назву криз перевиробництва. Робітники об'єднувалися й боролися за свої права.

Неєвропейський світ у XIX ст.

Схід (Азія і Африка) у XIX ст. жив розміреним життям. Африка в технічному та економічному відношенні була слабо розвинена, у суспільстві панувала племенна організація. В Азії ще в XV ст. рівень розвитку був вищим, ніж у європейців. З розвитком капіталістичних відносин в Європі Схід почав відставати. Значні запаси природних копалин зробили Азіатські країни привабливими для європейців. Захоплення європейцями нових територій досяг піку у XVIII-XIX ст. Частина країн стали колоніями, інші – полуколоніями (наприклад Китай). Японія під загрозою колонізації самостійно перебудувала своє економічне й політичне життя, перейняла європейський досвід і перетворилась на міцну індустріальну країну. Економіка латиноамериканських країн стала аграрним і сировинним додатком США.

3. Політичне життя індустріального суспільства у XIX ст.

Держава та її роль в індустріальному суспільстві дещо змінюється. Вона забезпечувала “правила гри” учасникам ринкових відносин. Держава старалась на систему правових норм, органи влади й управління, армію, засоби ідеологічного впливу на суспільство. Цю нову роль намагались виконувати як республіканські, так і монархічні уряди. Однак монархії намагались зберегти станові привілеї дворянства, а буржуазія вела боротьбу за право брати участь в управлінні. Це призвело до революцій XIX ст. – час революцій, пік яких перепадає на 1848 – 1849 рр. (Німеччина, Франція, Італія, Австрія, Угорщина).

Загальною тенденцією політичного розвитку західних країн у XIX ст. було поширення демократії. Цей процес виключав введення принципів виборності влади, загального виробничого права, розподіл влади (законодавчу, виконавчу і судову). Права громадян і організація системи влади в державі регулювались Конституцією та іншими законами.

У кінці XIX ст., в залежності від характеру виконавчої влади, визначалось декілька форм демократичної держави:

1. Конституційна чи парламентська монархія. Голова держави – король, але уряд створюється і контролюється парламентом.

2. Президентська республіка. Голова держави – президент, який має великі повноваження і обирається всенародно.

3. Парламентська республіка. Парламент обирає президента і впливає на його повноваження.

Виникають політичні партії. Вони об'єднували найбільш активну частину того чи іншого соціального прошарку й намагалися виразити його політичні ідеї. Перші партії були об'єднанням парламентарів, але в кінці XIX ст. вони стають більш масовими, мають лідерів, апарат професійних робітників і багато членів. Політичні партії вели між собою запеклу боротьбу. Проте по характеру їх можна поділити на 2 групи.

1. Ліберальні. Не ставили під сумнів цінність економічних і політичних свобод. Відрізнялись особливостями розуміння ліберальних ідей у відповідності до інтересів того соціального прошарку, інтереси якого захищали.
2. Радикальні (соціалісти, комуністи, соціал-демократи). Виражали інтереси найбідніших прошарків населення. Виступали за повалення існуючого ладу, створення суспільства на основі колективної власності, прихід до влади робітників.

4. Нові явища в економіці та політиці індустріальних країн на початку XX ст.

У кінці XIX ст., у зв'язку з технічними винаходами (створення двигуна внутрішнього згорання, відкриття струму, автомобіля) "вік пару" мав змінитися "електротехнічним віком". Якщо раніше основними галузями виробництва були текстильна й легка, то зараз на ведучі позиції виходить виробництво автомобілів, тракторів, літаків; нафтопереробна, електроенергетика, металургія, добувні галузі, одним словом – важка промисловість.

Технічний переворот кінця XIX – початку XX ст. супроводжувався будівництвом підприємств-гігантів і створенням монополій (від грецького "монос" - один і "полео" - продаю). Існували монополії 4-х типів:

1. Картели – об'єднання підприємств для встановлення єдиних цін на ринку визначного товару;
2. Синдикати – об'єднання для реалізації продукції і закупки сировини через єдину контору;
3. Трести – об'єднання суміжних підприємств для виробництва й реалізації продукції під єдиним керівництвом.
4. Концерни – об'єднання підприємств різних галузей економіки під одним фінансовим контролем.

Монополії конкуренцію не ліквідували, проте робили її менш руйнівною за наслідками. Вони значно підвищували ступінь організованості й упорядкування промислового виробництва. У той же час послаблення вільної конкуренції призвело до зростання монопольних цін, негативно позначалось на якості товару.

Технічний переворот приводив до попиту на кваліфікованих робітників. Це призводило до підвищення платні, а відповідно, і рівня життя. Водночас робітничий клас ставав більш організованим, активніше підтримував робітничі партії й профспілки.

В індустріальних суспільствах зростала роль держави. Вона втручалась в економічну та соціальну сфери (за допомогою податкової політики та антимонопольного законодавства). Політичні режими обмежували активність

профспілок, водночас зменшували робочий день та застосовували страхування. З введенням загального права робітничі партії отримували представництво в парламенті.

На початку ХХ ст., в умовах масового промислового виробництва і панування монополій, стало вигідно вивозити в інші країни не товари, а капітал. Це закріплювало економічний розподіл світу. Але країни, що “спізналися” до цього, проте швидко розвивалися, опинилися в принизливому стані (Германія, Італія). Це спричинило перерозподіл світу шляхом світової війни.

Отже, у ХІХ ст. завершився промисловий переворот у більшості країн Західної Європи, і на початку ХХ ст. капіталізм вільної конкуренції поступився монополістичному. Протягом ХІХ ст. в більшості країн Західної Європи і США державний устрій набуває демократичних рис. Робітничий клас стає політично зрілим, набуває досвіду і стає значною силою, яка висуває не тільки економічні, а й політичні вимоги.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620с.
3. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720с.
4. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
5. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
6. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юрковской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

ТЕМА 4. Французька революція кінця ХVІІІ ст.

План

1. Причини революції у Франції.
2. Французьке просвітництво.
3. Початок революції.
4. Повалення монархії і встановлення республіки у Франції.
5. Якобінська диктатура. Завершення революції.

1. Причини революції у Франції

У ХVІІІ ст. Франція залишилась абсолютною монархією. Влада короля спиралась на 2 стани – дворянство й духівництво. Третій стан, до якого входила й буржуазія, фактично не мав впливу на владу. Економічне становище країни в цей час було дуже складним. З 750 млн. ліврів доходу в казну надходило тільки 250 млн. Державний борг країни сягав 4,5 млрд. ліврів. 80% населення країни складали селяни, які під непосильним тягарем податків вели зубожіле існування. Селяни, хоча і були особисто вільними, землю орендували у сеньйорів (дворян), тому платили податки в казну, феодалу, церкві та ще й виконували повинності (ремонт доріг, мостів, перевозка фуражу тощо).

У кінці XVIII ст. буржуазія стає економічно могутнім класом. У боротьбі з дворянством вона йде на зближення з селянством, оскільки основну масу податків сплачувала саме буржуазія та селянство. До них приєдналися санкюлоти (носили довгі штани, а не до колін, як дворяни) – це міські мешканці – ремісники, кустарі, лавочники, робітники мануфактур.

Економічний розвиток країни тормозили залишки феодалізму. В країні був вузький внутрішній ринок, різна система мір і ваги, митні перепони. 1775р. був неврожайним, що призвело до бунтів серед селянства. Міністром фінансів було призначено Тюрго. Він відмінив бали, обмежив витрати двору, що не сподобалось Марії-Антуанетті. Проти Тюрго заколот – у 1777р. – відставка. Витрати королівської родини були завеликі. Так, брат короля граф д'Артуа заборгував 23 млн. ліврів (програвся в карти), борг покрито з королівської казни. Марія-Антуанетта (народ називав “Мадам тряпичниця” або “Мадам Дефіцит”) витрчала гроші наліво й направо.

У 80-х роках XVIII ст. Францію охопили стихійні лиха: посуха (1785р.), град (липень 1788р.), морозна зима (1788-1789 рр.). Зросли ціни на продовольство. Англо-французька умова 1786 р. про зниження французьких увізних мит призвела до розорення французьких виробників. На початку 1787р. король зібрав збори нотаблів (велике дворянство і духівництво, принци, графи, маршали) з метою перекласти частину податків на них – невдало. Невдовольтво мас зростало. У країні склалась революційна ситуація.

2. Французьке просвітництво

З початком розвитку нових суспільних відносин формувалась і нова ідеологія– система ідей, уявлень, понять, яка виражалась у різних галузях знань (філософії, етиці, літературі, мистецтві). Ідеологічна атака на “старший порядок” отримала назву Просвітництва. Засновник французького Просвітництва був **Шарль Луї Монтіск'є** (1689-1755рр.). Автор трактату “Про дух законів”. Розробив теорію конституційної монархії і розділу гілок влади. “Персидські листи” – філософський роман, засуджував Людовіка XVI.

Франсуа Арує (1694-1778р.) – псевдонім Вольтера, засуджував пороки католицьких священиків (ледарство, марність), хоча сам не був атеїстом. Виступав за “освічений абсолютизм” (тобто реформи “зверху”). В кінці життя вважав, що Франції не минувати революції.

Жан Жак Руссо (1712-1778рр.) – засновник демократичного крила просвітництва. Виступав проти соціальної нерівності. Твори “Міркування про походження і причини нерівності між людьми”, “Про суспільний договір” - закликали не відміняти приватну власність, порівну розподіляти, пропонували принцип народного суверенітету.

Соціалісти-утопісти: Жан Мельє (1664-1729рр.), Габріель Бонно де Маблі (1709-1785рр.) – проти приватної власності, за суспільну власність, ліквідацію королівської влади.

Енциклопедисти: Дідро, Маламбер (1750р. – друкується енциклопедія мистецтв, наук і ремесел).

Художні твори відображали боротьбу ідей П'єр Августін де Бомарше “Безумний день або одруження Фігаро” (музика Россіні). Людовік XVI, передивившись цю комедію, противився її постанові, оскільки вона висміювала французьке суспільство.

3. Початок революції

3 травня 1789р. король відкрив засідання генеральних штатів. Депутати третього стану відмовилися голосувати постановою і 17 червня 1789р. оголосили себе Національними зборами. Це означало, що вони створювали однопалатний представницький орган і брали на себе право говорити й діяти від імені французького народу. Спроба короля змусити депутатів розійтись провалилася. До Національних зборів приєдналася частина дворянства та духовенства. Яскраві представники – Мірабо Оноре Габріель Рікеті (1749-1791рр.) – граф, обраний від третього стану, маркіз Лафайєт. 9 липня 1789р. Національні збори оголосили себе Установчими зборами (тобто головною метою мали установку нового політичного устрою на основі Конституції).

Етапи революції

I. 14 липня 1789р. – 10 серпня 1792р. – панування конституційного-монархічної буржуазії.

II. 10 серпня 1792р. – 31 травня-2 червня 1793р. – республіканський період. Боротьба між “Горою” і “Жирондою”.

III. 2 червня 1793р. – 27 липня 1794р. – Якобінська диктатура.

IV. 9 термідора II року республіки (27.07.1794р.) – 18 брюмера (9 листопада 1799р.) – Термідоріанський режим. Кінець революції.

14 липня 1789р. паризькі мешканці захопили Бастилію. Ця подія слугувала початком революції у Франції. Водночас скрізь відбувались муніципальні революції.

Мером Парижу став астроном Ж. Байї. Водночас було створено Національну гвардію, яку очолив Лафайєт (1757 - 1834рр.). Селяни захоплювали і ділили між собою землю. Протягом 4-11 серпня 1789р. установчі збори прийняли ряд декретів, які ліквідували деякі привілеї дворянства і церкви, але основні повинності селяни мали викупляти.

Установчі збори були багатоскладовими, проте більшість у них – прихильники конституційної монархії на чолі з Мірабо. Особливу активність проявляла група молодих адвокатів на чолі з Робесп'єром, які постійно говорили про “права народу”.

26 серпня 1789р. Установчими зборами прийнято “Декларацію прав людини й громадянина”, 17 статей якої в якості головних принципів проголосили ідеї просвітництва. Разом з “Декларацією...” було прийнято закон про виборчу систему. Виборці поділялись на “активних” (що сплачували податок 54 ліври) і “пасивних”, які не отримували виборчих прав. Таким чином, виборчі права отримала обмежена кількість людей.

Протягом 1789-1791 рр. Установчі збори провели ряд реформ:

- відмінили поділ суспільства на стани і спадкоємність дворянських титулів;
- церква взята під контроль держави;

- вводився новий адміністративний поділ (83 департаменти).
- скасовувалося цехове виробництво;
- ліквідувалися внутрішні мита.

4. Повалення монархії і проголошення республіки

Із розвитком революційних подій у Парижі велику роль починають відігравати різні політичні клуби. Якобінський клуб (збиралися у бібліотеці монастиря св. Якова), об'єднував поміркованих конституціоналістів і прибічників буржуазно-демократичних перетворень. Офіційна назва – “Товариство друзів Конституції” (Ребесп’єр, Брісео). Кордельєри (в монастирі кордельєрів) – приймали всіх бажаючих. Офіційна назва – “Товариство друзів прав людини й громадянина” (Шометт, Ебер).

Установчі збори виробили Конституцію, проте король затягував із підписанням (вироблена ще у 1789р., встановлювала режим конституційної монархії). Ситуація загострилась, коли 21 червня 1791р. король і королева зробили спробу втекти, проте були затриманні недалеко від Бельгійського кордону (м. Варенн). Відбувся розкол в Якобінському клубі. Прибічники конституційної монархії Лафайєт, Баїй та інші вийшли з нього й організували клуб фельянів. Клуб кордельєрів вимагав повалення монархії та встановлення республіки. За його викликом 17 липня 1791р. багато народу зібралось на Марсовому полі. Національна гвардія з наказу Лафайєта відкрила по них вогонь. Загинуло 50 чоловік. Ця подія обумовила розкол з стану. **3 вересня 1791р.** король підписав Конституцію. Установчі збори виконали свою роль і були розпущені.

1 жовтня 1791р. почали роботу Законодавчі збори. 1/3 з них склали прихильники Конституційної монархії. Якобінці і кордельєри так не вважали й бажали продовження революції.

У 1792р. було сформовано I Антифранцузьку коаліцію. 29 квітня 1792р. Франція оголосила війну Австрії. Марія-Антуанетта передала плани воєнних кампаній австрійцям. Це мало згубні для Франції наслідки. Офіцери-роялісти відкрили дорогу австрійцям, у війну вступила Пруссія. Законодавчі збори звернулись до народу з закликом “Вітчизна у небезпеці! ”. Почалось формування армії. Руже де Ліль написав “Марсельєзу”.

Склад Законодавчих зборів

<p>Якобінці (ліві) 135 депутатів</p>	<p>“болото”, “брюхо” 350 депутатів центр</p>	<p>Конституціоналісти- монархісти 350 депутатів (праві)</p>
--	---	--

10 серпня 1792р. під керівництвом Паризької комуни було захоплено палац Тюільрі і ув’язнено короля (керівники – Шометт і Ебер). Було утворено Надзвичайний трибунал, на площі Каруселі було побудовано гільйотину (витвір доктора Гільйотена).

20 вересня 1792р. в битві при Вальмі французи перемогли. В цей же день почав роботу новий законодавчий орган – Національний конвент (750 чоловік). 22 вересня 1792р. Францію оголошено республікою. Конвент поділявся на жирондистів (200), монтаньярів (100) і незалежних (болото – всі останні). В перші місяці діяльності Конвенту йшла боротьба між “горою” і “жирондою”, особливо через питання долі короля.

21 січня 1793р. короля було страчено (у палаці Тюільрі в сейфі знайдено його переписку з австрійським імператором). У політиці Конвента поєднувались прогресивні (знищення феодалізму) і експансіоністські (захоплення чужих територій) тенденції. Дантон (мав великий вплив у Конвенті) засуджував інтервенцію і був правий. Навесні 1793р. всі території було втрачено. На початку березня 1793р. французи зазнали поразки в Бельгії. Конвент посилює репресії проти “гори” й Комуні Парижа, звинувачує їх у підбурюванні народу. Проте жирондисти виявили неспроможність організувати оборону Франції від нової коаліції, не приймали законів. Монтаньяри, кордельєри, Комуна об’єдналися проти Жиронди, оголосивши Париж у стані повстання проти Жиронди. 2 червня 1793р. Конвент оточили озброєні санкюлоти і заарештували депутатів-жирондистів. У Франції до влади прийшли якобінці.

5. Якобінська диктатура. Завершення революції

Тепер влада знаходилася у найбільш революційної частини буржуазії - дрібної буржуазії. Якобінці, які представляли її інтереси, прийшли до влади, коли обставини вимагали негайного застосування революційних заходів. Необхідною умовою врятування Республіки якобінці вважали централізацію державної влади. Конвент залишався вищим законодавчим органом. Обирався уряд у складі 11 чоловік, комітет громадянського порятунку на чолі з Робесп’єром. Становище якобінців було дуже складним. Країну було оточено ворожими арміями європейських монархій, усередині Франції (в провінції Вандея та деяких інших) лютували заколоти. **Улітку 1793 р.** внаслідок замаху дворянкою Шарлоттою Корде було вбито одного з лідерів революції Марата. Але, незважаючи на тяжку втрату, діяльність якобінців тривала. Вони проголосили першу буржуазну демократичну конституцію, обіцяли повне вирішення аграрного питання й повне скасування феодальних повинностей.

Конституція 1793 р. передбачала свободу, рівність, братерство, безпеку і право на власність, свободу слова, друку, загальну недоторканість приватного підприємництва. Ця конституція проголошувала основи буржуазної демократії - ідею верховенства народу й рівності прав, засуджувала завойовницькі війни. Вона була більш демократичною, аніж усі наступні буржуазні конституції. Але, за всієї своєї прогресивності для свого часу, конституція 1793 р. мала обмежений характер. Демократичні права та рівність мали формальне значення й ніколи не забезпечувалися реальними гарантіями. Було узаконено приватну власність і капіталістичну експлуатацію.

Проте слід визнати, що якобінці, завдяки своїй політиці, піднялись на висоту революційних перетворень. Вони здійснили низку прогресивних реформ, у країні позначився промисловий підйом. Комітет громадянського порятунку також ужив

низку заходів по реформуванню армії, зміцненню її боєздатності. Внаслідок цих перетворень за короткий час Республіка створила численну та добре озброєну армію, яка почала невдовзі отримувати перемоги над супротивником. На початку 1794 р. війну було перенесено на територію ворога. Отже, уряд якобінців озброїв та очолив народ, чим урятував країну й саму революцію від зовнішньої небезпеки.

Політика якобінців також дала могутній поштовх до прогресу науки, культури, освіти. Із **жовтня 1793 р.** Конвентом було запроваджено новий революційний календар. Точкою відліку часу було визнано 22 вересня 1792 р. - перший день оголошення Республіки. Недільні дні та католицькі свята були скасовані - натомість запроваджено революційні свята. Усі революційні перетворення, здійснені під час революції, забезпечили умови для подальшого капіталістичного розвитку країни.

Диктатура якобінців трималася на необхідності вистояти перед зовнішньою загрозою. Щойно небезпеку було подолано, завдано поразки інтервентам, придушено внутрішні контрреволюційні заклоти – відпала необхідність реставрації монархії; революційний рух і сам почав ущухати. Проступили назовні внутрішні розбіжності між якобінцями. Як наслідок цього в їхньому таборі почалися гострі суперечки і взаємовинищення. Так, один із лідерів якобінців, Дантон, почав вимагати пом'якшення режиму диктатури, припинення політики терору. За це його було звинувачено в зраді, піддано суду і, врешті, страчено. Його не врятував і величезний авторитет, який він мав серед народу. Революційні маси вимагали продовження реформ, серед них зростало невдоволення. Люди стомилися від постійного жаху перед революційним терором. Тим часом велика буржуазія переходила на ворожі контрреволюційні позиції – диктатура якобінців була їй вже не потрібна. У Конвенті визріває змова проти них. 27 липня (9 термідора) **1794 р.** заклотники П.Баррас, Ж. Фуше та Ж. Л. Тальєн здійснили переворот і скинули революційний уряд якобінців. Наступного дня, 28 липня, ознаменував кінець ери якобінців: Робесп'єр, Сен-Жюст, Кутон та їхні найближчі прибічники були страчені. Заклотники розпочали свій терор. Вони звільнили своїх однодумців, ув'язнили послідовників Робісп'єра, скасували Паризьку комуни. Цей день став останнім днем французької буржуазної революції.

Отже, французька революція пережила декілька етапів: конституційно-монархічний, республіканський з переходом до диктатури. Революційні події привели до ліквідації залишків феодалізму, зрівняння в правах усіх громадян, проте питання землі не було остаточно вирішено. В результаті подій буржуазія, яка прагнула до участі в політичному житті, отримала владу.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720с.
3. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 2. Середньовіччя: Нові часи. – К.: Либідь, 1995. – 420 с.
4. Клаузавец К.Ф. Итальянский поход Наполеона Бонапарта. 1796 год. – М.: Наследие, 2003.– 143 с.
5. Клаузавец К.Ф. 1806 год. – М.: Наследие, 2003. – 255 с.
6. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.
7. Черкасов П.П. Генерал Лафайет: исторический портрет / Под ред. А.Г. Арбатова. – М.: Наука, 1987. – 176 с.

ТЕМА 5. Об'єднання Італії і Німеччини.

План

1. Об'єднання Італії
2. Об'єднання Німеччини.

1. Об'єднання Італії

Після революції 1848-1849 рр. Італія залишалась роздібленою країною, більша частина якої знаходилась під владою австрійських Габсбургів. Центром об'єднання стає П'ємонт, у якому збереглась конституційна монархія, трьохкольоровий національний прапор, (король П'ємонта Віктор Імануїл II-Савойська династія).

У 50-ті роки XIX ст. в Італії розгорнувся процес капіталізації економіки. Виникають машинобудівні мануфактури, розгорнулось будівництво залізниць, що сприяло укріпленню внутрішнього ринку. В Ломбардії, П'ємонті, Тосканії розвивались бавовняно-поперова та вовняна галузі. Проте швидкому економічному розвитку заважала політична роздібленість.

На початку 50-х років XIX ст. прем'єр- міністром П'ємонта стає Кавур.

Історична довідка. Камілло Бенсо Кавур (1810-1861) – граф. Закінчив Римський ун-т. Військовий інженер. Прихильник конституційної монархії. У 1850 р. стає прем'єр-міністром П'ємонту і починає боротьбу за об'єднання Італії навколо Савойської династії.

В 50-ті роки XIX ст. в об'єднувчих процесах Італії існували 2 течії:

1. Республікансько-демократична (Джузеппе Мадзіні - лідер революційної організації “Молода Італія”). Він був прихильником підпільної революційної боротьби, заснованої на заколотах і повстаннях. Після декількох невдалих спроб повстання в Мілані та Неаполі рух розколовся.

2. 1857 р. – “Італійське національне товариство” (помірковано-ліберальний рух). Мета – об'єднання Італії на чолі з Савойською династією (керівник – Кавур, входив і Гарібальді).

Етапи об'єднання Італії

- 1) **1859 р.** - союз П'ємонта з Францією та їх війна з Австрією, приєднання до П'ємонту Ломбардії.
- 2) **1860 р.** – похід “тисячі” Дж. Гарібальді. Ліквідація Неаполітанського королівства та приєднання до П'ємонту.
- 3) **1861 р.** проголошення королівства Італія (король Віктор Імануїл II). Не увійшли Папська область (Рим) і Венеція.
- 4) **1866 р.** - поразка Австрії в айстро-прусько-італійській війні, приєднання Венеції до Італії.
- 5) **1871 р.** – поразка Франції у франко-прусьській війні. Ліквідація Папської області. Рим – столиця Італії.

У 1859 р. між Наполеоном III та Кавуром було підписано умову про військове об'єднання та війну з Австрією. За допомогу французам пообіцяли Савойю та Ніццу. Війна була фактично виграна, проте Наполеон III зрадив Кавура. Він підписав перемир'я з австрійцями, яке фактично повертало їм колишні території, крім Ломбардії, яка перейшла П'ємонту. Противником об'єднання також виступали Папа Пій IX, який стояв на чолі Папської області.

У червні 1860 р. спалахнуло повстання в Палермо, на півдні Італії. На допомогу повсталим прибула "червона тисяча" Дж. Гарібальді. За допомогою повстання населення, французи були вигнані з півдня Італії, а Неаполітанське королівство приєдналося до П'ємонту.

У 1866 р. Віктор Імануїл II підписав угоду з Бісмарком про участь Італії у війні з Австрією. Проте головною залишалась проблема Риму, який знаходився під опікою Франції. Три спроби оволодіння Римом провалилися (у 1862 р. було поранено Гарібальді). І тільки восени 1870 р. коли Франція програла війну Пруссії, війська Віктора Імануїла II увійшли до Риму. Місто перетворилося на столицю об'єданого королівства, територія Папи була обмежена його резиденцією у Ватикані.

Отже, особливістю об'єднання в Італії був компроміс між ліберальними та республікансько - демократичними силами, що дозволило, незважаючи на різну мету, об'єднати країну. Процес централізації створив умови для промислового перевороту і формування єдиного внутрішнього ринку.

2. Об'єднання Німеччини.

За рішенням Венського конгресу, Германію було розділено на 37 самостійних монархій і 4 вільних міста - Гамбург, Бремен, Любек і Франкфурт-на-Майні. Ці держави входили в штучне утворення - Германський союз, найбільш міцними з яких були Австрія і Пруссія.

Пруссія включала 2 регіони – східний і західний. Західний був більш розвинутий, включав 2 області – Рейнську й Вестфальську. Розвиток капіталізму стримували феодальні пережитки та внутрішні таможні. Першим кроком до об'єднання Німеччини стало створення 1 січня 1834 р. Німецького митного союзу. Ліквідація особистої залежності селян від юнкерів, з одного боку, привела до їх обезземелювання, з іншого – створювала ринок дешевої робочої сили. Швидкими темпами розвивалось пароплавство, будівництво залізниць, росла чисельність населення. Проте в 40-і рр. у виробництві металу Німеччина значно відставала від країн Європи, бо не мала власної сировини. Розвиток сільського господарства проходив "пруським" шляхом, який приєднував юнкерське землеробство з використанням праці розорених селян і виплатою феодальних платежів, що гальмувало розвиток капіталізму в сільському господарстві. На Заході Німеччини цей процес відбувається швидше, формується сільська буржуазія - грессбауери, які використовували працю селян як найману робочу силу.

Швидкий розвиток капіталізму в Німеччині поставив питання національного об'єднання. На початку 50-х рр. XIX ст. були 2 шляхи об'єднання: "малогерманський" під керівництвом Пруссії та "великогерманський" – навколо

Австро-Угорщини. Росія підтримала Австрію, Пруссія змушена була тимчасово відступити. У **вересні 1859р.** було сформовано Національний союз, який об'єднав північнонімецькі держави з метою об'єднання навколо Пруссії.

23 вересня 1862 р. Вільгельм I затвердив на пост міністра - президента Отто фон Бісмарка.

Історична довідка. Отто Леопольд фон Бісмарк (1815-1898) народився в місті Шенгаузен в родині відставного військового. З родини юнкерів. Навчався в Геттінському і Берлінському університетах, (юриспруденція). З 1847 по 1851 рр. – депутат саксонського ландтага. З 1851 по 1862 рр. - на дипломатичній службі. З 1862 р. - міністр-президент Пруссії. З 1871 р. – канцлер Німеччини.

Бісмарк проводить військову реформу, йому належить фраза: “Німеччина буде об'єднана залізом і кров'ю”. Об'єднання почалось з Данією, Пруссія отримала Шлезвіг і герцогство Ланденбург. Потім почалась боротьба з головним противником - Австрією. З липня 1866 р. при селищі Садова в Чехії мобільна прусська армія вщент розбила австрійців і її союзників-армії деяких німецьких держав. **23 серпня 1866 р.** в Празі було підписано угоду між Пруссією й Австрією, за яким остання назавжди вийшла з Германського союзу і відмовилась від претензій на німецькі землі. У 1867 р. було створено Північногерманський союз під керівництвом Пруссії. У нього ввійшли 22 держави. Установленим рейхстагом (парламент) було прийнято нову Конституцію, за якою вся повнота влади в союзі переходила прусському королю Вільгельму I.

Останньою перепоною для кінцевого об'єднання Германії залишилась Франція, яка також готувалась до війни, проте союзників не знайшла. Стан у країні був не стабільним, процвітала корупція.

Приводом до війни став конфлікт в Іспанії. Бісмарк порушив таємницю дипломатичної переписки і надрукував компромат на Наполеона III. Франція оголосила війну Пруссії. Проте мобілізація велась не організовано, кращі на той час гвинтівки Шаспо французи навіть не використали. Натомість німці проявили швидкість (повна мобілізація за 4 дні), мали кращу в Європі дальнобійну артилерію. Французи були готові напасти першими (хоча й оголосили війну) – її почав Бісмарк. 1 вересня 1870 р. французькі війська були оточені біля міста Сідан, а 2 вересня Наполеон III підписав капітуляцію.

Ця звістка обурила французів, і **4 вересня 1870 р.** в Парижі було проголошено республіку. 22 січня 1871 р. в місті спалахнуло повстання проти розорення країни Північногерманським союзом. Уряд Франції, злякавшись народних заворушень, 28 січня 1871 р. капітулював і здав місто Париж німцям. Розгром Франції ліквідував останню перепоною на шляху об'єднання Німеччини.

18 січня 1871 р. в Дзеркальному залі Версалю було проголошено створення Германської імперії. Вільгельм I став імператором, Бісмарк канцлером. У квітні 1871 було прийнято імперську Конституцію, згідно з якою вищими представницькими органами були Союзна Рада (бундесрат) і рейхстаг, законодавча влада належала імператору.

Об'єднання Німеччини: основні події.

1. **1815 р.** – Германський союз.
2. **1834 р.** – створення Німецького митного союзу.

3. **1867 р.** – створення Північногерманського союзу.
4. **18.01.1871 р.** – проголошення Германської імперії.

Отже, об'єднання Німеччини було необхідним процесом для укріплення нації, формування міцної економіки. Пруссія стала тим центром, який зумів об'єднати навколо себе німецькі держави. Процес об'єднання надав поштовх для завершення промислового перевороту й остаточно сформував внутрішній ринок Германії.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Газін В.П. Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620с.
3. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
4. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юровской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

ТЕМА 6. Російська імперія у ХІХ ст.

План

1. Соціально-економічний розвиток у пер.чверті ХІХ ст.
2. Суспільні рухи у 20-40-ві роки ХІХ ст.
3. Реформи 60-70х рр. ХІХ ст.
4. Зовнішня і колоніальна політика Російської імперії у др пол. ХІХ ст.

1. Соціально-економічний розвиток у першій чверті ХІХ ст.

На початку ХІХ ст. Російська імперія залишилась феодально-абсолютистською монархією, влада належала імператору. Головна риса внутрішньої політики перш. чв. ХІХ ст. – зберегти та укріпити старий лад (феодальний самодержавно-кріпосницький устрій).

12 березня 1801р. імператором став Олександр І (1801-1825), який був справжнім “актором на троні”, що міг надівати різні маски. Любив показувати себе прихильником реформаторства й конституційного устрою. З 1801 по 1803р. при імператорі створено негласний комітет з його друзів – дворян, прийнято закони про права Сенату та утворення міністерств (створено 8).

Оскільки Росія була кріпосницькою державою, у 1803р Олександр І видав 2 укази:

1. Купцям, міщанам, вільним селянам дозволено купувати незаселені землі;
2. Про “вільних хлібопашців”, за яким поміщики за бажанням мали право відпускати селян на волю з землею. Селяни переходили в категорію “вільних хлібопашців” і несли повинності лише на користь державі (у вигляд податків). За цим наказом вільними стали лише 0,5 % селян.

Невдачі військових кампаній 1805-1807рр. могли привести до нового перевороту. Олександр І призначає своїм міністром Аракчеєва. Спіранському було доручено розробити “проект державних перетворень”, що і було ним зроблено восени 1809р. За цим проектом у Росії зберігалось самодержавство, кріпосне право, привілеї дворян. Але передбачалось введення Державної і

місцевих Дум, які мали б обговорювати закони, податки й бюджет. Виборчі права мали дворяни, купці, міщани, державні селяни з певним майновим цензом. Проект не був реалізований, проте у 1810р. було введено Державну раду. Спіранський став прем'єр-міністром (у 1812р. попав у немилість і висланий з Петербурга).

Війни 1812-1814рр. наклали відбиток на економіку Росії, багато губерній було розорено. Уряд стає на шлях реакції. В країні встановлюється поміщицьке свавілля і палочний режим. Олександр I збільшив повноваження поміщиків. Так, у 1822р. їм було дозволено висилати селян до Сибіру без суду й слідства (цей закон Катерини II було скасовано у 1809р., тепер знову відновлено). З 1816р. уряд Олександра I став створювати військові поселення, щоб “здешевити” утримання армії і створити “особливу військову касту”, яка б боролася з визвольним рухом. Військові поселення мали поєднувати військову службу з заняттям землеробством (автор – Аракчєєв). Для боротьби з революційною небезпекою під особливий нагляд взяті навчальні заклади. В країні зростає антикріпосницький рух: 1816-1820рр. – повстання селян на Дону, **1819р.** – повстання військових поселень у Чугуєві, 1820р. – заворушення в Семенівському гвардійському полку.

2. Суспільно-політичні рухи у 20 - 40-ві роки XIX ст.

Надія на реформування Росії зверху не справдилась, що призвело до зародження суспільного руху проти існуючого ладу. Прихильники революційних перетворень Росії на поч. XIX ст. відомі як декабристи.

Таємні товариства:

1816р.- союз порятунку	} на їх основі
1818р. – Союз благоденства	
1821р. – Південне та Північне товариства	
1825р. – Товариство об'єднаних слов'ян (браття Борисови).	

Північне товариство (Муравйов, Трубецькой, Рилєєв). Програмний документ – Конституція (автор – Муравйов):

- відміна самодержавства й станового розподілення;
- демократичні свободи, в т.ч. рівність усіх перед законом;
- Конституційна монархія : імператор-голова виконавчої влади, Народне віче (2х палатний парламент) – законодавчий орган;
- Росія перетворюється на федерацію;
- Україна поділяється на 3 держави: Українську (столиця – Харків), Чорноморську (столиця – Київ) і Бузьку (столиця – Одеса).

Південне товариство (“Руська правда” Пестеля):

- повалення царату;
- уряд з диктаторськими повноваженнями;
- Росія – єдина неподільна республіка;
- законодавча влада – Народне віче, виконавча – Держдума;
- ліквідувати кріпосництво і наділити селян землею;
- скасування станів, демократичні свободи.

Товариство об'єднаних слов'ян

- створити демократичну федерацію держав Росії, Польщі, Чехії, Угорщини, Сербії, Валахії, Молдови.

Повстання відбулось на Сенатській площі **14 грудня 1825 р.** (в Україні – 29 грудня 1825р.- 3 січня 1826р. в Чернігівському полку). Потерпіло поразку.

Причини:

1. Класова обмеженість.
2. Ставка на військове повстання.
3. Відірваність від народних мас.
4. Ідейні розходження.

Історичне значення: перший відкритий виступ з метою скинення самодержавства та ліквідації кріпосного права. Мала вплив на подальший розвиток визвольного руху в Росії.

Суспільна думка в 30-40-ві роки XIX ст.

1) Царизм створив теорію офіційної народності (сформульовано в 1832р. міністром освіти Уваровим). Принципи: “православ’я, самодержавство, народність”. Вважалось, що самодержавство-кріпосницька система відповідає “народному духу”, тому є законною. А Захід – це заколоти і революція, Росія – порядок і спокій.

2) Слов’янофільство (1839р. – Хомяков, Кірієвський, брати Аксакови). Відтворення самотності традицій, селянської общини і колективних (віче) форм правління – ось шлях до порятунку Росії. Петро I перервав поступовий розвиток Росії, тому необхідно повернутися до патріархальних допетровських відносин.

3) Західники (Грановський, Панаєв, Боткін). Доводили, що Росія має йти по тому ж шляху, що й західноєвропейські країни. І слов’янофіли, і західники сходились в одному – необхідності реформ.

4) Герцен, Белінський – виступали за необхідність революції для повалення самодержавства. Герценом розроблено теорію “общинного соціалізму”.

Діяли різноманітні студентські гуртки (наприклад, гурток петрашевців). Режим посилював реакцію як відповідь на ці рухи.

3. Реформи 60-70х рр. XIX ст.

В середині XIX ст. стала проявлятися відсталість Росії від розвинутих країн Європи. На Заході йшов до завершення промисловий переворот, а в Росії він тільки розпочався 40-ві роки. 19 лютого 1816р. Олександр II підписав “Маніфест і Положення про скасування кріпосного права в Росії”. Маніфест надав селянам особисту свободу, проте селяни отримували хату й польовий наділ. Для визначення наділів країна поділялась на 3 зони: чорноземну, нечорноземну, степову. За наділ землі селяни мали сплачувати викуп, причому краща земля залишалась за поміщиками. Розміри викупу перевищували товарну вартість землі. Для регулювання відносин “поміщик-селянин” було створено спеціальні державні комісії. При складанні викупної угоди 20% суми за землю вносив селянин, 80% - держава. Ці 80% з відсотками селянин мав повертати протягом 49 років. Запорукою виплати боргу стало зміцнення селянської общини. Вже у 1881р. держава повернула втрачені кошти й отримала 80 млн. крб. прибутку.

Крім скасування кріпосного права, було проведено інші реформи.

1864р. – Земська реформа. В губерніях та повітах уводились всестанові органи місцевого самоврядування – земства. Компетенція: розвиток місцевого

господарства, початкової освіти, медичного обслуговування, благоустрій територій, розподіл державних податків і місцевих зборів. Вибори були двоступеневими з майновим цензом, тому в земствах переважали дворяни. Земства багато зробили для розвитку освіти, культури, медицини тощо.

Судова реформа 1864р. Принцип рівності всіх перед законом. Уводився суд присяжних, адвокат і прокурор. Судові засідання стають відкритими. Але для селян існували волосні суди, де зберігались тілесні покарання, посадові та політичні справи залишались під контролем держави.

1862-1874рр. – військова реформа. Введено нові статuti, загальна військова повинність. В армію призивалось усе чоловіче населення з 21 року, служба тривала 6 років (на флоті -7 років).

Міська реформа – 1870р. В містах уведено систему міського самоврядування, діяла Міська дума (господарські справи, благоустрій міст, розвиток транспорту, будівництво житла).

Реформа освіти 1864р. Освіту міг отримати кожен бажаючий, хто мав змогу її оплатити. Вводилась система училищ.

Реформи проводились зверху, тому мали половинчастий характер. Росія залишилась самодержавною монархією, збереглась дворянська власність на землю, станові привілеї дворянства.

Суспільні рухи другої половини XIX ст.

1. Народники. Підтримували концепцію общинного соціалізму. Виступали за селянську революцію.

1874-1875рр. – “ходіння в народ”. Організація – “Земля і воля”. 1879р. розпадається на “Чорний переділ” (відстоювали ідею продовження пропаганди) і “Народна воля” (обрали шлях терору). Представники – Желябов, Михайлов, Перовська. У 1881р. здійснили вбивство Олександра II. На початку XX ст. цей рух переростає в партію есерів (соціал-демократів). Частина “Чорного переділу”, що розчарувалась у пропаганді серед селянства (Плеханов, Дейч, Аксерольд, Засулич), повертаються до марксизму. У 1898р. за їх участю відбувся I з'їзд РСДРП.

2. Анархісти.

Теоретик – Бакунін. Завданням революціонерів вважав допомогу народу об'єднатися для революції з метою покінчити з державним гнобленням. Виступав за ліквідацію держави і заміну її самокеруючими общинами. Близькими до анархізму були погляди Лаврова. Але в народі він бачив пасивну масу. Для революції потрібні сильні особистості, готові до самопожертви. Народ, вважав Лавров, треба підготувати до революції через пропаганду.

3. Більшовизм.

1895р. в Петербурзі виникає “Союз боротьби за звільнення робітничого класу” (лідери – Ульянов, Мартов). Мета: соціалістична революція та корінні зміни в Росії через диктатуру пролетаріату. У 1903р., на з'їзді РСДРП більшовизм оформився остаточно. Особливостями російського більшовизму була ідея про виключну роль пролетаріату та його диктатури. На цьому з'їзді відбувся розкол на більшовиків і меншовиків.

4. Зовнішня й колоніальна політика Російської імперії у II половині XIXст.

Основні напрямки зовнішньої політики.

1. Кримська війна (1853-1856рр.). Причина – “східне питання” - боротьба європейських країн за територію слабкої Османської імперії. Росія мала за мету посилення впливу на Балканах та захоплення Босфору і Дарданелл.
1853р. – окупація Росією Молдовії (привід до війни – суперечка, якій общині у Віфлеємі володіти ключами від храму, де, за легендою, народився Христос. Росія відстоювала права православних. Але ключі отримали католики, яких захищала Франція). Турція оголосила війну Росії, її підтримали Англія і Франція. Особливою подією стала оборона Севастополя, яка тривала 11 місяців. Герої: віце-адмірالی Корнілов і Нахімов.
Поразка у війні тяжко вдарила по міжнародному авторитету Росії. Згідно з Паризьким мирним трактатом, Росії заборонялось мати флот і бази в Чорному морі; в обмін на повернення Росії міст в Криму вона відмовлялась від фортець на Кавказі, проливи оголошувалися вільними для всіх країн світу.
2. Колоніальні придбання
 - Середня Азія: Кокандське (1868р.), Хівинське ханства (1873р.) і Бухарський емірат (1868р.);
 - в середині 60-х років – боротьба за Кавказ. 1864р. – супротив горців було зломлено.
3. Російсько-турецька війна 1877-1878рр.
1871р. – Росія відмовилась виконувати Паризький трактат. Під приводом захисту народів Балкан від турецького гноблення у 1875-1876рр. у Боснії, Герцеговині, Болгарії відбулись повстання. У квітні 1877р. Росія оголосила війну Туреччині під лозунгом “захисту братів – слов’ян”.
Герої: генерали Гурко і Скобелев.
Російські війська змушені були зупинитися у 12 км. від Стамбула (Англія і Австро-Угорщина погрожували напасти з тилу).
У березні 1878р. в Сан - Стефано було підписано мирну угоду.
 - Росія повернула собі частину Бессарабії, отримала фортеці Карс, Батум і Закавказзя + велику контрибуцію;
 - Туреччина визнала незалежність Болгарії, Сербії, Румунії і Чорногорії;Під тиском країн Західної Європи договір було перероблено у 1878р. (статті стосувалися країн Європи – Македонія повернута Туреччині, Австро-Угорщина отримала право окупації Боснії і Герцеговини).
Отже, в першій половині XIX століття Росія залишалась самодержавною монархією, яка за рівнем економічного розвитку значно відставала від країн Західної Європи. Невдоволення громадськості існуючим ладом і кріпосним правом підтверджують суспільно-політичні рухи 20-40 хрр. XIX ст. Реформи 60-70х рр. XIX ст. мали за мету підтягнути Росію до західного рівня, однак носили половинчастий характер. Боротьба Росії за нове місце в системі європейських

держав починається з Балкан, де Росія виступила як захисник інтересів слов'янських народів. Проте свою загарбницьку політику вона демонструє по відношенню до народів Закавказзя й Середньої Азії.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620 с.
3. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720с.
4. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
5. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
6. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юровской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

ТЕМА 7. Країни Європи у др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

План

1. Англія у 1870-1914 рр.
2. Третя республіка у Франції.
3. Німеччина 1871-1914 рр.

1. Англія у 1870-1914 рр.

В останній чверті ХІХ ст. Англія вже не займала ведучого положення в промисловості і торгівлі. Головна причина: відсталість обладнання, яке Англією застосовувалось у 50-60-ті роки ХІХст. У 1870-1914 рр. воно застаріло при тому, що США і Німеччина для оснащення своїх підприємств використовували новітні технології. Англійські банкіри й підприємці швидше вивозили капітал за кордон – це давало більші прибутки, аніж реконструювати підприємства в країні. **Головною особливістю** англійського індустріального суспільства була безмежна експлуатація колоній. Сільське господарство Англії також відставало від сучасного агротехнічного рівня.

Втрата Англією промислової першості спонукала виробників до посилення експлуатації робітничого класу. Крім тред-юніонів, виникають союзи некваліфікованих робітників, які орієнтувались на активні методи впливу (страйки, демонстрації, пікети).

В к. ХІХ ст. популярним було фабіанське товариство, яке пропагандувало серед робітників ідеї поступового перетворення капіталістичного суспільства в соціалістичне шляхом реформ. У лютому 1900р. було засновано нову лейбористську (робітничу) партію, яка в 1906р. отримала назву Британської лейбористської партії (лідер – шахтар Д. Кейр-Гарді). Налічувала більше 1 млн. чоловік.

Реформи Ллойд-Джорджа (1905-1916 рр.). Ліберали при владі

Провів ліберальні соціальні реформи:

- закон про трудові конфлікти (забороняв підприємцям пред'являти позов за збитки від страйків);
- закон про компенсацію робітникам (при нещасних випадках);
- закон про пенсії (за досягненням 70 років);

- закон про соціальне страхування (через хворобу, інвалідність та безробіття);
- створено біржі праці;
- реформа палати лордів (вирішальне слово при прийнятті законів залишалось за палатою общин).

Реформи Ллойд-Джорджа розширили соціальну базу ліберальної партії, знизили соціальну напругу в країні й заклали основу сучасного “класового миру” в країні.

Колоніальна політика

Основа зовнішньої політики як лібералів, так і консерваторів у 1870-1914р.– принцип розширення Британської імперії.

У 1875 р. Британія викупує у Єгипта долю акцій Суецького каналу. У 1882р. Англія встановлює свою владу в Єгипті. В останній чверті XIX ст. англійці завоювали Східний Судан, Кенію, Уганду, Нігерію, частину Сомалі. 1899-1902р. – англо-бурська війна (республіки Трансвааль і Померанчова, які були засновані бурами-нащадками голландських переселенців).

Домініони Англії

1867 – Канада; 1901 – Австралійський союз, 1910 – Південно-Африканський союз; 1910 – Ньюфаундленд; 1921 – Ірландська Вільна держава.

Отже, у 70-90 рр. XIX ст. в Англії знижуються темпи економічного розвитку, на перше місце виходить вивід капіталу та експлуатація колоній. Підйом робітничого руху привів до створення у 1900 р. Лейбористської партії. Реформи Ллойд-Джорджа дещо зняли соціальну напругу в країні. Зовнішня політика др. пол. XIX ст. засновувалась на розширенні колоніальної імперії, що не могло не загострити міжнародні відносини в Європі.

2. Третя республіка у Франції.

В к. XIX ст. Франція за рівнем економічного розвитку по випуску основних видів продукції займала 4 місце після США, Германії, Англії.

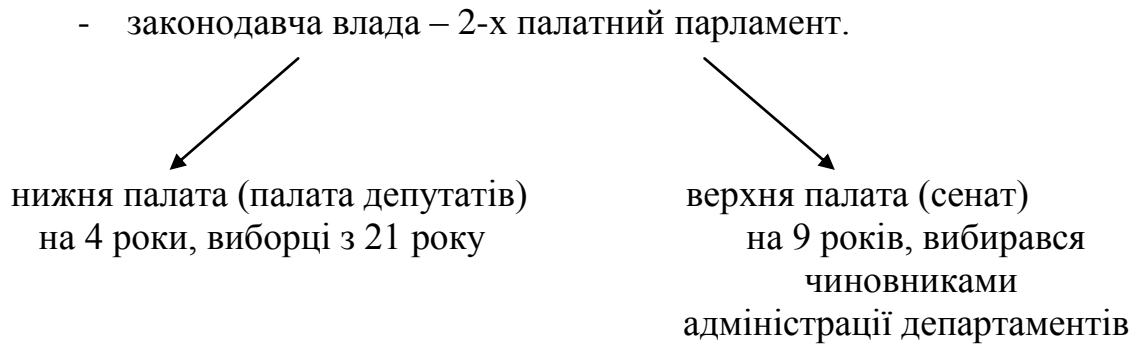
Причини: поразка у франко-прусській війні, технічна відсталість підприємств, вузький внутрішній ринок, с/г. Франція, як і Англія, більш активно займалась вивозом капіталу (у 1900 р. – 33% усіх закордонних капіталовкладень у світі належало Франції, 2 місце після Англії).

У той же час на к. XIX ст. у Франції відбувався процес зрощування промислового та банківського капіталів, і, як наслідок, поява “фінансової олігархії”.

Характерною особливістю французького варіанту побудови індустріального суспільства був його лихварський характер.

4 вересня 1870 р. у Франції проголошено республіку. У 1875 р. прийнято Конституцію III республіки. Основні положення:

- голова держави – президент (міг призначати уряд, розпускати парламент, призначати вищих офіцерів, мав право зовнішніх стосунків, навіть оголошувати війну).

Саме сенат був верховною законодавчою силою, без його згоди жоден закон не набирив чинності. Місцеве самоврядування (з 1876 р. мерів міст обирали) майже не відіграло ролі. Основна влада в департаментах належала префектам, які призначались урядом. Першим президентом став Греві.

Внутрішня політика

Прихильників III республіки, що приймали до влади, народ прозвав опортуністами (поміrkованими республіканцями), оскільки вони не дуже поспішали виконувати свої передвиборні обіцянки. Під тиском посилення соціального невдоволення проведено реформи:

- амністія комунарам;
- «Марсельезу» затверджено гімном Франції;
- день взяття Бастилії (14 липня) оголошено національним святом;
- введено демократичні свободи, легалізацію профспілок, систему світської освіти.

За часи правління республіканців у останні десятиріччя XIX ст. відбувався процес скорумпованості державного апарату зверху донизу. Політичні скандали спалахували часто. У 1888 р. – Панамський скандал (у Парижі було створено товариство з продажу акцій на будівництво каналу в Центральній Америці, вкладникам обіцяли чималі дивіденти. Коли 1/3 каналу була побудована, товариство оголосило себе банкрутом). У скандалі були замішані міністри, депутати парламенту.

Середина 90х рр. XIX ст. – “справа Дрейфуса”. За підозрою в шпіонажі на користь Німеччини заарештовано капітана французького генштабу Альфреда Дрейфуса. За брехливими звинуваченнями його осуджено і заслано на довічну каторгу. Але пізніше виявився справжній шпiон – капітан Естергазі. Військове керівництво країни відмовилося переглядати справу, мовляв, “дискримінація військового суду несе удар обороноздатності країни”. На захист Дрейфуса встала французька інтелігенція на чолі з Емілем Золя. Вся країна розкололась на “дрейфусарів” - прихильників виправдання (прибічники демократії і республіки) і “антидрейфусари” – противники виправдання (консерватори, військові, монархісти). Суть була не лише в долі молодого капітана, а і в збереженні демократичних свобод, праві на справедливість. 16 жовтня 1898р. в Парижі створено комітет Пильності (увійшли 12 партій і 7 францій лівого спрямування). Військові почали стягувати до Парижа війська, назрівала громадянська війна. До

влади прийшов уряд “республіканської концентрації” (на чолі – Рене-Вальдек-Руссо). Дрейфуса помилували й повернули йому всі чини.

Зовнішня політика Франції

С 1870 по 1914 р. французи збільшили терен своїх володінь у 10 раз. Захоплено території у Південно-східній Азії і Африці. Найбільші – Індокитай, Марокко. Франція готується до I світової війни.

Історична довідка:

Президенти Франції (1879-1920 рр.)

Греві (1879-1887 рр.);

1. Карно (1887-1894 рр.);
2. Казимір-Пер'є (1894-1895 рр.);
3. Фор (1895-1899 рр.);
4. Лубе (1899-1906 рр.);
5. Фальєр (1906-1913 рр.);
6. Пуанкаре (1913-1920 рр.).

Отже, Третя республіка у Франції, що виникла в результаті франко-пруської війни, витримала перевірку часом. Ніякі скандали й корупція цьому не завадили. Зовнішня політика була спрямована на колоніальні придбання, пошук союзників і підготовку до світової війни.

3. Німеччина 1871-1914 рр.

У квітні 1871 р. було прийнято загальногерманську Конституцію:

- германська імперія стала союзом 22 монархій, у яких зберігалися місцеві конституції й монархи;
- важливі питання внутрішньої та зовнішньої політики вирішував імперський уряд;
- панівне становище в Германській імперії займала Пруссія;
- імператором міг бути лише прусський король з династії Гогенцоллернів (мав законодавчу ініціативу, призначав вищих посадових урядовців, оголошував війну і підписував мир);
- канцлер-голова уряду, призначався імператором;
- 2-х палатний парламент – Союзна Рада і рейхстаг.

її члени – місцеві монархи
голова Ради – канцлер

Рада мала права видавати укази.

Рейхстаг обирався на 3, потім на 5 років (виборче право з 25 років) прямими загальними таємними виборами. Рейхстаг обговорював проекти законів і затверджував бюджет. Отже, фактична влада належала імператору й канцлеру.

Внутрішня політика

Відрізнялась консервативним характером. Отто фон Бісмарк виражав інтереси юнкерства, але й заохочував діяльність буржуазії. На початку його діяльності в країні введено єдину грошову систему, створено загальноімперський

Рейхсбанк, встановлена єдина система судочинства, сформовано єдиний внутрішній ринок. Особливу увагу Бісмарк приділяв армії, яка була кращою в Європі. У той же час проводилась політика германізації національних меншин: поляків, французів, лужицьких сербів. Викладання в школах велось німецькою мовою, яка була офіційною в адміністративних та судових закладах. У 1872 р. Бісмарк, з метою обмежити владу церкви, оголосив у рейхстазі: “Ми не підємо до Каносси – 1077 р.”. Боротьба з церквою отримала назву “культуркампф” (1872-1876 рр.). У рейхстазі з 1871 р. діяла католицька партія (“Центр”), що об’єднувала всі сепаратистські рухи в країні. Папа засудив гоніння на церкву, у відповідь Бісмарк провів через парламент закон про вигнання з країни єзуїтів і відкликав германське посольство з Ватикану.

У рамках культуркампфа прийнято закони:

- держава контролювала призначення всіх церковних посад;
- католикам заборонялось контролювати початкові школи;
- введено громадянський шлюб.

Ті, хто не підкорявся закону, зазнавали репресій: єпископів кидали в тюрми. Це тільки посилило вплив католицької партії та авторитет католицької церкви. Тому з 1876 р. політику культуркампфа припинено, проте громадянський шлюб і нагляд держави над школами залишився.

З середини 70-х рр. XIX ст. зростає робітничий рух. Було створено 2 партії: СДРП і ВГРС (Всезагальний германський робітничий союз), якими в 1875 р. було прийнято Готську програму. Цікаво, що німецькі соціалісти відмовилися від деяких марксистських ідей. У програмі не говорилося про диктатуру пролетаріату чи класову боротьбу.

Вимоги Готської програми:

- демократизація державного устрою;
- введення прогресивного прибуткового податку;
- заборона дитячої праці;
- справедливе соціальне законодавство тощо.

Уряд відповів репресіями. Проте для зупинки руху Бісмарк ввів нове соціальне законодавство: соціальне страхування тощо. Незважаючи на репресії та реформи, авторитет СДПГ зростав, і в 1890 р. на виборах до рейхстагу вона отримала 35 місць. Отже, “робоча політика” Бісмарка провалилась.

У 1888 р. на престол зійшов онук Вільгельма I.

Вільгельм II Гогенцоллерн (1859-1941рр.). Про нього казали, що він “готовий бути імператором на троні, женихом на весіллі та покійником на похоронах” - тобто активний, лідер.

У березні 1890р., використовуючи невдачі Бісмарка в робітничому питанні, Вільгельм II відправляє його у відставку. Германія починає перехід до “світової політики” – спроби встановити владу над світом. Мета – “переділ світу” на свою користь.

Отже, у період Рейхсканцлерства Бісмарка відбувається становлення германського варіанту індустріального суспільства, ліквідація економічних залишків політичної роздрібненості, створення передової індустрії й оформлення

юнкерсько-підприємницького блоку пануючої еліти. Перехід Вільгельма I до світової політики відкрив шлях до світової війни.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К.Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории . Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
4. Мир на рубеже XIX – XX веков: тенденции развития, противоречия, революции / Под ред. В.С. Батенина, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во Авиационного ин-та им. Орджоникидзе, 1991. – 80 с.
5. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.
6. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки 1870 – 1914гг.: Учебное пособие для ВУЗов / Под ред. П.И. Острикова, П.П. Ванделя. – М.: Высшая школа, 1989. – 294 с.

ТЕМА 8. Міжнародні відносини 1871-1914 рр.

План

1. “Озброєний мир”.
2. Створення Троїстого Союзу. Англо-германські протиріччя.
3. Створення Антанти.
4. Міжнародні кризи й конфлікти к. XIX-поч. XX ст. Міжнародне становище на початку 1914 р.

1. “Озброєний мир”.

Об'єднання Італії і Німеччини порушило і без того нестійку рівновагу в Європі. Германська імперія, яка перетворилась у міцну військову державу, вимагала “місця під сонцем”. Оскільки темпи розвитку промисловості в країні були досить потужними, вона швидко наздогнала європейські країни. Але бракувало ринків збуту, які мали інші країни – перш за все колоній. Зростання могутності Німеччини призвели до загострення міждержавних протиріч в Європі і світі.

Після 1871 р. в Європі склалась ситуація, яка отримала назву “озброєний мир” - тобто такий мир, під прикриттям якого йшла постійна підготовка до війни. В умовах швидкого технічного прогресу постійно удосконалювалась зброя. Цей період характеризується нечуваною раніше гонкою озброєнь. Дипломати європейських урядів шукали союзників у майбутній війні, загроза якої з кожним роком зростала.

Поразка Франції у війні, втрата Єльзасу й Лотарінгії, величезна контрибуція були одним із перших джерел загрози. Франція хотіла реваншу, а Берлін готував ще один удар по Франції. Для цього потрібні були союзники. Бісмарк, чудовий дипломат і політик, з метою ізоляції Франції намагався заручитися допомогою Австро-Угорщини та Росії.

У *жовтні 1873р.* було створено союз трьох імператорів (Німеччина, Австро-Угорщина, Росія) “з метою забезпечити безпеку політичного устрою”

(нагадаю, Франція - республіка). Росія підписала угоду, але застерігаючи, що “якщо Франція буде агресором”. Це не влаштувало Бісмарка, який шукав інші шляхи. Російсько-турецька війна (1877-1878 рр.) і Берлінський конгрес (1878 р.) кінцево підігрівали “Союз 3-х імператорів” - Росія не отримала підтримки ні від Австро-Угорщини, ні від Германії.

2. Створення Троїстого Союзу, Англо-германські протиріччя.

Союз “Німеччина-Австро-Угорщина” залишається в силі, і Бісмарк вирішує приєднати до нього Італію (оскільки Італія мала свій інтерес – загострилися її протиріччя із Францією через Марокко, на яке Італія також мала претензії). Слід зазначити, що вмовити Італію було дуже складно. Італійці ще пам’ятали панування австрійців на терені своєї країни і відчували до них неприкриту ненависть. І тільки дипломатичний хист Бісмарка дозволив зробити союзниками недавніх ворогів. **20 травня 1882 р.** був підписаний Троїстий Союз – Німеччина + Австро-Угорщина + Італія. Проіснував він до 1915 р., коли Італія перейшла на бік Антанти.

Забов’язання *союзників*: у випадку *неспровокованого* нападу Франції на Італію, Германія і Австро-Угорщина нападають останній на допомогу. У випадку нападу Франції на Німеччину, Італія й Австро-Угорщина нападають у підтримку Німеччині. У випадку нападу Росії на Австро-Угорщину, Італія і Німеччина допомагають. Якщо нападає інша країна – нейтралітет. Але якщо одна з країн зазнає нападу двох країн, нейтралітет змінюється військовою підтримкою.

Англія у др. пол. XIX ст. проводила політику “блискучої ізоляції”. В основі цієї політики лежала військово-морська могутність Англії, тому остання могла не зв’язувати себе ніякими угодами. Англія неодноразово відмовляла Бісмарку, який пропонував їй приєднатися до Троїстого Союзу. Проте на поч. XX ст. Англія відходить від цієї політики. Зростання могутності США, Німеччини, Італії, Японії ставить під загрозу колоніальні надбаня Англії. Починається перерозподіл уже поділеного світу, і нові індустріальні країни не проти “відірвати” ласий шматок володінь Англії (зокрема, Єгипет). Якщо англо-французьке або англо-російське протиріччя могли бути швидко врегульовані, то англо-німецькі протиріччя набували антагоністичного (непримиримого) характеру. Німеччина швидкими темпами створювала військово-морський флот відповідно до сучасних технологій, що ставило першість Англії як морської держави під загрозу.

3. Створення Антанти.

В к. 80х рр. XIX ст. Франція запропонувала фінансову допомогу Росії (займ– 1 млрд. франків). Починається процес зближення обох країн. У серпні 1892 р. російська ескадра з Кронштадту вирушає в Тулон. Обручев і Буадеф у результаті переговорів підписують російсько-французьку військову конвенцію. Це забезпечує Франції на випадок нападу Німеччина або Італії, а Росії – на випадок нападу Німеччини або Австро-Угорщини підтримку. Французький парламент ратифікував цю конвенцію тільки в грудні 1893 р. (через 1,5 роки).

У 1904 р. між Францією та Англією було підписано таємний договір – “сердечна умова” (Антанта). Країни поділили сфери впливу: Англія – Єгипет,

Франція – Марокко. Франція багато зробила для зближення Росії та Англії, відносини між якими після русько-турецьких воєн 1877-1878 рр. і русько-японських 1904 р. були вкрай прохолодними. У 1907 р., не без участі Франції, була досягнута згода між Росією та Англією. Проте трьохстороння угода була досягнута лише напередодні війни. Слід зазначити, що Германська дипломатія і сам кайзер Вільгельм II роблять усе можливе, щоб розвалити Антанту.

Це супроводжується низкою політичних криз, усе більше загострюючи відносини між протистоячими таборами.

4. Міжнародні кризи й конфлікти к. XIX-поч. XX ст. Міжнародне становище на початку 1914 р.

Ще в к. XIX ст. великі держави почали боротьбу за переділ світу. Відбувається низка війн у різних районах світу, мета яких – захоплення колоній і сфер впливу. Весною 1898 р. – іспано-американська війна. Іспанія терпить поразку. До США відходить Куба, о. Пуерто – Ріко і Гуам, а також за 20 млн. доларів США купує Філіппінський архіпелаг.

На межі XIX-XX ст. загострюється англо-германське суперництво в Південній Африці, зокрема через республіки Трансвааль і Померанчову, де було винайдено алмази й золото. В результаті англо-бурської війни 1899-1902 рр. територія бурів була окупована англійцями і включена до складу Британської імперії.

У 1904 р. Японія починає війну проти Росії. За Портсмутським миром (23 серпня-5 вересня 1905 р.) Японія отримала Південний Сахалін, Порт-Артур і право проникнення в Маньчжурію. Над південною Кореєю Японія встановлює протекторат.

Загострення міжнародних відносин в к. XIX ст. турбує Росію. З ініціативи Миколи II та міністра іноземних справ графа Муравйова 18 травня – 29 липня 1899 р. в Гаазі (Голландія) проводиться конференція з питань міжнародних відносин (головуючий – Стааль (росіянин).

2 головних питання:

1. Обмеження гонки озброєнь.
2. Введення арбітражного суду для вирішення конфліктів.

Росія пропонувала на 5 років не збільшувати війська, заморозити витрати на мілітаризацію.

Проти – Німеччина, Франція. Суперечки щодо арбітражу. Ідея повисла в повітрі.

Рішення:

1. Ввести постійно діючий міжнародний суд в Гаазі.
2. Заборонити використання удушних газів.
3. Заборонити кидання вибухових снарядів з повітряних куль.
4. Заборонити використання розривних куль Дун-Дун.
5. Обмежити будівництво підводних човнів.

Отже, Гаазька конференція не вирішила протиріч між державами і не зупинила гонку озброєнь.

Міжнародне становище на початку 1914 р.

На поч. 1914 р. чітко викреслились взаємні претензії країн, що входили до союзів. Розглянемо їх детальніше.

Антанта

Франція

- намагалась отримати реванш за поразку 187 р.;
- хотіла повернути Ельзас і Лотарингію;
- несла збитки на традиційних ринках збуту, оскільки не витримувала конкуренції німецьких товарів;
- остерігалась нової германської агресії;
- намагалась зберегти колонії, особливо у Північній Африці.

Великобританія

- не хотіла проникнення Німеччини у “свої” райони: Східну та Південно-Західну Африку;
- не простила Германії підтримки бурів у англо-бурській війні 1899-1902 рр.;
- вела проти Германії неоголошену економічну й торгівельну війну;
- вела активну підготовку до війни.

Росія

- претендувала на вільний прохід у Середземне море, хотіла мати контроль над Босфором і Дарданеллами;
- мала на меті приєднання Західної України;
- протидіяла австрійському й німецькому проникненню на Балкани, підтримувала балканські народи й наполягала на праві протекторату над усіма Балканськими народами.

Троїстий союз

Німеччина

- намагалась досягнути військового, економічного і політичного лідерства на континенті;
- претендувала на вільні права в колоніальних володіннях Англії, Франції, Бельгії, Голландії, Португалії;
- кваліфікувала російсько-французький союз як пряму загрозу могутності Німеччини.

Австро-Угорщина

- країна була постійним вогнищем нестабільності в Європі, оскільки була багатонаціональною імперією;
- намагалась втримати Боснію й Герцеговину, захоплені в 1908 р.;
- протидіяла Росії, яка захищала всіх слов'ян на Балканах і Сербію (ця претендувала на роль об'єднувачого центру південних слов'ян імперії);
- мала на меті отримати Волинь і Поділля, які належали Росії.

Італія

- намагалась утримати вже захоплені колонії;
- мріяла про перерозподіл колоній Англії, Франції.

Сербія не входила до блоків, але слід трохи зупинитися на цій країні, оскільки саме її обрано для приводу до війни (вбивство в Сараєво нащадка австрійського престолу Франца-Фердинанда).

- нова (з 1878 р.) держава мала на меті затвердитись на Балканах як лідер слов'янських народів півострова;

- планувала створити Югославію, включивши до цієї держави всіх слов'ян, що мешкали на терені Австро-Угорщини;

- неофіційно підтримувала національно-визвольні рухи на терені Австро-Угорщини.

Отже, переможена і пограбована Франція готувалась до реваншу. Германія також шукає союзників, що призвело до створення Троїстого союзу. Новостворені держави (Німеччина, Італія, Японія) ставлять питання про переділення уже поділеного світу, що приводить до загострення міжнародних відносин. Англія відходить від політики “блискучої ізоляції”, що дозволяє створити Антанту. За кожним із блоків стояли великі матеріальні й людські ресурси, і всі чекали тільки приводу до початку військових дій.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К.Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории . Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С. Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
4. Мир на рубеже XIX – XX веков: тенденции развития, противоречия, революции / Под ред. В.С. Батенина, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во Авиационного ин-та им. Орджоникидзе, 1991. – 80 с.
5. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.
6. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки 1870 – 1914гг.: Учебное пособие для ВУЗов / Под ред. П.И. Острикова, П.П. Ванделя. – М.: Высшая школа, 1989. – 294 с.

ТЕМА 9. Післявоєнні договори (1919-1929рр.)

План.

1. Паризька мирна конференція.
2. Регулювання проблеми репарацій.
3. Перегляд післявоєнних договорів.

1. Паризька мирна конференція.

Після закінчення I світової війни країни, що воювали проти Німеччини, зібрались 18 січня 1919р. на Паризьку конференцію. Були присутні 26 країн і 4 британських домініони. Головна роль належала “Великій четвірці” – США (президент В. Вільсон) та прем'єр – міністрам: Франції (Клеманео), Великої Британії (Ллойд Джордж), Італії (Орландо).

Мета конференції : перевлаштування післявоєнного світу. Підписані умови:

1. Версальська умова з Німеччиною 28 червня 1919р. Договір включав 400 статей, перші 26 з яких поклали основу Лізі націй. Устав Ліги підписали 44 держави. США в Лігу не вступила, що було особистою трагедією Вільсона – розробника уставу цієї організації. Конгрес США, в якому на той час переважали

республіканці–прихильники ізоляціонізму, відмовився ратифікувати Версальську угоду, і, відповідно, США не увійшла в Лігу націй. Крім того, у Лізі домінували європейські країни, що викликало обурення інших держав (Аргентини, Японії тощо). Мета Ліги Нації – боротьба за мир, співробітництво й безпеку народів. Радянську Росію не запросили для участі в цій організації. Ленін заявляв, що Ліга– не та організація, що забезпечить мир.

За Версальською умовою, Німеччина втрачала Ельзас і Лотарінгію (Франція), Клайпеду (Литва), рудники Саару передавались Франції на 15 років, Бельгія - Ейпен, Данії – північ Шлезвіга, Польщі – Познань і райони Західної та Східної Пруссії. Союзники окупували ліве узбережжя Рейну на 15 років. Зона на схід від Рейну 50 км – демілітаризаційна. Відбувся переділ колоній. Репарація Німеччини складала 6,6 млрд. англійських фунтів, заборонялась загальна військова повинність, підводний флот, авіація, танки, важка артилерія. Чисельність армії не мала перевищувати 100 тис. чол.

2. Сен- Жерлинська умова з Австрією (вересень 1919р.) Імперія розпалась.

Південний Тіроль - Італії, Чехія, Моравія - Чехословаччині, Буковина - Румунії. Австрії заборонялись будь-коли об'єднуватися з Німеччиною; армії – не більше 30 тис. чол. Чехословаччині відійшли Судетська обл, у якій мешкали 3 млн. німців.

3. Нейський договір з Болгарією (листопад 1919г.) Частина терену – Греції, Югославії та Румунії. Армія – не більше 20 тис. чол.

4. Тріанонський договір з Угорщиною (червень 1920р.). Частина території – Югославії, Трансильванія – Румунії, Словачія й Західна Україна – Чехо-Словачії. Армія – не більше 35 тис. чол.

5. Севрський договір з Туреччиною (серпень 1920р.) Країна втрачала свої колонії в Європі на користь Греції. Франція отримала опіку над Сирією, Британія - контроль над Палестиною, Йорданією й Іраком. На Турцію накладено репарації.

Протиріччя Версальської системи

1. Не вирішила “Російські питання”.
2. Польща бажала відновитися в кордонах XVIII ст.
3. Чехо-Словаччина утворилась за рахунок об'єднання земель Австрії, Угорщини і Германії, тому мала багаточисельні національні меншини.
4. Створення Югославії на території Австро-Угорської та Османської імперії викликали етнічні, політичні, територіальні та релігійні конфлікти.
5. Версальська система викликала підйом національно-визвольних рухів народів Азії, Африки, Латинської Америки.
6. Тяжкі й ганебні умови для Німеччини дискредитували демократію в Німеччині й посіяли зерна реваншизму, що переріс у нацизм (нагадаймо, війну Німеччина програла як імперія, Версальську угоду підписували як Веймарська республіка).

2. Регулювання проблеми репарацій.

Основна сума німецьких репарацій належала Франції. Німеччина мала виплачувати репарації протягом 42 років. До 1922р. репарації виплачувалися вчасно. Але у к.1922р. Німеччина заявила, що не має грошей. У січні 1923р.

Франція та Бельгія окупували Рурську обл., – “серце” німецької економіки. Французи й бельгійці мали на меті забрати німецьку сировину й обладнання підприємств за рахунок репарацій. Робітники оголосили страйк і відмовилися співпрацювати з окупантами. Світова спільнота засудила дії Франції та Бельгії, і восени 1923р. війська з Рура було виведено.

Проте цей випадок змусив Лігу Націй розробити механізм регулювання економічних проблем. У результаті з’явилися “План Дауеса” і “План Юнга”

План Дауеса.

Розроблено у квітні 1924р. американським банкіром Чарльзом Дауесом і британським міністром іноземних справ Джозефом Остіном Чемберленом (план економічного оздоровлення Німеччини. Був затверджений Лондонською міжнародною конференцією)

1. Германія щорічно виплачує 1 млрд. марок у 1924р і 2,5 млрд. - у 1928-1929рр.
2. Джерелом покриття репарацій мають стати прибутки держави від встановлення високих податків на товари широкого споживання, а також прибутки від важкої промисловості й залізниці.
3. США надає позику – 800 млн. марок. Кредити США надавала на подолання інфляції й відновлення економіки. Ринком збуту німецьких товарів була Радянська Росія. Це зближувало дві країни і країни Європи усунули конкурентоспроможні німецькі товари з ринків. Спочатку становище в Німеччині було складним, а потім (по мірі виплати репарацій) – покращало. “План Дауеса” дав добрі результати: у Германію прийшов американський капітал, країна виплатила 7,5 млрд. марок, отримала 21 млрд. займів. У 1929р. цей план було замінено “Планом Юнга”.

“План Юнга” (1924р.)

1. Загальний розмір репарацій – 114 млн. марок.
2. Кожен рік – Німеччина виплачувала 2 млн. марок протягом 37р.
3. Репарації виплачувались виключно з бюджетних коштів та залізничних прибутків.
4. Відрахунки з прибутків промисловості відмінялися.
5. Фінансовий контроль над економікою Німеччини скасовувався.

На 1929р. економічне становище Німеччини покращилось, народ відчув полегшення.

3. Перегляд післявоєнних договорів

У листопаді 1921р.- лютому 1922р відбулась **Вашингтонська конференція**. Мета – розділити сфери впливу в Тихому океані, Далекому Сході. Присутні 9 країн. Підписано безліч багатосторонніх і 2-х стороних договорів. Самі важливі:

1. Договір 4-х: США, Велика Британія, Франція, Японія.
 - країни забор’язувались поважати права одна одної в Тихому океані й спільно захищати їх в разі нападу іншої держави;
 - такі ж гарантії надано тихоокеанським володінням Португалії й Голландії.
2. Договір 5-ти: США, Велика Британія, Франція, Японія, Італія.
 - визнавали суверенітет і територіальну цілісність Китаю;
 - всім 5 державам надавалися рівні можливості в економічній діяльності в Китаї.

3. “Договір дев’яти” – США, Велика Британія, Франція, Японія, Італія, Голландія, Португалія, Бельгія, Китай.

- ввів обмеження на морські збройні сили в пропорції

США Англія Японія Франція Італія

5 : 5 : 3 : 1,75 : 1,75

- водовміщення судів – не більше 35 тис. тон;

- корабельні гармати – мах 15 дюймів;

- договір про підводні човни;

- морські бази не мають будуватися ближче, ніж за 5 тис. км. від Японії.

Система відношень між країнами отримала назву Версальсько – Вашингтонської. Проте вона не вирішила всіх проблем, тому з’ясувати всі позиції покликані були інші конференції.

Генуезька конференція (квітень-травень 1922р.)

Мета: пошук шляхів для економічного відродження Центральної і Східної Європи.

Вимоги країн Західної Європи до Росії:

1. Виплатити борги царської Росії – 18,5 млрд. зол. карб.
2. Повернути або компенсувати вартість націоналізованих іноземних підприємств у Росії.
3. Ліквідувати монополію на зовнішню торгівлю.

Вимоги Росії до Заходу:

1. Компенсувати збитки, нанесені інтервенцією Антанти в роки громадянської війни – 39 млрд. золотих карбованців.
2. Підписати з Росією вигідні торговельні умови. Конференція документа не прийняла.

16 квітня 1922р Росія і Німеччина підписали двохсторонню угоду – Раппальську (народний комісар іноз.справ Георгій Чечерін і мін. іноз. справ Герм. Вольтер Ратенау – “піжамний договір”).

Положення Раппальської угоди.

1. Установлення дипломатичних стосунків між Німеччиною і Росією.
2. Відмова від взаємних претензій: націоналізовані німецькі підприємства ставали власністю Росії, яка відмовлялась від збитків, нанесених окупацією Німеччини України та інших територій.
3. Установлювався режим торговельно- економічної взаємодії
4. Припинялись виплати на утримання військовополонених (Голландія)

Гаазька конференція (червень-липень 1922р.)

Засідали дві комісії: російська й неросійська.

Розглядалися питання про іноземну приватну власність, про зовнішні борги, про надання кредитів. До загальних висновків не прийшли - не прийнято заключного документу.

Лозанська конференція (листопад 1922- липень 1923р) (Швейцарія)

Великобританія, Франція, Італія, Росія, Греція, Румунія, Королівство сербів, хорватів, словенців(КСКС) Японія, США.

Мета: виконати мирний договір з Туреччиною і режим чорноморських проливів Босфор і Дарданелли.

Положення заключної умови (24.07.1923р.)

1. Заключено мир між Турцією і державами Антанти.
2. Встановлювалися нові кордони Турції.
3. Встановлювали режим вільного проходу військових і торговельних судів через Босфор і Дарданелли.
4. Скасовувався міжнародний фінансовий контроль над Туреччиною.
5. Турція зобов'язувалася виплатити частину боргу Османської імперії.

Кінцеву риску під Першою світовою війною підвели постанови Локарнської конференції (Швейцарія)

Рішення Локарнської конференції (5-16 жовтня 1925р.)

1. Райнський гарантійний пакт (Британія, Франція, Бельгія, Італія, Німеччина)
 - Германія – з одного боку, Франція і Бельгія – з іншого визнавали існуючі кордони;
 - кордони гарантувалися Британією, Францією, Італією;
 - сторони зобов'язувалися не нападати одна на одну;
 - суперечливі питання мав розглядати міжнародний арбітраж;
 - у випадку порушення умови однією зі сторін останні допомагають жертві;
 - Райнська зона залишається вільною від військ і зброї.
2. Франко-польський, Франко-чехо-словацький договори.
 - було заявлено, що умови Франції з Польщею і Чехо-Словаччиною не спрямовані проти східних кордонів Німеччини;
 - країни зобов'язувалися надавати одна одній допомогу в разі нападу Германії на одну зі сторін.

Пакт Бріана – Келлога

Сутність: “Країна, підписавши цей пакт, зобов'язується ніколи не звертатися до війни як спроби вирішити конфлікт, за виключенням самозахисту” У 1928р. цей пакт підписало 65 країн світу. Для підпису існувала спеціально зроблена золота ручка. Проте договір не був ідеальним, оскільки кожна країна могла по – своєму практикувати право “самозахисту”.

Отже, Версальсько-Вашингтонська система відносин не вирішила всіх суперечностей, які виникли між країнами після закінчення Першої світової війни, тому встала необхідність проведення додаткових зустрічей. Сама система не була ідеальною, і в її надрах було закладено механізм, який і привів до Другої світової війни. Це штучне створення нових держав, принизливі умови миру з Німеччиною, не вміня знайти шляхів порозуміння з Радянською Росією, неспроможність Ліги Націй забезпечити мир і спокій в Європі і світі.

Рекомендована література

1. Гилберт М. История XX века: неизвестные факты. – Харьков, 2006. – 336 с.
2. Гренвилл Дж. История XX века: Люди. События. Факты. / Пер. с англ. О. Суворова. – М.: Авкариум, 1999. – 893 с.
3. Дюзель Ж.-Б. История дипломатии від 1919 року до наших днів / Пер. з франц. – К.: Основа, 1995. – 903 с.
4. Европа между миром и войной. 1918 – 1939. / Ин-т всеобщей истории РАН.– М.: Наука, 1992. – 224 с.
5. История новейшего времени стран Европы и Америки 1918 – 1945гг. Учебное пособие для ВУЗов / Под ред. Л.С. Белоусова, И.В. Григорьева. – М.: Высшая школа, 1989. – 462с.

6. Новая история стран Европы и Америки XX век. Учебник для ВУЗов. В 2-х частях. Ч.1. 1914 - 1945. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 462 с.
7. Новая история стран Европы и Америки XX век. Учебник для ВУЗов. В 2-х частях / Под ред. К.С. Гаджиева, Т.А. Захарук и др. – М., 2001.
8. Полная хронология XX века / Под ред. Н. Уильямса, Ф. Уоллера. – М.: Вече, 1999. – 826 с.

ТЕМА 10. США у 1918 – 1939 рр.

План

1. Період “просперіті” в США.
2. “Велика депресія”
3. “Новий курс” Ф. Рузвельта.

1. Період “просперіті” в США

Після закінчення Першої світової війни США були в кращому стані, ніж країни Європи: на терені країни не велось бойових дій, не треба було відновлювати інфраструктуру країни, будувати житло. Але це не значить, що в США не існувало проблем. У країні панувала інфляція, епідемія інфлюенції (померло 500 тис. американців), треба було працевлаштовувати 3 млн. ветеранів, що вернулися додому. Зросло безробіття. США було не до світового лідерства, тому країна повертається до політики ізоляціонізму.

На чергових виборах 1921р. до влади прийшли республіканці, президентом став **Воррен Гардінг** (1921-1923рр). За президентства Гардінга спалахнув політичний скандал: оточення та друзі президента брали хабарі, крали державні гроші. Проти них почали судові процеси. Президенту загрожував імпічмент, проте він помер.

У **1919р.** в США жінки отримали виборчі права. Згідно з Конституцією США, влада перейшла віце-президенту **Кельвіну Куліджу** (1923-1924рр.), який у 1924р. був переобраний на другий термін (1924-1929рр.). Він сформулював основний лозунг консервативної політики республіканців: “Головна справа американців – робити справу”. Тобто, слід було сприяти збагаченню мільярдерів, щоб ті, в свою чергу, збагатили всіх американців. США досягли значних успіхів в промисловості, проте сільське господарство перебувало в занепаді, оскільки європейці закрили свої ринки для американської продукції. Виникла криза перевиробництва.

Американці були впевнені, що падіння їхньої моралі і зростання приступності від алкоголю. У 1919р. була прийнята 18 поправка до Конституції, за якою в країні вводився “сухий закон”. Проте американці розтлумачили цей законопроект як порушення особистої свободи і стали випивати ще більше. В результаті спиртне завозилось контрабандно, великі прибутки від реалізації алкогольних напоїв йшли у кишеню мафії, а не держбюджету. В результаті у 1933р. “сухий закон” відмінено.

У 1918-1929рр. в країні починаються гоніння на представників лівих партій. Причина – революція в Росії та панічний страх перед комунізмом. Прискіпливо відносилися американці й до емігрантів, які погоджувалися на низьку оплату праці, тим самим складаючи конкуренцію самим американцям. У 1924-1925рр. прийнято закони, що обмежують в’їзд емігрантів – н/б 150 тис. рік.

У **1923-1924р.** – період економічного підйому в США, “нова ера процвітання”(“*просперіті*”). Куліндж обіцяв, що кожний американець зможе придбати собі авто (модель “Форд-т коштувала 380\$). Підприємства випускали доступні по ціні холодильники, радіоприймачі, домашню техніку. Можна було взяти товари в кредит на вигідних умовах. Американці були щасливі. У 1929р. президентом став **Герберт Гувер** (1929-1933рр.) – також республіканець. Він обіцяв народу повну перемогу над бідністю. Проте в економіці вже проявлялись кризові явища: зупинився приріст продукції у вугільній промисловості через широке використання нафти й газу, залізничні шляхи не витримували конкуренції з автодорогами та літаками, мода на одягу з синтетики приводила до різкого падіння попиту на вироби з хлопку і бавовни, складною була ситуація в сільському господарстві. “Нова ера” змінила моральні устої американців, особливо молоді. Відбулася інтелектуальна революція, яку називали “епоху джазу” та “ревущими 20-ми”. Багато з представників “утраченого покоління” емігрували в Європу. Проте всі ці фактори вважалися самотніми негараздами на фоні щасливого “просперіті”.

2. “Велика депресія”

У жовтні 1929р. “просперіті” обірвалося й змінилося кризою перевиробництва, яка охопила США, а потім увесь світ.

Криза **1929-1933рр.** увійшла в історію як “велика депресія”. Розорювалися фірми, банки, мільйонери; люди втратили капітали, які нажили протягом життя. Підприємства не мали змоги збувати продукцію і зупинилися, зросло безробіття. Заробітна плата впала, долар знецінився на 1/3.

У 1932р. відбувся великий марш ветеранів у Вашингтоні, які протестували проти жалюгідного існування. Гувер намагався хоч якось допомогти співвітчизникам. У 1932р. він віддає розпорядження на виділення коштів на реконструкцію промисловості й проведення суспільних робіт. Проте довіра народу до республіканців була втрачена.

Причини Великої депресії

1. За роки I світової війни основна маса капіталів вкладалась у воєнний комплекс, останні галузі народного господарства несли збитки.

2. Зростання кількості товарів у 1920-ті роки перебільшило прибутки громадян. Це призвело до перевиробництва товарів, які накопичувалися на складах.

3. Монополіям були надані широкі пільги, і вони почали диктувати ціни на сировину і готову продукцію. Інтереси інших не враховувались.

4. Союзники заборгували США великі кошти, які не в змозі були повернути.

5. Дешеві кредити привели до спекуляцій.

6. Європейські країни закрили свої ринки для американських товарів у відповідь на прийняті в США закони по захисту американських виробників. До того ж, країнам Європи просто нічим було розплачуватися.

3. “Новий курс” Ф. Рузвельта

У листопаді 1932р. на президентських виборах перемогу отримав *Рузвельт* (23 млн. голосів проти 16 млн. Гувера). До влади прийшли демократи. (32 президент). Рузвельт оголосив у країні надзвичайний стан.

Історична довідка. Франклін Делано Рузвельт (1882-1945рр.) народився в заможній родині Нью-йоркського Гранд-парку. Займався вивченням права в Гарвардському і Колумбійському університетах. У 1913р. був помічником морського міністра. У 1921р., захворів на поліеміліт, був прикутий до інвалідного крісла. Проте в 1928р. був обраний губернатором штату Нью-Йорк від демократичної партії. У 1933-1945 рр. – президент США.

Програма Рузвельта отримала назву “Новий курс”. Її мета – ряд заходів, покликаних оздоровити економіку США. Президент робив ставку на “принцип пилососа” – допомогти великому бізнесу й відновити спроможність американців купувати товари. Тоді споживачі “розсосуть” надлишок товарів. Рузвельт створив радчий орган – “Мозговий центр”, до складу якого увійшли ведучі спеціалісти в галузі економіки та промисловості.

Були прийняті заходи:

1. *У галузі промисловості* – Закон про відновлення національної промисловості. Він включав декілька заходів:

А) кодекси чесної конкуренції – встановлювали умови і об’єм виробництва, мінімальний рівень цін (16 червня 1933р. - закон про скорочення промисловості);

Б) заборона праці підлітків;

В) профспілки отримали право складати колективні договори.

У результаті слабкі компанії було витіснено, залишено ті, що могли втриматись на плаву.

2. *В системі фінансів.*

Було проведено ревізію усіх банків і залишено лише ті, котрі були спроможними справитися з кризою, їм держава надавала допомогу. Вдосконалено систему оподаткування; збільшено ставки податків на спадщину й дарчі, а також на надприбутки. 10 березня 1933р. було встановлено повний контроль держави над золотом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Голова виконавчої влади отримав надзвичайні повноваження контролю за міжнародними фінансовими угодами.

3. *У сільському господарстві.*

Фермерам надавались значні кредити. Крім того, держава виплачувала фермерам премії за скорочення виробництва: зменшувалися посіви бавовни, забивалась худоба. Законом 1936р. фермирам виплачувалась премія, якщо вони погоджувалися не засівати культури, що виснажували землю.

4. *У регіональній політиці.*

Рузвельт здійснив експеримент по наданню додаткових повноважень властям штату Теннесі. Мета: розвиток ресурсів великої річної системи країни шляхом модернізації гідроелектричних дамб, які належали Федеральному урядові. В результаті енергія стала дешевшою, що слугувало поштовхом для розвитку штату.

5. *У соціальній сфері.*

Для допомоги 18-25 річним людям було створено Громадянський корпус, що займався ремонтними роботами, насадженням лісів, прибиранням вулиць. Він

забезпечив роботою 3 млн. молодих американців. Заробітна платня була малою - 1\$ на день, проте цей корпус знаходився на повному утриманні держави; людей кормили і одягали. То ж гроші вони часто відсилали рідним. 14 серпня 1935р. було створено систему по наданню допомоги вдовам, сиротам, ветеранам, інвалідам, страхування від безробіття. Було прийнято закон Ваннера – вдосконалювались трудові відносини між роботодавцями та найманими робітниками.

Авторитет Рузвельта був великим, значною була й довіра народу. Президент кожного дня звертався до народу по радіо та пояснював, з якою метою проводить той чи інший закон, ті чи інші заходи. Це стало свого роду традицією; американці цинили цю довіру, допомагали президенту відновити життя.

Проте не всі підтримували президента й не всі його закони мали конституційний характер (зокрема, закон про регулювання с/г було визнано не конституційним). Не всі з планів Рузвельта були виконаними, не всі були досконалыми. Верховний суд США був доволі консервативним органом, і багато з указів президента було визнано не конституційними. Тоді в 1937р. президент запропонував реформувати Верховний суд, а саме – відправляти суддів у відставку по досягненню ними 70 років (на пенсію). Пропозицію було відхилено, проте суд став менш чіплятися до указів президента і прийняв сторону Рузвельта. Президент довів нації, що Конституція має відігравати прогресивну роль у розвитку американської демократії. Авторитет Рузвельта зростав, тому на виборах 1936р. він одержав перемогу (за нього проголосували, крім двох, усі штати).

Отже, економічний підйом 20-х років ХХст, якій в США отримав назву “просперіті”, змінився важкою економічною кризою. Це викликало зміни в політичній сфері – до влади прийшли демократи, президентом став Ф. Рузвельт. Його “Новий курс” передбачав заходи по оздоровленню усіх сфер економіки і покращення стану населення. У результаті вжитих заходів США поступово виходили з кризового становища, на 1936р. намітилися ознаки економічного підйому країни.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории . Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. Газін В.П. Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620 с.
4. Крип’якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
5. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.
6. Новая история стран Европы и Америки ХХ век. В 2-х частях. Учебник для ВУЗов. Ч.2. 1945– 2000. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 333 с.
7. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.

ТЕМА 11. Італія, Німеччина й Іспанія у 20-ті -30 - ті роки ХХ ст.

План

1. Італія у 1918-1939 рр.
2. Німеччина у 1918-1939 рр.

3. Іспанія у 1918-1939 рр. – на семінарське заняття.

1. Італія у 1918 - 1939 рр.

Кінець війни Італія зустріла гострою економічною кризою. Інфляція, безробіття, низька заробітна плата, стихійні захоплення робітниками підприємств, великий зовнішній борг (тільки США і Великобританії Італія заборгувала 4 млрд. ліврів).

Стан у країні погіршувала економічна криза. Хоча король Віктор Іммануїл III і утримав владу, його повноваження було обмежено. Хоча політичні партії міняли одна одну при владі, але становище у країні з кожним місяцем погіршувалося. Парламент був не спроможним вивести країну з кризи. До того ж, італійці вважали себе ображеними, бо не отримували після війни те, що обіцяла їм Франція та Великобританія.

Розчарування італійців у політичних силах привернуло їх увагу до фашизму, лідером яких був Муссоліні.

Історична довідка. Беніто Муссоліні (1883 - 1945рр) – італійський фашистський диктатор з 1922 по 1945 рр. Народився в селі Предаппіо в родині коваля і вчительки. З 1900р. приєднався до соціалістичної партії. У 1912 р. був головним редактором газети “Вперед”. На початку війни виступав проти участі в ній Італії, потім змінив свою точку зору, за що у 1914 р. його виключили з партії. У війні участі не брав. У 1919 об’єднав (м. Мілан) навколо себе розрізнені групи націоналістів і соціалістів, створив “Фашио ді комбаттіменто” - “Союз боротьби”.

Основні ідеї італійського фашизму

1. Патріотизм.
2. Однопартійна диктатура.
3. Італії потрібен сильний лідер.
4. Війна – благо для країни.
5. Місце італійської жінки - вдома, народжувати дітей – майбутніх солдат.
6. Комунізм і соціалізм – ворог фашизму.

На виборах 1919 р. фашисти не отримали жодного місця в парламенті. Проте, коли парламент показав свою неспроможність вивести країну з кризи, це зіграло на руку фашистам. На чергових виборах 1921р. вони отримали 35 парламентських місць (7 %). У парламенті фашисти всіляко намагалися зірвати його роботу, порушували порядок, вели себе нечемно, намагаючись довести народу, що демократія себе вичерпала і настав час диктатури.

Для захоплення влади фашисти в 1921 р. створили бойові групи - скварди (“чорнорубаличники”), які налагодили зв’язок із вищими армійськими офіцерами. Фашисти скрізь вели пропагандистську роботу: організували мітинги, випускали листівки тощо. Обіцяли знизити податки, збільшити зарплатню й ліквідувати безробіття. 27-28 жовтня 1922р. сквадри захопили ряд важних державних об’єктів в Мілані та інших містах. У принципі, король мав реальну силу й міг розігнати сквардів, які були не чисельними. Проте він злякався, що у випадку поразки фашисти оголосять королем герцога д’Аоста. **29 жовтня 1922р.** Віктор–Іммануїл III призначає Муссоліні прем’єром Італії. Парламент передав владу фашистам.

Культ особи Муссоліні був нечуванним: йому ставили пам'ятники, нагороджували різними титулами. Поступово він обмежив повноваження короля, присвоїв титул “дуче” (вождь) й управляв Італією практично одноособово. Поступово Муссоліні усунув і заборонив усі політичні партії, в країні діяв Особливий фашистський трибунал.

У **1926р.** Муссоліні висунув завдання повної фашистизації Італії. Щоб уникнути супротиву церкви, Муссоліні підписує з Папою Римським Пієм XI “Лютеранський пакт”: Ватикан визнавав Італійське королівство. За те Ватикан отримав статус самостійної держави, у школах залишили “Закон Божий”. Легалізували діяльність партії “Католицька дія”.

Державну поліцію замінено фашистською міліцією, що виконувала тільки накази дуче, таємна поліція займалась тотальним шпіонажем, провокаціями, терором. Було встановлено контроль над керівниками великих підприємств. У 1926 р. новий виборчий закон фактично монополізував владу фашистів.

На виборах 1929 р., які пройшли в умовах залякування виборців, фашистський блок переміг (98%). Не бажаючи ділити владу, Муссоліні у 1929 р. наносить удар по сицилійській мафії, заробивши на цьому собі авторитет. (та оговталась тільки після Другої світової війни).

Справам фашистизації слугувала культура й засоби масової інформації. Було створено безліч спортивних секцій (майбутні солдати мали бути сильними). Йшла ідеологічна обробка молоді, були переписані шкільні підручники з історії (у них Італія – головна країна світу, яка веде своє коріння зі Стародавнього Риму).

Економічна політика фашистів

В її основі – створення “корпоративної держави” на основі “класового світу” (автор – Габріель д’Анунціо – поет, а не Муссоліні). Курс на створення “корпоративної держави” взято у 1934 р. В економіці почали діяти фашистські синдикати й корпорації, об’єднання. Ними керували партійні чиновники. На сер. 30-х років ХХст. створено 22 національні корпорації, практично всі італійці стали їх членами.

Корпорації заборонили страйки, ввели 40-годинний робочий тиждень, контролювали заключення колективних умов, надавали фінансову підтримку профсоюзам, розглядали конфліктні ситуації. Фашисти скоротили безробіття (з 240 до 100 тис. чол). Фашистські профсоюзи надавали пільги робітникам і добре організовували дозвілля, тому були вкрай популярними серед італійців. Проте корпорації не виконали всіх завдань, які на них лежали. Італія, як і раніше, не могла самостійно забезпечити себе сировиною і продовольством.

Отже, важкий стан країни після I світової війни, економічна криза і неспроможність демократичного парламенту та короля до рішучих кроків у вирішенні нагальних проблем дали змогу фашистам захопити владу. В країні встановився тоталітарний режим з усіма його ознаками. Проте, незважаючи на репресії й тотальну ідеологізацію, слід зазначити, що фашисти змогли покращити економічне становище та рівень життя італійців.

2. Німеччина у 1918 – 1939 рр.

В історії Німеччини цього періоду можна виділити 2 етапи :

I. 1918 -1933 р. – Веймарська республіка.

II. 1933- 1945 р. – Нацистська диктатура.

До 1918р. Германія підійшла на межі людських, економічних та військових можливостей. Війна дорого обійшлась німецькому народу: 2 млн. німців вбито, 4,5 млн. поранених, 1 млн. полонених. Країна знаходилась у стані розрухи, ціни підскочили, в країні почався голод.

10 листопада 1918 р . Вільгельм II втік у Голландію. Пост рейхсканцлера зайняв Фрідріх Еберт (лідер соціал - демократів). У листопаді 1918 р. відбулись події, які одні історики називають революцією, інші – заколотом.

Будемо дотримуватись першої версії.

В революції вирішальну роль зіграли дві партії: СДПГ (Еберт, Шейдерманн), Незалежна СДПГ (Каутський, Гаазе). Мета обох партій – проведення демократичної революції, встановлення в країні республіканської форми правління, утвердження демократичних свобод. Окремо від соціал-демократії знаходилась група “Спартак” (Лібкнехт і Люксембург) – встановлення диктатури пролетаріату.

Революція відбулась у 2 етапи

I етап – повалення монархії і встановлення республіки (3 листопада – 10 листопада)

II етап – 16 грудня 1918- 19 січня 1919 р.

Придушення повстання спартанців (8 січня 1919) і вибори в Установчі збори (19 січня). Обрано коаліційний уряд – голова Шейдерманн, президент Еберт. Підсумки революції: повалення монархії, проголошення республіки і демократичних свобод.

Веймарська республіка

31 липня 1919р. – прийняття Конституції Німеччини. Президент обирався голосуванням на 7 років, уряд призначався президентом. Германія складалась з 15 республік і трьох “вільних міст”, що мали автономію. Економічний стан Німеччини жахливий: голод, безробіття, розруха. У 1919 р. виникає націонал-соціалістична робоча партія Німеччини, на чолі – Гітлер. Великого впливу не мали.

8 листопада 1923 р. нацисти підняли заколот, який придушено.

Програма партії –25 вимог.

1. Об’єднання всіх німців у “Велику Німеччину”.
2. Анулювання Версальського договору.
3. Боротьба за нові території.
4. Ліквідація політичних прав для осіб неарійського походження.
5. Свобода релігії, “поки вона не загрожує безпеці держави або моральним устоям німецької нації” (але проти індуїзму).
6. Поліпшення старої пенсійної системи і т.д.

У 1924 р. офіційною формою СНДАП стали коричневі рубашки (у фашистів – чорні). Не дивлячись на назву, у партії робітників було небагато – в основному середні прошарки, інтелектуали-невдахи, безробітні – представники “ображених” Версальською умовою.

Економічний розвиток Німеччини 1924-1929 рр. стабільний: темпи промислового розвитку нижчі, ніж у США і Франції, але вищі, ніж у Великобританії. Створено монополії й трести, Германія потроху виплачувала репарації. У 1925 р. президентом стає Гіндебург.

Встановлення нацистської диктатури

Криза 1929 -1933 р. носила в Німеччині особливо гострий характер. Виробництво скоротилось на 40%, зарплата – 25-40%. Економічна криза розмотала політичні структури Веймарської республіки й зміцнила позиції НСДАП. В липні 1932 р. вони отримали 37,4 % голосів виборців. Гітлер двічі програв президентські перегони. За ним стояли впливові представники великої промисловості й генералітет, який не хотів приходу до влади “лівих”. У результаті складних переговорів 30 січня 1933р. в Германії сформовано коаліційний уряд з НСДАП і Німецької народної партії, Гітлера президент Гіндебург назначив канцлером. Шлях до влади для нацистів був відкритим.

Історичний довідка. Адольф Гітлер (1889-1945р. - Шикльгрубер) народився в австрійському м. Бранау в родині чиновника таможні. Вищої освіти не мав. Заробляв на життя продажею акварельних малюнків (своїх). На початку I світової війни виїхав у Германію і вступив до армії. Мав 2 Залізних Хрести за бойові дії. Після війни, як і тисячі німців, став нікому не потрібним. Вірив, що німецька армія прогнала війну через євреїв і комуністів.

1921 р. – лідер НСДАП, 1924 р – потрапив у в’язницю за участь у “пивному путчі”, де написав книгу “Майн камф”. З 1933 р. – канцлер, 1934- президент і прем’єр – міністр (“фюрер” - вождь). Весною 1945 р. покінчив життя самогубством, Нюрнберзьким процесом визнаний військовим злочинцем.

Готуючись до виборів 5 березня 1933р., нацисти розгорнули брудну пропаганду проти лівих партій, 28 лютого 1933р. підпалили рейхстаг, звинувативши комуністів (Георгій Дімітров). І хоча невинність комуністів була доведена, партію заборонили. Вибори в рейхстаг принесли нацистським і націоналістським партіям 52 % голосів. Через 2 тижні німці відкрили перший концентраційний табір – Дахау, куди відправляли демократів (спочатку комуністів, згодом – соціалістів). Влітку 1933 р. були розпущені профспілки, заборонено всі політичні партії, окрім НСДАП. За результатами “нових” виборів нацисти отримали 92 % виборців.

В НСДАП з моменту її виникнення існувало 2 течії: консервативне очолювали брати Штрассери і Ернст Рем. Вночі з 29 на 30 червня 1933р. були вбиті представники цієї течії (“ніч довгих ножів”). Гітлер організував “другу революцію”, знищивши всіх опозиціонерів, хто заважав йому правити одноособово.

2 серпня 1934р. помер Гіндебург, і Гітлер проголосив себе “фюрером” Третього Рейха”. Встановлення нацистської диктатури було завершено.

Нацистська диктатура

На відміну від Сталіна, якого “створив автомат”, Гітлер сам створював свій апарат і керував одноособово. Влада Гітлера трималась на визнанні його виключності. Партійні й державні органи склали одне ціле. Було введено

державне регулювання економіки. Господарство Німеччини ділилося на 7 галузей, примусово об'єднаних у корпорації: промисловість, енергетика, ремесла, транспорт, банківська справа, страхування. Держава встановлювала плани виробництва (1936 р. прийнято 4-х літній план Герінга), ціни, ринки збуту. Затверджені високі мита на ввіз у Німеччину продуктів сільського господарства, а німецькі господарі, що імпортували хліб, преміювались.

1933 р. – закон “Про захист Германського н/г” - санкціонував грабіж осіб “неарійського походження” і неугодних Гітлеру.

1934 р. – закон “Про національну працю” - надавав роботодавцям необмежену владу над робітниками.

1935 р. – у євреїв забрали німецьке громадянство.

Слід зазначити, що не дивлячись на жорстокі міри, вже у 1935 р. країна досягла докризового рівня розвитку виробництва, а в 1939 р. перевищила його. В Німеччині фактично не було безробітних. Для ліквідації дрібнення землі було прийнято закон “Про наслідування селянського господарства”: селянам заборонялось продавати чи розподіляти землю між нащадками.

Нацистська “арійська” політика проявлялась у всьому: наданні пільг виробникам і селянам “арійського походження”, які це могли довести найменше з 1800 р. Також заохочувалась народжуваність: вводились пільги на оплату води, електроенергії, введено “Хрест матері” 3-х ступенів: золотий – 8 дітей, срібний – 6, бронзовий – 4. Молодятам надавались безвідсоткові кредити. Проте все це – тільки для арійців, змішаних шлюбів це не стосувалось.

Расова дискримінація супроводжувалась репресіями. 1939 р. – кількість політв'язнів – 300 тис. У 1939р. НСДАП закликала бойкотувати єврейські магазини. В *ніч з 9 на 10 листопада 1938р.* (“Хрустальна ніч”) – різня євреїв по всій Німеччині: сотні вирізано, 30 тис. відправлено в концтабори.

Відповідальність за погром нацисти поклали на євреїв і зобов'язали їх виплатити 1 млрд. марок “компенсації”. Гоніння відбувалися і на циган, яких на початку війни селили в гетто.

Чорношкірих німців, що мешкали в Райнській зоні, насильно стерилізували (у 1937 р – 385 чол.). У 1939р. Гітлер підписав указ про автаназію (“легку смерть”) душевнохворих, хворим на гемофілію, епілептиків, хворих на туберкульоз тощо.

Німецька католицька церква проігнорувала звернення Папи Пія XI про недопустимість автаназії та стерилізації, як втручання в справи Господа. Ті, хто протестував, були репресовані (до 1941 р. автаназії підлягало 70 тис. чоловік.). Оскільки «неповноцінні» не мають права мати потомство, насильницьким шляхом стерилізувалися соціалістки, пацифістки, єврейки, комуністки (1934- 1939 р р – 320 тис. чол.).

Значну увагу Гітлер приділив пропаганді та ідеології. Молодь проходила військову підготовку в “Гітлер – югенд” та інших військово – спортивних таборах. Засоби масової інформації хвалили фюрера й режим. Усі невгодні нацистам книжки забирались з бібліотек і спалювалися. Нацистська кіноіндустрія щороку випускала коло 100 фільмів, що хвалили диктатуру.

Отже, усі сфери життя суспільства були направлені на одне – оспівування режиму й підготовку до війни. Німеччина у 1918 -1939 рр. в своєму розвитку пройшла 2 етапи: демократичний (період Веймарської республіки) та тоталітарний (нацистської диктатури). Остання характеризувалась злиттям державного й партійного апаратів, централізацією управління, культом особи Гітлера, нечуваними репресіями проти невдоволених і расовою дискримінацією в країні. Всі сили було кинуте на підготовку до війни з метою встановлення світового панування.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
3. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620 с.
4. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
5. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
6. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.
7. Новая история стран Европы и Америки XX век. В 2-х частях. Учебник для ВУЗов. Ч.2. 1945– 2000. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 333 с.
8. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.

ТЕМА 12. Міжнародні відносини напередодні II світової війни.

План

1. Зовнішньополітичні пріоритети ведучих країн світу.
2. Політика «умиротворення агресора».
3. Політичні події 1939р.

1. Зовнішньополітичні пріоритети ведучих країн світу

США

Політика “ізоляціонізму”, за яку проголосував конгрес США після Першої світової війни, стала проблемною після приходу до влади фашистів в Італії і нацистів у Німеччині. Адміністрація Рузвельта пропонувала політику виходу США на шлях світового лідерства, проте в конгресі переважали інші погляди, і в серпні 1935р. Конгресом було прийнято закон про нейтралітет, що стало перемогою ізоляціонізму.

Великобританія

Довгий час вона стримувала французькі претензії на роль лідера континенту. Проте з приходом до влади Гітлера німецько-англійські відносини погіршилися. І причиною суперечок були не ринки збуту (як перед першою світовою війною), а суперництво у військовій сфері. Німеччина стала швидко нарощувати авіацію і флот (ті збройні сили, що становили загрозу для Англії), і Гітлер відкрито ігнорував статті Версальської умови. Тому Англія швидкими темпами змушена була збільшувати кількість авіації і флоту.

Франція

Версальська умова не ліквідувала німецької загрози для Франції, тому в період 1920 – 30-х років вона підписує низку військово-політичних (“тилових”) союзів, які мали антинімецьке спрямування і заміняли Франції її традиційне партнерство з Росією. Такі союзи Франція заключила з Польщею (1921, 1934рр.), блоком придунайських країн (Чехо- Словаччина, Югославія, Румунія), у 1930-ті роки Франція добилась створення балканської Антанти (Греція, Румунія, Турція, Югославія). У 1924 р. Франція встановлює дипломатичні стосунки з СРСР, у 1932 році підписує пакт про ненапад. Знаючи агресивний характер політики Гітлера, Франція намагається забезпечити себе союзами на випадок нападу Гітлера.

Німеччина

Гітлер був упевнений, що єдиним засобом розширення “життєвого простору” була війна. У 1935р. пройшов термін контролю над Сааром Ліги Націй. Було проведено плебісцит, і більшість саарців проголосували за входження до складу Німеччини, що й відбулось 1 березня 1935р.

15 березня 1935р. Гітлер офіційно заявив, що не буде дотримуватись статей Версальської угоди щодо чисельності армії. Згодом Німеччина поновила загальну військову повинність.

Італія

Зоною своїх інтересів оголосила ряд регіонів світу. В 1924 р. приєднала до себе Фіуме, 1925 р. – Албанію; активно освоювала африканські колонії Сомалі, Лівію, Ефіопію, Еритрен шляхом заселення їх італійцями. Муссоліні співчував Німеччині як країні, обділеній Версальською угодою, проте Італія трималася Великої Британії і Франції, граючи роль третейського судді між західними демократіями й Німеччиною. У 1924р. було встановлено дипломатичні відносини з СРСР. Економічні проблеми штовхнули Муссоліні на колоніальні завоювання в Африці. 2 жовтня 1935 р. Італія почала захоплення Ефіопії. Ліга націй визнала Італію агресором. Усі спроби Ліги зупинити Італію були марними, що ще раз підтвердило неспроможність цієї організації зупинити агресію. Італійці використали заборонений міжнародним правом отруйний газ. Ефіопія капітулювала.

Японія

Японія претендувала на лідерство на Далекому Сході й усій Азії. У 1931-1932 р. вона скупувала весь терен Маньчжурії і проголосила створення окремої держави – Маньчжоу-То на чолі з останнім представником маньчжурської династії Цін ПУ I – імператором.

СРСР

Характер зовнішньої політики носив суперечливий характер. В основу зовнішньої політики було поставлено не загальнолюдські, а класові інтереси. Тому СРСР нарощував військову могутність і намагався внести протистояння в міжнародних справах, намагаючись зіткнути “Захід” між собою (байдуже, демократії чи диктатури - капіталістів). Сталін не довіряв Англії та Франції, тому більш схилився до співробітництва з Німеччиною. Напередодні війни СРСР опинився в дуже вигідній позиції, очікуючи “хто більше запропонує”. Проте СРСР мав експансійні плани по відношенню до Польщі, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Прибалтики.

Отже, зовнішньополітичні пріоритети ведучих країн світу базувались на національному, державному та ідеологічному егоїзмі, внаслідок чого в кінці 1930-х років над світом нависла загроза Другої Світової війни.

2. Політика “умиротворення агресора”

Антиверсальські акції Німеччини (розглянемо пізніше) змусили європейські демократії визначити характер відносин з Німеччиною. Оскільки США ізолювалась, Велика Британія знаходилась і відносній безпеці через своє географічне становище, Франція стала залежною від політики Лондона. Було вирішено не використовувати проти Гітлера силових методів, а піти на поступки. Гітлер у свою чергу був чудовим політиком і після чергового приєднання якоїсь території заявляв, що більше ні на що не претендує. Більшість західних політиків вважало, що якщо Гітлер і зважиться на війну, то буде війна проти СРСР. Німці також у пресі й дипломатією всіляко підтримували цю точку зору Заходу, водночас натякаючи Сталіну, що Німеччина воюватиме проти західних “плутократій”. Політика поступок керівництва Великої Британії та Франції експансійній політиці Гітлера отримала назву політики “*умиротворення агресора*”. Тривала 1933- 1939р. (з приходом нацистів до влади й до окупації Німеччиною Чехословаччини 15 березня 1939 р).

Зовнішня політика Німеччини

1935р. – договір між Англією та Німеччиною (морський): Німеччина отримала право мати надводний флот.

1935 р. – Німеччина створила (незаконно) військово-повітряні сили (“люфтваффе”)

7 березня 1936р. 40 тис. німецьких солдат, порушуючи Версальську й Локарнську угоду, пересікли кордон Райнської зони. Захід не рішився в корні пересікти агресію Гітлера, Ліга Націй лише заявила, щоб Гітлер не збільшував кількість військ у Райнській зоні.

У липні 1934 р. Гітлер зробив спробу приєднати Австрію. Канцлер Австрії Енгельберт Дальфус був убитий у своїй резиденції. Проте заколот провалився, і Гітлер видав усіх “заколотників”.

З 1936р. Німеччина, Італія і Японія, кожна з яких мала експансіоніські наміри, пішли на зближення. У Франції перемогу отримав Народний фронт, що відштовхнуло від неї Італію. 24 жовтня 1936 р. між Італією й Німеччиною була підписана таємна угода, виникла вертикаль “Берлін - Рим”.

У листопаді 1936р. між Германією та Японією підписані угоди “проти Комуністичного Інтернаціоналу” і “Додаткова військова угода” – Антикомінтернівський пакт. У 1937 р. до нього приєдналась Італія, завершивши формування осі “*Берлін – Рим – Токіо*”. Сталін заявив, що цей пакт налякав хіба що дрібних англійських торгівців.

13 березня 1938 р. німецькі війська вдерлись в Австрію та здійснили “аншлюс” (приєднання) її до рейху. (політичних опонентів – коло 80 тис. австрійців – кинуто в тюрми й концтабори). Велика Британія цю подію “взагалі не помітила”, а Париж обмежився нотою протесту.

Наступним кроком Німеччини стала Чехо-Словаччина. Гітлер висунув президенту Бенешу й державам – гарантам Чехо-Словаччини (Великобританії та Франції) вимогу передати Німеччині Судетську область і заявив, що це “остання” вимога. Під тиском Англії та Франції Бенеш погодився. Трагедія Чехо-Словаччини була в тому, що країна мала дієздатну армію, і СРСР пропонував допомогу. Але Англія та Франція погрожували чехам, що у випадку супротиву вони будуть ізольовані на міжнародній арені як зачинателі війни.

29 вересня 1938р. в Мюнхені відбулась конференція: Великобританія (Чемберлен), Франція (Деладье), Німеччина (Гітлер) й Італія (Муссоліні). Чехо-Словаччину не запросили. 30 вересня підписано Мюнхенський пакт. Чемберлен і Деладье в додатку до пакту записали, що готові гарантувати Чехо-Словаччині нові кордони.

Мюнхенська угода

1. Судетська область відходила Німеччині
2. Передача з 1 по 10 жовтня 1938 р.
3. Заборонялось руйнувати споруди на теренах, що відходили Німеччині.
4. В жовтні 1938 р. міжнародна комісія у складі країн, що підписали Мюнхенську угоду, проводила плебісцит. Слід зазначити, що заздалегідь за наказом Гітлера в Чехо-Словаччині було створено нацистську партію, що проводила пропаганду).

5. В районах, де німці складали більшість, плебісциту не проводили.

6. Протягом 6 міс. пропонувалося провести обмін населенням, що бажало залишити ці райони.

Чехо-Словаччина втратила 1/3 території, 5 млн. населення, 50% виробничих ресурсів. Вона розпалась на дві окремі країни. 15 березня 1939 р. німецькі війська вступили в Прагу. Словаччина проголосила незалежність, Чехія припинила існування як незалежна держава.

Чемберлен зрозумів, що Гітлер переграв його. Великобританія та Франція нарешті вирішили, що необхідно розробити нову політику, покликану покласти край експансії рейха.

Гітлер на Чехо-Словаччині не зупинився, а пред'явив ультиматум Литві з вимогою повернути м. Клайпеду (передано у 1919 р.). Англіїці висловили співчуття Литві, проте допомогти відмовились. 22 березня 1939р. Литва повернула Німеччині Клайпеду. Франція також проігнорувала цей факт. Німеччина повернула собі практично всі території (навіть більше – Австрію), яку втратила за Версальською угодою. Залишався Данциг (м. Гданськ), що перейшов Польщі. Проте Гітлер не поспішав. Він планував повернути не тільки це місто, а й приєднати до Німеччини всю Польщу за планом “Вайс” (планом нападу на Польщу).

Отже, політика “умиротворення агресора” розв’язала Гітлеру руки для здійснення експансій. Блискучий політик, Гітлер зумів лавірувати між великими Європейськими державами, реалізуючи свої плани. На початку 1939р. наближення війни було неминучим, що розуміли Великобританія та Франція, проте відмовлялися від рішучих кроків проти Німеччини.

3. Політичні події 1939 р.

Лондон і Париж перейшли до активної протидії проти Німеччини. На перший план вийшли переговори з СРСР, які тривали з 8 травня по 2 серпня 1939р. У ході переговорів виникло чимало суперечностей. Захід запропонував СРСР гарантувати безпеку сусідніх країн. СРСР заявив, що зробить це за умови, що йому буде надано право вводити туди війська навіть у мирний час на випадок виникнення “непрямої” агресії. Захід вважав, що це значило б дозволити радянську окупацію Польщі, Румунії, Прибалтики й Фінляндії. Переговори залишились без результату, оскільки СРСР вимагав надати йому одностороннє право на розповсюдження “радянських гарантій” в Прибалтиці.

11 серпня 1939 р. почались переговори військових делегацій Англії, Франції, СРСР. Сталін очікував, хто йому більше запропонує: Захід чи Гітлер – велись переговори і з німцями (таємно).

Основні протиріччя було вирішено, залишилось одне – пропуск Червоної армії ч/з Румунію і Польщу. У Варшаву були направлені французькі представники, які добились від Польщі серйозних уступок (Польща погодилась діяти разом з СРСР на випадок агресії Німеччини в Європі). По суті, вже нічого не заважало у підписанні 3-х сторонньої угоди. Проте, коли 99 % статей було узгоджено, СРСР перервав переговори (ад’ютант Сталіна поклав на стіл Ворошилова записку : “Клім! Коба наказав звертати шарманку”). СРСР нічого не пояснив. Коли британські й французькі дипломати намагались зустрітись з Ворошиловим, їм відповіли, що у маршала більш важливі справи. Вибір було зроблено – Сталін вибрав Німеччину.

Радянсько-німецькі переговори

23 серпня 1939 р. Ріббентроп прилетів до Москви. Всі деталі майбутньої умови було обговорено раніше. Гітлеру конче потрібно було нейтралізувати СРСР, оскільки 26 серпня в дію мав вступити план «Вайс».

24 серпня було підписано Пакт Ріббентропа – Молотова й секретний протокол до нього. Пакт про ненапад включав 7 статей, склався на 10 років. Сторони зобов’язувалися не нападати одна на одну ні самостійно, ні разом з іншими державами. Передбачався взаємний нейтралітет на випадок війни однієї із сторін. Домовились не брати участь у коаліціях, направлених проти Німеччини і СРСР (тобто проти протилежної сторони).

Таємний додатковий протокол

Кордоном розмежування “життєвих інтересів” Німеччини і СРСР в Прибалтиці визнавався Північний кордон Литви.

- Польща мала бути поділеною між СРСР і Німеччиною по лінії Тісса – Нарев – Вісла – Сян.

- Німеччина визнавала право СРСР на Бессарабію (Румунія); Буковину (Угорщина) та Закарпаття.

Підписання Пакту призвів ефект вибухівки в країнах Західної Європи, СРСР. Радянським людям ще вчора казали, що нацизм і Гітлер головні вороги СРСР, а тепер вони стають друзями. Історики сперечаються: “Чи напав би Гітлер на Польщу без умови з СРСР”? Можливо, війни б і не було? Так чи інакше, а СРСР

був останньої перепоною на шляху Гітлера, і пакт Ріббентропа - Молотова відкрив йому шлях для розв'язання війни.

Отже, весною і влітку 1939 р. велись переговори між Англією та Францією – з одного боку й СРСР – з іншого. Проте, не маючи перепон для підписання угоди, СРСР несподівано перериває їх для підписання договору з Німеччиною. Домовитись з Гітлером вдалось значно швидше і на більш вигідних для СРСР умовах. Країни поділили сфери впливу, і Гітлер отримав змогу запуснути в реалізацію план “Вайс”.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
3. Трубайчук А.Ф. Пакт о ненападении: была ли альтернатива второй мировой войне. – К.: Молодь, 1990. – 116 с.
4. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
5. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.
6. Новая история стран Европы и Америки XX век. В 2-х частях. Учебник для ВУЗов. Ч.2. 1945 – 2000. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 333 с.
7. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.
8. Развитие мира в условиях противоборства двух общественно-политических систем (1917– 1939гг.) / Под ред. В.П. Бычкова, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во МАИ, 1991. – 76 с.

ТЕМА 13. СРСР в 1945 – 1991 рр.

План

1. СРСР у 1945 – 1953 рр.
2. Період “відлиги” (1953 – 1964 рр.).
3. Період “застою” (1964 – 1985 рр.).
4. “Перебудова” й розпад СРСР (1985 – 1991 рр.).

1. СРСР у 1945-1953 рр.

Після закінчення II світової війни СРСР значно розширив свої кордони: СРСР отримав частину Східної Пруссії з Кенігсбергом (Калінінград), Литву, Латвію, Естонію, у Фінляндії – м. Петсалио (Печенга) з територією навколо. Галичина, Буковина й Закарпаття увійшли до складу СРСР. На Сході СРСР приєднав Туву, яка до 1944 р. була самостійною державою. На далекому Сході – Південний Сакалін, Курільські острови.

Перемога СРСР далась ціною неймовірних зусиль. Загинуло 27 млн. чол. (25% з них українці). СРСР втратили 1/3 національного багатства, зруйновано 1710 міст і 70 тис. сіл. Особливо постраждали ті території, що були окуповані: Україна, Білорусія та частина Російської Федерації. Було зруйновано 32 тис. заводів та фабрик, 65 тис. км. залізниці, майже всі портові споруди.

У вересні 1945 р. припинив діяльність Держкомітет оборони – його функції перейшли до Ради Народних Комісарів СРСР (з березня 1946 р. – Рада Міністрів СРСР).

Відновлення народного господарства почалось ще до закінчення війни на тих теренах, що звільнювались від окупації. Було прийнято план державного розвитку

на 1946 – 1950 рр. Відновлення було розпочате за старою схемою – спочатку важка промисловість, потім усе останнє. Командно - адміністративна система залишилася без змін. Широко застосовувалися методи мобілізації робочої сили, в основному по селах. Саме їх силами, а також демобілізованих відновлювали Дніпрогес, шахти Донбасу, будували машинобудівні заводи на Уралі тощо. Узники ГУЛАГу будували Волго-Донецький канал, Куйбишевську ГЕС. Поступово відбудовувались міста. Відбудова народного господарства проходила шляхом перекачування засобів із с/г в промисловість шляхом нееквівалентного обміну. Ціни на промислову продукцію завищувалися, тоді як заготовчі ціни на сільськогосподарську продукцію навіть не перекривали затрат на її виробництво. Кожне особисте присадибне господарство змушене було платити податки на землю, птицю, навіть на дерева. У **1946р.** почато “боротьбу за врожай”, відновлено закон “Про п’ять колосків”. Колгоспників примушували працювати весь світовий день, вони не мали можливості працювати на присадибних господарствах. План по збору зерна було встановлено “на глазок”, норми були завищеними. У селян повністю забрали зерно і корм, до того ж літо 1946 р. відзначилося посухою.

Взимку **1946 – 1947 рр.** розпочався голод, що охопив усю Україну (крім Західної), Молдовію, Ульяновську, Костромська та інші області Росії. На Україні померло від голоду від 800 тис. до 1 млн. чол. А СРСР безкоштовно поставив 1,7 млн. т. зерна в Болгарію, Польщу, Румунію, Чехословаччину і Францію, де при владі були комуністи.

У **грудні 1947 р.** держава провела грошову реформу (конфіскаційними методами). Старі гроші обмінювались на нові у співвідношенні 1:10. Внески в ощадбанках від 300 до 10 000 – 3:2, більше 10 000 – зменшувались впововину. Разом з грошовою реформою скасували карткову систему на продукти харчування. Вилучення в процесі реформи значної кількості грошей та скорочення загальної купівельної спроможності населення створило можливість знизити ціни на товари. До 1958 р. населення змушували підписуватися на облігації державних займів на суму не менше місячної заробітної плати (держава вернула ці кошти у 1980-ті роки, коли вони знецінилися і більша частина вкладників померла).

У 1950 р. п’ятирічний план було виконано. Рівень валової продукції промисловості досяг 103% від довоєнного (в промисловості). Побудовано житла площею 46 млн. м². Проте відновлення с/г і галузей легкої промисловості значно відставало. Проте у пресі приводилися сфальсифіковані цифри разючих успіхів. Валовий збір зерна, наприклад, був утричі нижчим, ніж довоєнний. Оскільки розпочалась холодна війна, значні кошти СРСР вкладало в озброєння. У серпні 1949 р. було здійснено перше випробування атомної зброї на полігоні в Семіпалатинську.

Суспільно - політичне життя цього періоду було відзначено посиленням політичних репресій проти народів СРСР. Було репресовано й переселено в інші місця цілі народи: поволзькі німці, інгуші, чеченці, корейці, кримські татари, курди, чорноморські армяни, болгары, греки тощо. До Сибіру відправлені мешканці Західної України, Прибалтики з метою “викоренення націоналізму”. Після війни підвергались репресіям і герої - воєначальники Жуков, Воронов, Юмашев, Богданов.

Утиски відчувала й інтелігенція. І секретарем ЦК по ідеології був Жданов, який розпочав боротьбу з космополітами. Розповсюджувався антисемітизм. Під ударом опинились Ахматова, Зоценко; було вбито Соломона Міхоелса (худрук єврейського драмтеатру в Москві). Тисячі вчених опинились у таборах – Сергій Корольов (у майбутньому – ракетний конструктор), Микола Тимофеев – Ресовський (засновник радіаційної генетики). Генетика як наука була заборонена й відновлена лише в 1960-х роках, СРСР відставав у цій галузі від європейських країн на 20 років. Натомість чествували шарлатанів у науці, зокрема, “народного академіка” Трохима Лисенка.

5 березня 1953 р. помер Сталін. Верхівка компартії розпочала боротьбу за владу. Жуков, який користувався підтримкою армії, повернувся в Москву. Було заарештовано Берію. Суперництво за владу розгорілося між Георгієм Маленковим (Голова Ради Міністрів СРСР) і Микитою Хрущовим (з вересня 1953 р. – І секретар ЦК КПСС). Хрущов переміг, а Маленкова зняли з поста й замінили Миколою Булганіним, який не претендував на владу.

2. Період “відлиги” (1953 – 1964 рр.)

“Відлига” – період лібералізації суспільно – політичного життя. Ознаки лібералізації:

- амністія частини політв’язнів;
- критика культу особи Сталіна (1956 р.);
- припинення політики русифікації;
- при відкриття “залізного занавісу”.

Економічні реформи

Сільське господарство

1954 р. – освоєння цілини (Казахстан, Сибір, Урал, Північний Кавказ).

1953 – 1958 рр. – підвищення закупівельних цін на зерно (7 р.), картоплю (8 р.), м’ясо (5,5 р.).

1953 р. – списано заборгованості колгоспам і радгоспам.

Видача колгоспникам паспортів, грошового авансу (з 1957 р.), зарплати.

Вже з серпня 50-х рр. с/г стає рентабельним.

1955 р. – зменшено розмір присадибних господарств.

1956 р. – введено грошовий податок на громадян, що тримали худобу в містах (з 1959 р. – заборона).

1958 – 1960 р. – негативні наслідки реформи у м’ясо – молочній галузі та засіви кукурудзи.

Промисловість

Сер. 50-х р. – введення раднаргоспів. (**1957 р.**). Сутність: травень 1956 р. – ліквідовано міністерство юстиції, його функції передано республікам.

1953 – план розвитку легкої та харчової промисловості. В результаті – збільшення продуктів в магазинах. Проте більшість реформ характеризувались поспішністю й непослідовністю. Грошова реформа 1961 р. викликала інфляційні тенденції та негативно вплинула на життєвий рівень населення. Неврожай 1963 р. та “реформи” с/г викликали перебіг із продуктами харчування. Було підвищено ціни: масло – 50%, м’ясо – до 40%. Низький рівень життя та перебої з продуктами

викликали страйки. Сама гостре – травень 1962 р. в Новочеркаську (Ростовська обл.). Проте був і позитив. Так, житловий фонд у 1958 – 1965 рр. виріс на 40%.

Культурне та суспільно – політичне життя

- створено умови для розвитку передових галузей науки й культури;
- реформування освіти (10-річка);
- **квітень 1959 р.** – новий шкільний закон (русифікація). Батьки мали право обирати мову освіти, та російська була обов'язковою;
- зародження дисидентського руху. “Шістдесятники” (вже з серпневого Пленуму ЦК КПСС 1962 р. починається цькування шістдесятників);
- діяльність самовидавців;
- антицерковна компанія (1955 – 1958 рр.).

1955 р. – рішення Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР про відміну реєстрації членів виконавчих комітетів.

1956 р. – повернення репресованих священників.

1958 р. – податки на виробництво свічок.

1958 р. – зрощування партійного і державного апаратів. Хрущов стає Головою Ради Міністрів і Першим секретарем ЦК КПСС.

1961 р. – посилення контролю за виконанням “Законодавства про культури”.

У зовнішній політиці – дещо потеплішали відносин між СРСР і США (1959р.– прибуття Ніксона в Москву, а восени – Хрущова у Вашингтон). Хрущов почав конструктивний діалог з країнами Заходу: Великобританією, Францією, Австрією; **1956 р.** – відновлено дипломатичні стосунки з Японією.

У країнах східної Європи СРСР почував себе господарем. Пом'якшались відносини з Югославією (Іосиф Браз Тіто). У **1953 р.** радянські війська придушили народне повстання в ГДР, у **1956 р.** – революцію в Угорщині. **1962 р.** – Карибська криза. Міжнародні відносини знову напружені. Жовтень 1964 р. – верховний переворот, Хрущова усунуто від влади.

3. Період “застою” (1964 – 1985рр.)

Першим секретарем ЦК КПРС став Брежнєв. По - перше, він видав негласну заборону критики Сталіна, зате Хрущова критикували в газетах і на телебаченні. Оскільки обіцянка Хрущова побудувати соціалізм була не здійсненою, центральна влада оголосила курс на “розвинений соціалізм”. Влада Брежнєва характеризується застійними явищами в економіці, корупцією влади, крадіжками держмайна та зловживаннями службовим положенням. “Брежнєвщина” стає символом аморальності й кризи тоталітарного режиму.

1965 р. – Косигінська реформа. Сутність: розширення прав підприємств, ліквідація уравнилівки, створення фондів матеріальної винагороди працівникам, підвищення якості товарів, будівництво нових підприємств. Проте командно-адміністративна система зберігалась. У 1967 р. – згорання реформи.

Основні риси соціально-економічного розвитку

- збитковість підприємств;
- експорт енергоносіїв;
- збільшення доходів населення;
- міграція з села в місто;

- падіння дисципліни й моралі;
- накопичення грошей у населення через нехватку товарів спожитку;
- низька якість вітчизняних промислових товарів;
- добре життя номенклатури і низький рівень добробуту простих громадян.

Номенклатура – панівний клас радянського суспільства, партійно-державне керівництво.

Дисидентський рух

Дисидентство – рух, спрямований проти офіційної ідеології.

1. Правозахисне дисидентство (ліберальне).
1975 р. – СРСР підписує Хельсінську угоду.
1975 р. – виникнення Хельсінської спілки (Сахаров, Ковальов, Буковський та ін.). Мета – захист прав людини, пропагандували створення вільного суспільства зі змішаною економікою.
2. Національно – визвольне – засуджували шовінізм, імперську політику центру, виступали за самовизначення народів СРСР (Левко Лук'яненко, грузин Звіад Гамсакурдія, армянин Левон Тер - Петросян та ін.).
3. Релігійне: боролися за визнання свободи совісті (Вінс – баптист; Тереля – греко-католик; Романюк – автокефаліст), багато представників різних сект.
4. Марксистське – орієнтувались на “соціалізм з людським обличчям” (Медведєв, Григоренко).

Форма діяльності – самовидави: “хроніка поточних подій”. Проти дисидентів було розпочато репресії. Сама популярна форма – психіатричні лікарні.

4. “Перебудова” й розпад СРСР

На початку 1980-х років криза тоталітарної системи стає очевидною. Розпочатий у 1985 р. Горбачовим процес оновлення всіх сфер суспільно – політичного життя стримав назву “перебудова”. Він проходив у декілька етапів.

I етап (квітень 1985 – січень 1987 рр.) – визначення політичного курсу перебудови. У квітні 1985 р. на Пленумі ЦК КПРС було поставлено стратегічну мету – курс на прискорення соціально – економічного розвитку країни. Елементи курсу – науково-технічний прогрес, технічне переозброєння машинобудування, активізація “людського фактору”. XXVII з'їзд КПРС у 1987р. висунув завдання вдосконалення соціалізму. Було прийнято утопічні програми: вирішення житлової проблеми до 2000р. і проведення антиалкогольної кампанії (тільки Україна втратила 10 млрд. крб.).

II етап (січень 1987 – літо 1988р.) – усвідомлення основних завдань перебудови, формування і розширення її соціальної бази.

На перший план висунуто завдання демократизації суспільного життя. Сформована стратегічна тріада перебудови: нове політичне мислення, радикальна економічна реформа, демократизація усієї політичної структури. Виникають неформальні організації.

III етап (літо 1988 – травень 1989 р.) – зміщення центру рушійних сил перебудови зверху вниз. Було проголошено курс на створення правової держави, парламентаризму, розподілу влади. В економіці – посилення самостійності державних підприємств і розширення сфери діяльності державного сектору.

Реформи мали половинчастий характер, оскільки не зачіпали командно-адміністративної системи.

IV етап (травень 1989 – лютий 1990 р.) – розмежування та консолідація полярних політичних сил в суспільстві, їх відкриті протистояння. Формуються народні фронти, виникають політичні й робітничі рухи масового характеру.

V етап (лютий – грудень 1990 р.) – поступовий перехід політичного керівництва СРСР вправо й радикалізація народних мас. Спад в економіці. Демократичні рухи виходять на ліберально – реформістські напрямки. Наростає спір апарату. “Революція згори” набуває рис неконтрольованого процесу.

VI етап (грудень 1990 – 8 грудня 1991 р.) – кінець перебудови. Кризові явища в економіці, зростання протиріч між прихильниками подальших реформ і консерваторами, радикалізація суспільно – політичної активності мас. Проголошення державного суверенітету Латвії (лютий 1990р.), Молдови, України. Загострення національних конфліктів (у Нагорному Карабасі, Сумгаїті, Баку). Спроба державного перевороту (ПУЧ 19 – 20 серпня 1991 р.).

8 грудня 1991 р. в Біловезькій Пущі керівники Росії (Єльцин), України (Кравчук) і Білорусії (Станіслав Шашкевич) підписали договір про створення СНД. 25 грудня 1991р. Горбачов заявив про відставку з поста президента СРСР і зняття з себе повноважень Верховного головнокомандуючого Збройними Силами СРСР. 26 грудня 1991 р. Рада республік прийняла формальну Декларацію про припинення існування СРСР.

Отже, з 1945 по 1991 р. СРСР пройшов складний і неоднозначний шлях. Відновлення народного господарства після II світової війни характеризувалося командно – адміністративними методами. “Хрущова відлига” змінилась періодом глибокого застою в економіці. Намагання провести “реформи зверху” провалилися, що в кінці призвело до розпаду СРСР. Спроба побудувати соціалізм і комунізм в окремо взятій країні також не мала успіху.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Бурлацкий Ф.М. Вожди и советники: о Хрущеве, Андропове и не только о них... – М.: Политиздат, 1990. – 383с.
3. Заболотный В.М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки: конец XX – начало XXI века. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: АСТ, 2004. – 494 с.
4. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
5. Мионов В.Б. Народы и личности в истории: очерки по истории русской и мировой культуры. В 3-х томах. – М.: Звонница, 2000.
6. Ольсевич Ю.Я. Перестройка хозяйственного механизма и идеологическая борьба. – М.: Знание, 1987. – 92 с.
7. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
8. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.

ТЕМА 14. Країни Західної Європи у 1945 – 2010 рр.

План

1. Особливості розвитку країн Західної Європи.
2. Великобританія.
3. Франція.

4. Італія.

1. Особливості розвитку країн Західної Європи.

Європа понесла значні втрати в ході II світової війни, оскільки була ареною військових дій. У країнах, де розміщувалися радянські війська, Москва силоміць насаджувала тоталітарні комуністичні режими. “Холодна війна” постійно загрожувала перерости в справжню. Країни Західної Європи вирішили сплотитися проти комуністичної агресії. У квітні 1949 р. було створено Північноатлантичний оборонний союз (НАТО), в який увійшли 12 держав: США, Канада, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Данія, Норвегія, Португалія, Ісландія. Потім до нього приєдналися Греція і Турція (1952р.), ФРГ (1955р.), Іспанія (1982р.). Основна мета союзу – загальними зусиллями протистояти експансії СРСР.

Військово-політичне об’єднання супроводжувалось створенням військових союзів. У квітні 1951р. в Парижі підписано умови про Європейське об’єднання вугілля і сталі (ЕОВС): Франція, ФРГ, Італія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург. На середині 1950-х років ці країни виробляли 25% продукції всієї Західної Європи.

Березень 1957р. – 6 країн ЕОВС підписали умову про створення Європейської Економічної Співдружності(ЄЕС). Мета – на основі поступового економічного зближення перейти до політичного співробітництва. Органи управління ЄЕС – Рада і Європарламент.

У січні 1960 р. 7 країн, що не увійшли в ЄЕС, створили Європейську Асоціацію Вільної торгівлі (ЄАВТ): Англія, Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія і Швеція. Мета: зближення і поступова ліквідація кордонних меж, розумне використання природних ресурсів, забезпечення розвитку вільної торгівлі.

Промисловий розвиток і торгівля в країнах ЄЕС відбувалися швидше, ніж у ЄАВТ. У 1981 р. в ЄЕС була прийнята Греція, 1986 р. – Іспанія і Португалія. У 1985р. було прийнято рішення про поступове економічне та валютне об’єднання систем країн ЄЕС. У лютому 1992 р. в Маастріхті (Нідерланди) країни ЄЕС підписали договір про Євросоюз. Реалізація Маастріхтської умови проходила в III етапи.

I етап – до кінця 1993р. – створення Європейської системи центральних банків, приймалися заходи щодо стабілізації цін.

II етап – 1994р. – 1999р. Створення тимчасового валютного органу – Європейського економічного інституту. Вирівнювання й стабілізація економіки країн ЄЕС.

III етап – почався в січні 1999 р. Введено нову грошову одиницю – євро. В січні 1995 р. членами ЄС стали Австрія, Фінляндія та Швеція.

2. Великобританія

1945 – 1951 р. – при владі лейбористи (прим’єр – Клемент Еттли). Консерватори (Уінстон Черчилль) пішли в опозицію. Лейбористи провели ряд економічних реформ, в основному націоналізація державою 20% промислових можностей країни. Проведено низку соціальних реформ: пенсії, пенсійний вік, введено систему державного соціального страхування. Вже у 1947 р. Англія

досягла довоєнного рівня розвитку. Країна отримала матеріальну допомогу за “Планом Маршала” (2,7 млрд. доларів). Відбувається деколонізація британських володінь. 1947 р. надано незалежність Індії. 1951 – 1964 рр. – консерватори при владі. **1951 – 1955 рр.** – прем’єр - міністр У. Черчилль (пішов у відставку за віком – 80 років). 1964 – 1970рр. – лейбористи (Гарольд Вільсон). 1970 – 1974рр. – консерватори (Едвард Хіт). 1974 – 1979рр. – лейбористи (Гарольд Вільсон (до 1976р.), потім Джеймс Каллаген.

Великобританія залишилась конституційною монархією. У 1952 р. помирає король Георг VI (з 1936 р.), королевою стає Єлизавета II. У 1950-70 рр. економічний стан країни був складний. З одного боку, недостача коштів не дозволяла робити капіталовкладення в економіку, технічне переоснащення, що б забезпечило високі темпи зростання виробництва. З іншого – низькі темпи економічного розвитку гальмували покращення фінансового стану країни. Коло замкнулося. У 70-ті роки Великобританія займала 5 місце серед розвинутих країн.

Особливо гострою у 60-ті роки стала проблема Північної Ірландії,(Ольстера)– провінції з різним етнічним складом. Вона загострювалась протистоянням між католиками (1/3 населення провінції) і протестантами. У 1968 році виникає підпільна воєнізована організація ірландців-католиків – Ірландська республіканська армія (ІРА). Мета – збройна боротьба проти британської влади за об’єднання Ольстера з Ірландською республікою. Методи боротьби – терор. Тільки у 1978 р. в провінції встановився шаткий мир. У кінці. 60-х років Англія вивела всі війська з країн Азії, надала незалежність колоніям в Африці.

1979 – 1997 рр. – консерватори при владі. Сама яскрава представниця – Маргарет Тетчер (1979 – 1990 рр.). Консерватори прийшли до влади в момент загострення соціально- економічних проблем. Мали чітку програму виводу країни з соціально– економічного застою. Для цього було необхідно:

1. Зупинити інфляцію.
2. Знизити податки на прибутки корпорацій і особисті прибутки.
3. Звести до мінімуму державне втручання і господарчі і соціальні справи, що негативно впливало на розвиток економіки;
4. “Приборкати” тред – юніони. Консерватори вважали, що останні тримали в руках значну владу, яка підривала розвиток бізнесу.

Кабінет Тетчер неухильно впроваджував програму в життя. Протягом 1979 – 1982 рр. країну охопила економічна криза. Проте поступово стан покращувався, а з 1985 р. розпочався економічний підйом, який триває до 1990 р. Економічні успіхи сприяли росту доходів населення (щорічно на 7-8%). Покращення матеріального рівня життя населення сприяло пом’якшенню соціальних протиріч. Остання забастовка (березень 1984 – березень 1985 р.) гірняків не вдалась. Вимоги гірняків припинити закриття збиткових шахт не була задоволена. Тетчер на поступки не пішла, за що отримала в пресі прізвище “залізна леді”.

1990 – 1997 р. – консерватори (Джон Мейджор). Економічний підйом змінюється спадом. 1997 – перемогли лейбористи (А. Блер). Тоні Блер переобирався на виборах 2001 і 2005 років. Обіймав цю посаду до 10 травня 2007 року. Програма соціальних перетворень “нових лейбористів” була направлена на забезпечення і збереження соціальної справедливості та стабільності британського

товариства. Теоретичною основою модернізації країни виступила концепція “третьої дороги”, розроблена головним радником Тоні Блера Ентоні Гидденсом. “Третя дорога”, згідно з поглядами Блера – це пошук альтернативи, компромісу й з’єднання двох елементів: ринкової економіки та загальної соціальної справедливості в поєднанні з підвищеною увагою до людського чинника. Одним з основних векторів у соціальній політиці “нових лейбористів” була гендерна програма, в основі якої лежала необхідність рівності в суспільстві, що сприяло б стійкому демократичному розвитку. Свою увагу лейбористи зосередили на проблемі гендерної нерівності на ринку праці, яка найбільш виявляється в розриві в заробітній платі між чоловічим і жіночим населенням (на 1997г. почасові заробітки жінок склали 80,2% почасових заробітків чоловіків, а в 2004 р. вони піднялися до 82%). У 2003 р. в уряді була створена посада міністра у справах дітей, молоді та сімей із широким колом повноважень. Місцеві органи влади зобов’язані були надавати необхідну допомогу сім’ям з дітьми, особливо неблагополучними. У березні 2004 р. був прийнятий Білль про дітей, який мав на увазі забезпечення гідного рівня життя дітей, а також заходи по наданню їм достатньої допомоги. 27 червня 2007р. пост прем’єр-міністра зайняв Гордон Браун.

Перші тижні прем’єрствування Брауна ознаменувалися рядом ініціатив, які були сприйняті позитивно: будівництво нового дешевого й екологічного житла в британській провінції та навколишніх військових полігонах, новий комплекс конституційних заходів для забезпечення прозорості й відповідальності перед народом, пропозиції по реформуванню міжнародних інститутів, стриманіші ділові стосунки Лондона і Вашингтона (при продовженні участі в операціях в Іраку). Рішучі дії уряду восени 2008 року, в умовах розвитку світової економічної кризи, сприяли значному зростанню рейтингу прем’єр-міністра Брауна, дії якого, спрямовані на порятунок банківської системи, стимулювання бізнесу і попиту отримали схвалення як в Британії, так і в інших країнах. За декілька днів до завершення виборчої кампанії Браун був залучений у скандал, причиною якого став запис, що потрапив в пресу, його слів, сказаних у роздратуванні в своєму автомобілі про літню жінку, з якою він перед тим розмовляв у присутності преси; його спроби за допомогою вибачень заручитися підтримкою ображеної ним виборниці, що раніше голосувала за лейбористів, виявилися безуспішними. 11 травня 2010 року прем’єр-міністр Гордон Браун оголосив про свій відхід з постів глави уряду та лідера Лейбористської партії і подав королеві прохання про відставку з поста прем’єр-міністра.

Того вечора ж пропозицію королеви про формування уряду отримав Девід Кемерон, партія якого набрала найбільше число мандатів на загальних виборах 6 травня 2010 року, але не отримала абсолютної більшості в парламенті. Кемерон оголосив про намір сформувати правлячу коаліцію з лібералом-демократами. 12 травня 2010 року, вперше в післявоєнній історії Британії, було сформований коаліційний уряд; лідер Ліберальних демократів Нік Клегг зайняв пост заступника прем’єр-міністра. 43-річний Кемерон став наймолодшим прем’єр-міністром Великобританії з 1812 року, коли уряд очолив 42-річний граф Ліверпуль. 5 жовтня 2010 року Кемерон вибачився перед своїми виборцями за те, що не зміг повністю

виконати свою передвиборну обіцянку про виплату фінансової допомоги по догляду за дітьми.

3. Франція

Франція опинилася в гіршому, ніж Великобританія стані після II світової війни, оскільки її терен був окупований. У політичному житті найбільший вплив мали угруповання: комуністи, соціалісти й католики. Перші 2 сформували тимчасовий уряд (на чолі – де толь). Реформи 1944 – 1945 рр.:

1. Чистка держапарату.
2. Націоналізація Французького банку.
3. Націоналізація паливних та енергетичних підприємств, повітряного транспорту, автомобільних підприємств “Рено”.
4. 8-годинний робочий день.
5. Страхування населення, пенсії.

У *листопаді 1946 р.* прийнято нову конституцію (IV республіка). Проіснувала до 1958 р.

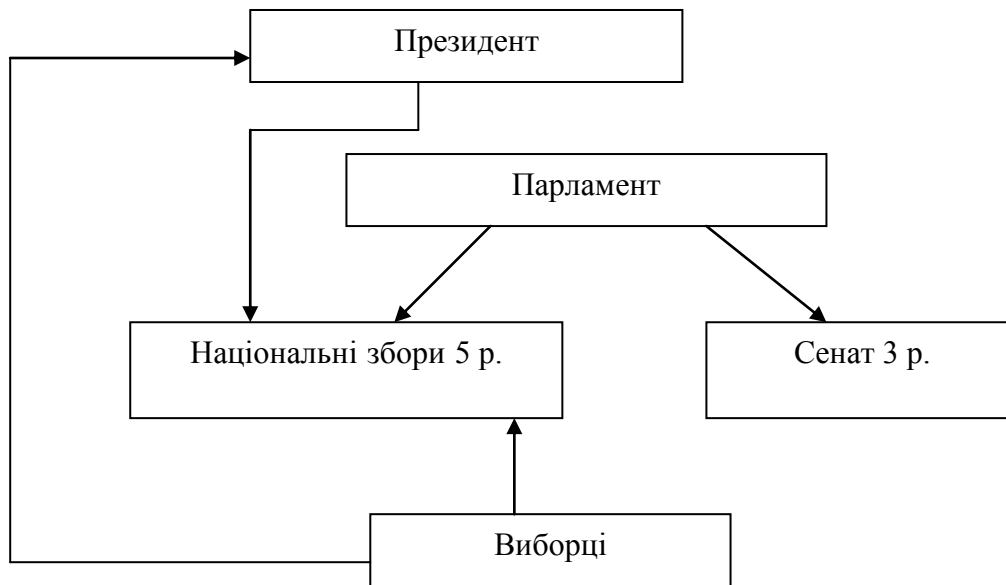
Конституція IV республіки носила демократичний характер. Законодавчу владу мав 2-х палатний парламент – Національні зброї і Рада республіки, які обиралися загальним таємним голосуванням (ще в жовтні 1945 р. право обирати й бути обраними отримали жінки та військовослужбовці). Конституція закріпила рівні права чоловіків і жінок, у всіх сферах суспільного життя, право на труд, матеріальне забезпечення та відпочинок. Перший уряд очолив Поль Рамодье (соціаліст). У травні 1947 р. міністрів – комуністів вивели зі складу уряду. Коаліційний уряд формувався з соціалістів, радикалів, право центристів. Комуністи взяли курс на дестабілізацію стану в країні й захоплення влади. Соціалісти розірвали зв'язки з комуністами.

Економіка країни залишилась у складному стані. У 1948 р. обсяг промислового виробництва перевищив довоєнний рівень, і тільки у 1954 р. розпочався бурхливий ріст. Популістичні лозунги комуністів втратили сенс. У 50х роках на політичну арену виходить “об'єднання французького народу” (РПФ), створене за ініціативою де Голя (увійшли соціалісти, радикали, католицька партія).

Зовнішня політика 1949 – 1958 рр. дещо змінюється. Франція приєдналась до плану Маршала й отримала допомогу 3,2 млрд. доларів. У квітні 1949 р. країна вступила в НАТО. Колоніальна політика супроводжувалася війнами: 1946 – 1954 рр. – у В'єтнамі, 1956 – 1962 рр. – в Алжирі. Париж змушений був надати незалежність Лаосу й Камбоджі (1954 р.), Марокко й Тунісу (1956). У квітні 1958 р. розпочалась урядова криза, військові підняли бунт з вимогою влаштувати “уряд народного спасіння” на чолі з де Голем. 1 червня 1958р. де Голь стає головою уряду. Він поставив вимогу про створення Нової Конституції. Четверта республіка перестає існувати.

28 вересня 1958 р. прийнято Конституцію V республіки, яка перетворила Францію на президентську республіку. Центральне місце при владі належало президенту, що обирався на 7 років усіма виборцями.

Сенат формувався шляхом непрямого голосування й оновлюється кожні 3 роки на 1/3 депутатів. Представникам “заморських територій” надавалась автономія в усіх внутрішніх справах.

Уряд де Голля провів девальвацію франка, прийняв ряд заходів щодо підвищення конкурентоспроможності французької промисловості й сільського господарства. Розвивалась НТР. У 1960 р. уряд визнав незалежність 14 французьких колоній в Африці. Війна Алжиру за незалежність примусила Францію надати їй самостійності у 1962 р. У зовнішній політиці Франція взяла курс на самостійність зовнішньої політики, тому в 1966 р. вийшла з НАТО.

У тому ж році де Голь відвідав СРСР і підписав ряд угод. У середині 1960х рр. проти Голя складається опозиція, він поступово втрачав популярність серед населення. 10 травня 1968 р. Францію охопили масові безпорядки. Пройшла демонстрація студентів (Латинський квартал), що вимагали звільнення заарештованих напередодні активістів Сарбони й реформи вищої школи. Поліція розігнала студентів, були поранені. У відповідь 13 травня почався загальний страйк робітників. Вимоги: гідна зарплата, скинення уряду і встановлення комуністичної диктатури. Страйк супроводжувався погромами магазинів і громадських приміщень.

25 травня 1968 р. уряд пішов на поступки: були підписані договори з профсоюзами, що передбачали реформу вищої школи, зарплати, допомоги багатодітним та безробітним. Було розпущено Національні збори й оголошено нові вибори. Проте необґрунтоване підвищення зарплати призвело до інфляції. Водночас загострюється політична боротьба проти населення влади президента. Де Голь у 1969 р. іде у відставку.

У 1969 – 1974р. президентом стає Жорж Пампідю (у 1974 р. помер). Йде на компроміс з опозицією, оголошено програму “нового суспільства”. Проводить політику компромісів.

1974 – 1981 р. – президент Валері Жискар. У 1975 – 1976 р. настає світова криза. Уряд д'Естена переходить до політики “економії”. Проводиться націоналізація банків і підприємств.

1981 – 1995 рр. – президент Міттеран (ліві сили). Перехід до режиму “суворої економії” (1981 р.). Комуністи виходять з уряду.

У 1986 р. на виборах в Національні збори перемогли праві, уряд очолив Жак Ширак. Президент (ліві) і голова уряду (праві) належали до різних політичних партій. Відбувається зворотний процес денационалізації.

У 1995 р. на виборах переміг представник ОНР (“Союзу за французьку демократію”) Жак Ширак. Реформи по денационалізації призвели до рекордного за післявоєнні роки, рівня безробіття (12,5%). Країна взяла курс на вихід із кризи.

За Ширака Франція повернулася до політики голлізму, певним чином дистанціювалася від США й провела демонстративні ядерні випробування в Тихому океані на атолі Муруроа. У внутрішній політиці традиційний правий лібералізм (низька податкова ставка, відсутність контролю цін) поєднувався з певним обліком досвіду дирижизму (державного втручання) й соціальної політики; президент неодноразово критикував “англосакський ультралібералізм”. Критики звинувачували Ширака в непослідовності економічної політики й невиконанні передвиборних обіцянок.

П'ятиліття 1997 – 2002 рр. ознаменоване новим політичним “співіснуванням” Ширака, вже як президента, з Жоспенем, який очолив уряд. У 2002 році Ширак був переобраний на другий президентський термін. Через два місяці після виборів, під час параду на Елісейських полях 14 липня 2002 року, стався замах на Ширака. Той, що робив замах, був роззброєний перехожими, підданий психіатричному лікуванню, а ультраправе угруповання, до якої він належав, заборонено. Соціальна стабільність у товаристві середини 2000-х рр. залишала бажати кращого: 2005 рік був ознаменований безладами в передмістях Парижа, 2006 рік — виступами молоді проти закону про контракт першого найму. Знов набрали силу соціалісти на чолі з Франсуа Олландом і Сеголен Руаяль, яка була висунута в президенти.

У 2007 р., президентом Франції стає Саркозі. 23 липня 2008 р. за ініціативою Н. Саркозі була проведена наймасштабніша реформа Конституції 1958 р. (було змінено або доповнено 47 статей з 89). Вона проходила під гаслом “модернізації інститутів V Республіки”. Зачепила реформа інститутів Республіки й інститут Президента Республіки:

- введений ліміт на перевибори: віднині “ніхто не може здійснювати більше двох послідовних мандатів Президента Республіки”);
- кандидатів на державні посади “зважаючи на їх значущість для захисту прав і свобод людини, економічного й соціального життя Нації” до призначення Президентом, заслуховуватимуть на постійних комісіях Національних Зборів і Сенату; Парламент може накладати “вето” на кандидатуру, якщо “за пропозицію про негативне голосування буде подано в сукупності 3/5 голосів присутніх”;

- уся повнота влади Президента, згідно ст. 16 Конституції, ставиться під контроль Конституційної ради (він висловлюється про доцільність надзвичайного положення з точки зору Конституції);
- Президент більше не очолюватиме Вищу раду магістрату (найвищий орган суддівського співтовариства у Франції), але призначатиме омбудсмана - Захисника прав.

На посту президента Саркозі заснував безліч комісій і консультативних рад, покликаних вирішити різні внутрішньополітичні й економічні проблеми. Восени 2007 р. звіт повинні були надати не менше 16 комісій — унікальний випадок в історії П'ятої республіки. У жовтні-листопаді 2007 розгорілися нові суспільні маніфестації й страйки у Франції (особливо масштабним став страйк працівників транспорту), які незабаром знов переросли в безлади в передмістях Парижа. Пріоритетом зовнішньої політики Саркозі є Європа, зокрема Європейський Союз. Саме Саркозі став одним з авторів і активних прибічників Ліссабонського договору, що змінює Договір про підставу ЄС і Договір про підставу ЄЕС. Також Саркозі виступає проти негайного вступу Туреччини в ЄС, але офіційно підтримує вступ в ЄС держав Західних Балкан.

4. Італія.

Важкий економічний стан після II світової війни: нестача життя, розруха, скорочення промисловості. Військова адміністрація союзників контролювала економіку, проводила примусову конфіскацію підприємств. Серед політичних сил найвпливовішими були: ХДП (християнсько-демократична партія), республіканська партія, ліберальна партія, партія дії, Загальна італійська конфедерація праці (ЗІКП).

2 червня 1946 р. проведено вибори в Установчі збори й референдум про державний устрій країни. 55% населення проголосувало за республіку. У 1947 р. прийнято Конституцію, яка забезпечувала демократичні права та свободи, головою держави ставав президент, який обирався парламентом і мав представницькі функції. Законодавча влада належала парламенту, що складався з палати депутатів і сенату. Виконавчу владу здійснював уряд, який був підзвітний парламентові. Ця Конституція зробила Італію однією з демократичніших країн світу.

У *1950-70-ті* роки визначалися значним економічним підйомом країни, що назвали “італійським економічним чудом”. За темпами приросту промислового виробництва Італія випереджала всі країни світу, поступаючись тільки Японії. Приріст виробництва щорічно становив 8-10%. Це відбувалось за рахунок пільгового податкового обкладення, державних субсидій та оплати праці робітникам (була меншою, ніж в інших країнах). У 1951 р. Італія вступила в Європейське об'єднання вугілля і сталі, 1957 р. – в Європейське економічне товариство. У к. 70-х до 1983 р. – спад виробництва, який з 1984 р. переріс у повільний підйом. Проте Італія входить у “семірку” розвинутих країн світу, за деякими показниками випереджуючи Францію й Великобританію.

Великою проблемою політичного життя Італії залишається боротьба з тероризмом і мафією. Організація “Червоні бригади”, що виникла в к. 60-х рр. ХХ

століття, займалась терором проти державних службовців, захоплювала заложників, влаштувала вибухи. У 1980 р. на залізничному вокзалі в Болоньє вибухівкою вбито 84 людини й поранено 200 чоловік. У 1982 р. (травень) – замах на голову католицької церкви Іоанна Павла II. Зростало невдоволення народу. Тому на початку 90-х рр. в Італії було проведено операцію “чисті руки”, спрямовану проти мафіозних угруповань. Операція з’ясувала зв’язок багатьох політиків і мафіозних угруповань. Довіра народу до політиків надала, що яскраво проявилось на виборах у 1994 р., коли до влади прийшли нові політичні сили. Слід зазначити, що політичне становище в країні було досить не стабільним. Протягом 1945 – 2001 р. в країні змінилось 58 урядів. Проте, не зважаючи на нестабільність внутрішньополітичного становища, економіка країни у другій половині 90-х рр. ХХст. розвивається зі щорічним приростом у 2-3% ВВП (за цим показником зараз займає 6 місце у світі). У зовнішній політиці Італія постійно орієнтувалася на країни Заходу.

16 травня 2006 року президент Італії Джорджо Наполітано – у першому уряді Проді він очолював міністерство внутрішніх справ – офіційно доручив Проді формування нового кабінету. У 2008 році почалася нова урядова криза. Коаліцію Проді покинула католицька центристська партія UDEUR, і питання про довіру уряду було винесене на голосування в парламенті. В середині квітня в Італії відбулися дострокові парламентські вибори, на яких лівоцентристи на чолі з Вельтроні поступилися правоцентристській коаліції Берлусконі. З того часу Демократична партія перебуває в глибокій кризі. 14-15 квітня 2008 року перемогу на дострокових виборах до парламенту Італії взяв Сильвіо Берлусконі.

Берлусконі неодноразово звинувачувався в порушенні законів, у тому числі шахрайстві, підкупі й сексуальних злочинах. 15 лютого 2011 року міланський суддя відкрив 2 судових процеси за прискороною процедурою: Берлусконі звинувачувався в користуванні послугами неповнолітніх повій і зловживанні службовим положенням при звільненні однієї з них, Каріми ель-Маруг по прізвиську “Рубі-серцеїдка”, з поліцейської ділянки. Крім того, політик звинувачується в організації оргій відомих під назвою “бунга-бунга”, які він влаштував на своїй віллі Аркоре під Міланом. 6 квітня 2011 року в міланському суді почався скандальний процес проти Берлусконі. 12 листопада 2011 року він пішов у відставку. 13 листопада 2011 року на пост голови Ради міністрів Італії була підтримана кандидатура Монті. Після сформування уряду 16 листопада Монті вступив на посаду, яку він збирається виконувати до парламентських виборів 2013 року, також Монті одночасно призначив себе на посаду міністра економіки й фінансів.

Таким чином, після Другої світової війни відбуваються процеси Європейської інтеграції. В Італії і Франції прийняті нові Конституції, за якими країни стали парламентською (Італія) та президентською (Франція) республіками. Великобританія, Франція та Італія є демократичними та економічно розвинутими країнами світу.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.

2. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко.– К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. Заболотный В.М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки: конец XX – начало XXI века. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: АСТ, 2004. – 494 с.
4. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 2005. – 284 с.
5. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
6. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.

ТЕМА 15. США і Канада у др. пол. XX ст.- початок XXI століття

План

1. США у 1945-70-ті роки.
2. США у 1980-х – поч. XXI ст.
3. Канада.

1. США у 1945-70-ті роки XX ст.

Президенти США

- 1945-1952 рр. – Гаррі Трумен (демокр.)
 1952-1960 рр. – Дуайт Ейзенхауер (респ.)
 1960-1963 рр. – Джон Кеннеді (демокр.)
 1963-1968 рр. – Ліндон Джонсон (демокр.)
 1968-1974 рр. – Річард Ніксон (респ.)
 1974-1976 рр. – Джеральд Форд (респ.)
 1976-1981 рр. – Джеймс Картер (демокр.)
 1981-1988 рр. – Рональд Рейган (респ.)
 1988-1992 рр. – Джордж Буш (респ.)
 1992-2000 рр. – Білл Клінтон (демокр.)
 2000- 2008рр. – Джордж Буш (респ.)
 2008 р. - – Барак Обама (демокр.)

Внутрішня політика

У ході війни збільшилась військова та економічна могутність США. 12 квітня 1945р. президентом стає Трумен. У зв'язку з поверненням солдат з війни і їх працевлаштуванням знизилась зарплата, що викликало підйом страйкового руху. У відповідь на це у 1947р. Конгрес приймає закон Тафта – Гартлі (Акт про регулювання трудових відносин). Він скорочував можливість проведення страйків; діяльність профсоюзів взято під контроль. У кінці 40-х – на поч. 50-х рр. під загрозою “червоної зарази” починається боротьба з інакодумаючими (“Маккартизм” за ім'ям ідеолога Джозефа Маккарті, або “полювання на відьом”). Це тривало до 1954р.

На початку 50-х років ХХст. профсоюзи стають більш згуртованими. У 1955р. формується 2 гілки американських профсоюзів (Американська федерація труда (АРТ) і Конгрес виробничих профсоюзів (КВП) об'єднуються в АРТ-КВП. У 50-ті роки розгортається рух за права чорношкірого населення.

Расова сегрегація – політика примусового розділення населення на чорних і білих – ще діяла в південних штатах. Поштовхом до “чорної революції” стала подія в м. Монтгомері (штат Алабама) у 1955р. Рух очолив баптист Мартін Лютер Кінг.

У економічній сфері – швидкий розвиток НТР. Невисокий, порівняно з країнами Європи, рівень інфляції та безробіття. Середня заробітна плата перевищувала зарплату англійського робітника в 3 рази. Темпи розвитку промисловості нижчі, ніж у країнах Західної Європи. Зовнішня політика США 40-50 ті рр. характеризувалась як “холодна війна” з країнами соцтабору. За “Планом Маршалла” надавалась економічна допомога Великобританії, Франції, Італії, Греції, Турції тощо. У 1949р. було створено Північноатлантичний союз (НАТО). Після виникнення у 1955р. Організації Варшавського договору простежується перша конфронтація між СРСР і США. У боротьбі за Китай США програли. У 1950-1953рр. – Корейська війна. Війська США завадили північнокорейським комуністам захопити південну Корею.

1960р. На президентських виборах перемагає Кенеді з програмою «Нові рубежі». Основні завдання:

- 1) комплексна перебудова відстаючих районів;
- 2) підвищення мінімальної зарплатні;
- 3) розширення соціального забезпечення;
- 4) проблеми чорношкірих.

В цей час загострюються соціально-економічні проблеми. В боротьбі за права чорношкірих застосовуються “рейси свободи”. (1968р. – вбито Кінга). 22 листопада 1963р. в Даласі вбито Кенеді. Президентом стає Джонсон. Висуває програму побудови “великого суспільства”, приймає ряд засобів для боротьби з бідністю. У 1968р. число бідних в США скоротилось на 1/3. У принципі, він продовжує курс Кенеді.

У **1968р.** президентом стає Ніксон. Протистояння законодавчої та виконавчої влад добре простежується в “уотергейтській справі”. Сутність: під час виборчої компанії 1972р. у штаб-квартирі Демократичної партії, що розміщувалась у вашингтонському кварталі “Уотергейт”, намагалися встановити підслуховуючу апаратуру. Виявилось, що Ніксон і його оточення були в курсі. Преса роздула страшний скандал, конгрес розпочав процедуру імпичмента. Ніксону не залишалось нічого кращого, як подати у відставку. Президентом на 2 роки стає Джеральд Форд, а на президентських виборах 1976р. перемагають демократи – Джеймс Картер. Основні засади програми:

- 1) допомога родинам з низькими доходами;
- 2) зниження безробіття;
- 3) прискорення темпів економічного росту.

Картер прийшов до влади після енергетичної кризи 1974-75рр., (1970-ті роки характеризуються четвертим етапом НТР) то ж програму виконав.

Суспільні рухи у 70-ті роки йдуть на спад, хоча на поч. 70-х зростає молодіжний рух. 70-ті роки – час розгортання екологічного руху “зелених”.

В зовнішній політиці 60-70-х рр. :

1. Зростання обороноздатності країни.
2. 1962р. – загострення радянсько-американських відносин, “Карибська криза”.
3. 1964р. – участь США у війні в Індостані. Війна у В’єтнамі (1973р. - припинено).

4. 1972р. – візит Ніксона в Пекін (1979р. – встановлення дипломатичних відносин).
5. 1972-1974рр. – радянсько-американські зустрічі на високому рівні. Договори про стримання гонки озброєнь (ОСВ-1, ОСВ-2).
6. 1979р. – початок радянсько-афганської війни, що призвело до погіршення радянсько-американських відносин.

2. США у 1980-х – поч. ХХІ ст.

У **1981р.** президентом обрано Рональда Рейгана. Країна знаходилась у стані економічної кризи. Переміг з програмою становлення економіки: зниження інфляції, зменшення безробіття, виведення економіки зі стану застою, збалансування держбюджету, підвищення військової могутності країни. З 1982р. економічна криза змінюється швидким підйомом виробництва. Зростає імпорт. Реформи Рейгана призвели до зниження інфляції і зменшення безробіття. Випереджає СРСР по гонці озброєнь. У 1981р. прийнято програмунаращування стратегічної зброї. З 1983р. – розробка СОІ(стратегічна оборонна ініціатива). У 1984р. розгорівся скандал з приводу продажу США зброї Ірану.

З **1988р.** – президент Джордж Буш. Ліквідовано дефіцит бюджету. З 1992р. по 2000рр. – президенство Білла Клінтона.

Програми:

- 1) подолання спаду в економіці;
- 2) надання нових робочих місць;
- 3) зростання рівня доходу американців;
- 4) надання федеральним органам великих повноважень в управлінні економікою.

У зовнішній політиці

Покращення відносин з СРСР. У 1987р. підписано радянсько-американський договір про повну ліквідацію ракет середнього й малого радіусу дії. У 1991р. – договір про скорочення стратегічної наступальної зброї (СНВ-1). Після розпаду СРСР США визначили незалежні країни й встановили з ними дипломатичні стосунки. Складні стосунки США з КНР. З 1989р., після розправи в Пекіні над студентами-маніфестантами, США відмовились від спільних економічних програм з КНР.

У 1990-х рр. уряд США брав активну участь у ліквідації конфлікту на терені колишньої Югославії, у військовій акції проти Ірану й відновленні Кувейту.

У **2000** році Джордж Буш (молодший) перемаг на президентських виборах віце-президента Альберта Гора, що діяв на той момент. Через декілька місяців після вступу Буша до посади, 11 вересня 2001 року, в США сталася серія великих терактів, в результаті яких загинули близько 3 тис. чоловік. Звинувачений в організації даних терактів саудівський мільйонер Усама бен Ладен, по заявах спецслужб США, ховався в Афганістані, і адміністрація США зажадала від руху Талібан його видачі. У результаті активних дипломатичних зусиль і військових приготувань США вдалося створити безпрецедентну коаліцію для бойових дій на території Афганістану, і до кінця 2001р. за підтримки авіаударів американських підрозділів група моджахедів під назвою “Північний альянс” встановила контроль

над Афганістаном і створила уряд національної єдності, а основні сили Талібану були розгромлені.

У 2003 р. Буш ініціював напад на Ірак з метою усунення від влади режиму Саддама Хусейна. Приводом для війни стала заява Буша про наявність в Іраку зброї масового ураження, яку нібито приховано від інспекторів ООН, і зв'язках Саддама з Аль-Каїдою. Багато країн, що підтримали вторгнення до Афганістану, визнали докази, представлені США, не переконливими і відмовилися виступити на стороні Америки в цій війні. Не дивлячись на те, що США знов продемонстрували свою військову потужність, зломивши опір регулярних іракських військ протягом декількох тижнів, війна отримала неоднозначну оцінку з боку світової спільноти і населення США. Подальші події, що показали безсилля американської адміністрації в Іраку перед хвилею терористичних актів, організованих противниками присутності США, різко понизили рейтинг Буша напередодні нових виборів.

У 2004 році Буш переобрався на другий термін, отримавши перемогу над сенатором-демократом Джоном Керрі. У 2005 році адміністрація Буша піддалася жорсткій критиці за невміле керівництво під час кризової ситуації, викликаній ураганом Катріна. У грудні 2007 року США вступили в найбільшу з часів Другої світової війни рецесію, що змусило президентську адміністрацію активніше втручатися в економіку, втілюючи комплекс заходів для стимулювання її зростання. Хоча Буш був популярним президентом впродовж першого свого терміну, в другому його рейтинг постійно знижувався.

У 2009 році президентом США обрано Барака Обаму. Протягом 2009 року Обама двічі підсилював американський контингент в Афганістані. У лютому туди було відправлено 17 тис. військовослужбовців. У грудні Обама оголосив про відправку ще 30 тис. військовослужбовців, підкресливши при цьому, що США не зацікавлені в окупації Афганістану. В даний час американський контингент в Афганістані вже налічує близько 70 тис. військовослужбовців, і після прибуття підкріплення досягне 100 тис. Ескалація участі США в бойових діях в Афганістані, а також стабілізація ситуації в Іраку привели до того, що якщо в 2008 році американські втрати в Афганістані були удвічі менше втрат в Іраку, то в 2009 році ситуація змінилася дзеркальним чином – за рік в Афганістані загинуло удвічі більше солдат, ніж в Іраку.

Отже, внутрішнє становище США у 1945-2010 рр. залишалось більш-менш стабільним. Економічні підйоми змінювалися невеликими спадами, проходив інтенсивний процес НТР. На міжнародній арені відмічався процес зростання авторитету США.

3. Канада

Після Другої світової війни Канада ще залашталась формальним домініоном Великобританії. Проте за економічним розвитком вона вийшла на рівень ведучих країн світу. За роки війни значно послабла залежність Канади від Великобританії й посилилась її економічна інтеграція з США. У 1948р. американський капітал контролював 39% усієї канадської оброблюючої промисловості. Було відкрито нафтові копальни в провінціях Альберта і Сансачеван.

У перші післявоєнні десятиліття внутрішню і зовнішню політику Канади визначали 2 партії – Ліберальна і Консервативна.

Ліберали висували теорії “держави загального благоденства”, були прихильниками поглиблення канадо-американської інтеграції, виступали за державне регулювання економіки.

Консерватори критикували надмірне втручання держави в економіку, виступали захисниками приватного підприємництва та індивідуальної свободи, розширення прав окремих провінцій; у зовнішній політиці боролися за відновлення традиційних зв’язків із Великобританією.

В умовах післявоєнного економічного підйому ліберали тричі – 1945р., 1949р., 1953р. – перемогли на виборах. В умовах економічного спаду, що намітився з сер. 50-х рр. ХХст. перемогу одержали консерватори (з 1956р. партія отримала назву Прогресивно-консервативна) з програмою оздоровлення країни (лідер Джон Діфенбейкер). Відбуваються процеси “канадизації” економіки: збільшення кількості канадців в адміністраціях іноземних компаній, на 15% зростає податок на прибуток іноземних компаній, освоєння нафтових і газових копалин було надано фірмам, що мали 50% канадського капіталу.

1963-1968рр. – період парламентської нестабільності. Виплила проблема Квебека. Сутність: 7 млн. франкомовного населення більшість мешкала в Квебеці. Англомовні мешканці склали 10% населення провінції, проте займали 80% керівних посад. Рівень безробіття франкомовного населення Квебеку був на 30% вище за середньоканадський. У 1968 році було створено квебекську партію, яка консолідувала рух сепаратистів. На парламентських виборах 1968р. перемогу отримала Ліберальна партія, яку очолював професор Монреальського університету П’єр Елліот Трюдо. З його ім’ям пов’язана внутрішня і зовнішня політика Квебеку 1968-1984рр.

Щоб припинити сепаратистські рухи в Квебеці, парламентським законом 1969р. проголошувалась рівноправність французької й англійської мов. Проводилось навчання службовців на спеціальних курсах англійської та французької мов. У 1930р., не вдовольнившись цими законами, активісти фронту Квебека стали на шлях терору. Уряд на 1 рік ввів у Квебеці військовий стан, провів арешти екстремістів.

Економічний спад 70-х років призвів до нестабільності в країні. У 1975р. уряд ввів жорсткий контроль за доходами й цінами. 14 жовтня 1976р. відбувся загальноканадський виступ робітників.

У **1982р.** англійський парламент заявив про припинення повноважень у Канаді. Було прийнято нову канадську Конституцію. Вона частково копіювала Конституцію 1867р., проте розширювала права й свободи громадян, чітко визначала відносини між федеральним урядом і провінціями. Проте Конституція не визнала франко-канадців окремою нацією.

У 1984р. на виборах перемогла Прогресивно – консервативна партія (на чолі – адвокат Брайан Малруні). Перебувала при владі 9 років. У 1995р. загострюється проблема Квебека (49,9% мешканців провінції на референдумі проголосували за вихід зі складу Канади).

Зараз Канада є однією з 7 розвинутих країн світу, за деякими показниками розвитку випереджаючи США (деревообробка, кольорова металургія, целюлозно-паперова промисловість).

У 1999р. до 2002р. збільшились федеральні витрати на розвиток НТР, підтримку малозабезпечених родин, соціальні програми. З 1980-х рр. і по сьогоднішній день Канада виконує роль посередника між США и країнами “третього світу”, а також комуністичними країнами. Канада виступала проти війни в Нікарагуа, брала участь у регулюванні конфлікту в Камбоджі. Договір про вільну торгівлю між США і Канадою 1989р. (НАФТА), приєднання до нього Мексики у 1984р. створили умови для розвитку інтеграційних процесів у Північній Америці.

У Канаді чимало українців, які мешкають у провінціях Онтаріо, Альберто, Манітоба, Британська Колумбія, Квебек, Саскачеван.

Отже, у післявоєнні роки Канада досягла значного рівня економічного розвитку, увійшовши в семірку розвинутих країн світу. У 1982р. було прийнято Конституцію. Проте проблема Квебека так і залишилась остаточно не вирішеною.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: мое исследование сионизма– К.: МАУП, 2000. – 358 с. Заболотный В.М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки: конец XX – начало XXI века. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: АСТ, 2004. – 494 с.
4. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи і Америки (1945 – 2002рр.). Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – Вінниця: Фоліант, 2002. – 559 с.
5. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
6. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
7. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.

ТЕМА 16. Японія, Китай і Індія у др. пол. ХХст.

План

1. Японія
2. Китай
3. Індія.

1. Японія

Японія після поразки у Другій світовій війні була окупована американськими військами. Режим (на чолі – Дуглас Макартур) провів чистку державних закладів, відновив демократичні свободи, було легалізовано діяльність усіх політичних партій. У листопаді 1945р. створено Ліберальну та Прогресивну партії. Через 10 років вони об'єднались у ліберально-демократичну (ЛДП), що правила до сер. 1990-х років. Американці надали право діяльності соціалістичній і комуністичній партіям.

У листопаді 1946р. японський парламент затвердив нову Конституцію. Вона зберегла монархію, проте монарх не мав політичної влади, залишаючись

“символом єдності нації”. Двохпалатний парламент був вищим законодавчим органом і призначав уряд. За ст. 9 Конституції Японії країна “відмовлялась від війни, а також від загрози використання збройної сили як засобу вирішення міжнародних конфліктів”.

Окупаційна влада провела в країні низку реформ: розпустила великі монопольні концерни, реформувала податкову систему, зменшила податки на підприємницьку діяльність, встановила твердий обмінний курс ієни. Всі ці заходи сприяли зростанню економіки країни.

Було проведено земельну реформу, ліквідовано поміщицьке землеволодіння. Держава викупила в поміщиків і продала селянам 80% всіх сільськогосподарських земель. Зросло виробництво праці, підвищилась конкуренція. Прийнято трудове законодавство, встановлено 8-годинний робочий день, система відпусток, охорона праці. Шкільна реформа вводила 12-річне середнє навчання, спільне навчання хлопчиків і дівчаток.

У вересні 1951р. у Сан-Франциско (США) було підписано мирну угоду з Японією (делегація СРСР покинула конференцію, оскільки Японія заявила про підписання військового союзу з США). Японія визнала незалежність своєї колонії – Кореї; Каролінзькі, Маріанські і Маршалови острови передавались під управління США. Сан-Франциська система договорів зробила Японію союзницею США. У 1956р. були відновлені дипломатичні стосунки з СРСР, але мирна угода не була підписана, оскільки Японія вимагала повернути 4 острови Курільської гряди – Кунаширо, Ітурупа, Шикотано і Хабомаї. У 1956р. Японія вступила в ООН.

Перетворення, що відбулись у повоєнній Японії, у світі називали “Японським економічним чудом”. Уряд ЛДП проводив курс на перебудову основних галузей промисловості, використання сучасної техніки. Японська металургія досягла найвищих у світі показників ефективності праці (завдяки НТР і новим технологіям). У 1950-1960ті роки швидкими темпами розвиваються машинобудівна та автомобільна галузі. Ведуче місце займало перспективне конструювання. Це вивело Японію на передові місця у світі. Темпи зростання японської економіки були найшвидшими у світі: до 11% щорічно. У 1968р. Японія зайняла друге місце у світі (після США) по об’єму валового внутрішнього продукту.

В Японії утвердилась система **довічного найму**. Країна імпортує сировину з країн третього світу за низькими цінами і вивозить готову продукцію в розвинуті держави – США, Канаду, Європу, Австралію. З 1980-х рр. Японія активно експортує технічні проекти і технології. В цей період частка Японії у світовому валовому обсязі становила 10%. Світова фінансова криза 1997р., що виникла в країнах Південно-Східної Азії, торкнулась економіки Японії, проте не уповільнила її розвиток.

Уряди

Уряд **Ейсану Сато** (1964 – 1976рр.) займався вирішенням економічних і екологічних питань. У серпні 1960-х рр. уряд прийняв “три антиядерних принципи”: не виробляти, не володіти, не розміщувати ядерну зброю на території Японії. 1972-1974рр. – прем’єрство Какуей Танака – “золотий вік Японії”. З

іменем Танакі пов'язаний великий скандал (отримання хабара від американського авіаконцерну “Локхід”). Танаку осудили на 4 роки, проте в тюрмі він не сидів і залишався депутатом парламенту.

У 1982-1987рр. уряд очолював *Ясухіро Накасоне*. Закликав країну “винищити комплекс поразки у Другій світовій війні”. Було збільшено військові витрати (більше 1% ВВП). У 1993р. ЛДП не отримала більшості, тому в 1994р. об'єдналась в опозиції з соціалістичною партією. У 1994р. вперше прем'єром стає соціаліст Томііті Мурояма, у 1996р. – лідер ЛДП Рютаро Хасімото.

У зовнішній політиці з 1972р. намітилась нормалізація китайсько-японських відносин (1978р. – договір про мир і дружбу). У 1977р. було затверджено “доктрину Фукуди” (прем'єр-міністр Японії в 1976-1978рр.), яка включала три принципи зовнішньої політики країни:

- 1) Японія обіцяла не ставати військовою державою;
- 2) Зміцнювати відносини довіри між країнами регіону;
- 3) Сприяти миру й безпеці в Азії.

Отже, післявоєнний розвиток Японії – це приклад бурхливого економічного розвитку. Японському народу вдалось побудувати демократичну державу, що займає значне місце в світі.

2. Китай

У серпні 1945р. радянські війська розбили мільйонну Квантунську армію. Терен Маньчжурії (Північно-Східний Китай – 40 млн. населення) був окупований радянською армією. В країні розпочалась громадянська війна між Комуністичною партією Китаю (Мао Цзедун) і Гомінданом (Чан Кайши). За КПК стояв СРСР, за Гомінданом – США. Війна тривала до 1949р. 1 жовтня 1949р. було проголошено створення КНР, підписано договір з СРСР про дружбу й взаємодопомогу на 30 років. У 1950-х роках за допомогою СРСР в Китаї побудовано 156 великих промислових підприємств: Уханський металургійний комбінат, Чанчунський автомобільний завод. За радянським взірцем у країні проведено індустріалізацію, колективізацію, проти невдоволених застосовувались репресії.

У травні 1958р. компартія Китаю оголосила курс *трьох червоних знамен*:

1. Генеральна лінія (побудова соціалізму).
2. “Великий стрибок” - передбачав досягнути до 1962р. високих промислових показників, зокрема збільшити виплавку сталі з 5, 4 млн. тон до 100 млн. тон на рік. З цією метою створювали “малу металургію” – скрізь споруджувалися курстарні доменні печі, цілодобово виплавляли схожий на метал продукт.
3. “Народні комуни”. З серпня 1958р. за декілька місяців усе сільське населення Китаю було зігнане в 26 тис. “народних комун”.

Характерною ознакою комун було тотальне здержавлення приватної власності, від знарядь праці до предметів особистого користування. Відбувався процес воєнізації праці – створення “трудова армій”. Селяни об'єднувались у роти, батальйони, полки і на сході сонця відправлялись в поле, на сході – додому. Плата за працю – миска рису. Протест населення виявлявся в повстаннях та втечі з комун.

До національних меншин застосовувались репресії. У 1961р. Пленум ЦК КПК прийняв рішення реорганізувати комуни, селянам повернути присадибні господарства, худобу, майно.

Отже, політика “червоних знамен” провалилась. З’явилась опозиція до КПК, що штовхнуло вождя Мао Цзедуна на чистки партії.

1966-1976рр. – “*Велика культурна революція*” – апогей культу особи Мао. У серпні 1966р. було оголошено про створення молодіжної організації – хунвейбінів (червоногвардійців Мао). Хунвейбіни і Цзаофани (“бунтівники”) громили державні і культурні заклади, вишукували ворогів ідей Мао і прелюдно судили їх. На початку 1967р. реальна влада в країні почала переходити до військових. Хунвейбіни виконали своє призначення і влада вислала мільйони молоді в село, на “перевиховання”.

У 1968р. встановлено безпосередній контроль збройних сил над усіма адміністративно-територіальними одиницями Китаю.

9 вересня 1976р. помер Мао Цзедун (у віці 83 років).

Розвернулася боротьба за владу. Було заарештовано вдову Цзянь Цинь і ще трьох соратників Мао, оголошено їх “бандою 4-х” і звинувачено в проведенні “культурної революції”. Поступово партійна номенклатура Ден Сяопіна витіснила “стару гвардію Мао”.

У червні 1981р. головою КПК став Ху Лобан. Ден Сяопін займав пост Голови Військової Ради, але саме він став центральною фігурою в керівництві комуністичною партією Китаю.

У 1979р. Ден Сяопін сформулював “*Чотири принципи*”, що увійшли в Конституцію 1982р. :

- дотримуватись соціалістичного шляху;
- дотримуватись диктатури пролетаріату;
- дотримуватись керівної ролі КПК;
- дотримуватись марксизму - ленінізму та ідей Мао Цзедуна.

Було проведено реформи:

- 1) Перебудова сільського господарства. Передача землі селянам в довгострокову аренду. Частина врожаю віддавали державі, основну реалізовували за вільними цінами. Прибуток селян виріс. Заможність перестала вважатись злочином.
- 2) Створення підприємств зі змішаним китайсько-іноземним капіталом.
- 3) Відкриття спеціальних зон “економіко-технологічного розвитку” (наприклад, Тяньцзинська). Ці зони мають прикордонний контроль, підбір працівників відбувається на конкурсних засадах. Оплата праці вище, ніж на інших підприємствах країни.
- 4) Реформування системи управління державною промисловістю (1984р.). Сутність – відмова від централізованого директивного плану, введення ринкових відносин.

Реформи прискорили промисловий розвиток країни. У 1980-ті роки приріст промислового виробництва склав 12-18% на рік – один з кращих показників в світі.

Гострою в Китаї залишається демографічна проблема – коло 1,3 млрд. населення (1/4 населення Землі) мешкають на 7% пахотних земель. У 1989р. посилюється демократичний рух молоді за права. 3-4 червня 1989р. проти демонстрантів було кинуте військо.

19 лютого 1997р. – помер Ден Сяопін. Пленум прийняв рішення продовжити курс на реформування економіки.

Зовнішня політика

Перші повоєнні десятиріччя зовнішня політика будувалась з оглядкою на Москву. У 1958р. КНР спробувала приєднати Тайвань. США виступили гарантом безпеки Тайваня, що погіршило стосунки КНР-США.

1962р. – індійсько-китайська війна (конфлікт в Гімалаях). СРСР був проти– починається конфронтація СРСР-КНР. В середині 1960-х років зовнішньо-стратегічною концепцією Мао було зіткнутися з двома тиграми – СРСР-США, а “мудрій мавпі” КНР відводилась роль спостерігати за двобоєм. З 1964р. КНР має ядерну зброю.

З 1970-х років відбувається потепління відносин КНР з заходом і США. 1978р. – підписання мирної угоди між КНР і Японією. У 1997р. Гонконг, в 1999р.– Макао повернуто Китаю, проте наступні 50 років там буде збережено існуючу систему життя. У 1996р. армія КНР провела масштабні військові маневри біля Тайваню. США відправили для підтримки місцевого населення військове угруповання. “Демонстрація мускулів” до війни не призвела.

Отже, економічні експерименти КНР не покращили економічного стану країни. Реформи Ден Сяопіна поступово мають вивести країну в ранг світових лідерів, проте вони не торкнулися монополії комуністів на владу. Зовнішня політика КНР характеризувалась непослідовністю і подекуди агресивністю.

3. Індія

Після Другої світової війни в Індії спалахнула національно-визвольна боротьба проти британського панування. Крім того, в країні загострилися протиріччя між індуїстською і мусульманською конфесіями. 15 серпня 1947р. Англійський парламент ухвалив закон про незалежність Індії, поділивши її на два домініона: Індійський Союз і Пакістан. З **26 січня 1950р.** Індія стала незалежною. У склад Пакістана увійшли західні і східні провінції Індії, що склали два окремих регіона, розташованих один від одного на тисячі кілометрів. Кордони між державами не враховували особистостей національного складу, що призвело до збройних сутичок (особливо гостре протистояння відбулось в князівстві Кашмір). У 1946р. убито Махатма Ганді.

На виборах **1951р.** перемогу отримав Індійський Національний Конгрес (ІНК), уряд сформував лідер ІНК Джавахарлал Неру. Було проведено аграрну реформу, 60% панських земель передано селянам. Будувалися заводи, фабрики; приватне підприємство завдяки пільгам швидко набирало сили.

У **1956р.** проведено адміністративно-територіальну реформу. Штати розмежували за національною та мовною ознаками. Зараз Індія – федеративна республіка, складається з 25 штатів і 7 союзних територій. Національне питання є найгострішим в країні. Так, пенджабці і таліби виступали проти введення мови хінді як державної. Виник і розповсюдився рух сикхів (Пенджаб). Очолює його

“Акалі дал” (Партія безсмертних). У зовнішній політиці 1950-60х рр. Індія дотримувалась політики “позитивного нейтралітету” неприєднання до військово-політичних блоків.

У 1954р. Індія і Китай підписали умову про торгівлю й відносини між Тибетськими районами обох країн. В умові було зафіксовано 5 принципів мирних відносин (на мові хінді - “панчо шила”):

- 1) взаємоповага територіальної цілісності й суверенітету;
- 2) взаємний ненапад;
- 3) невтручання у внутрішні справи один одного;
- 4) рівність і взаємовигода;
- 5) мирне співіснування.

Ці принципи було зафіксовано у підсумках Бандунгської міжнародної конференції країн Азії і Африки, що відбулась у квітні 1955р. На початку 1960х років китайсько-індійські відносини погіршуються. Рух народів Тибету за незалежність викликав репресії з боку китайського уряду. Далай-лама і 20тис. його прихильників утекли в Індію, що й спричинило погіршення відносин.

Січень **1967р.** – прем’єр-міністром стала Індіра Ганді. Уряд в кінці 1960х-на початку 1970х рр. провів ряд реформ:

- націоналізовано 14 великих банків;
- встановлено державний контроль над системою страхування;
- створено фінансові заклади для інвестицій у сільське господарство і промисловість;
- “зелена революція” (фінансування сільського господарства, покращення сімейного фонду, використання прогресивних методів обробки землі).

У 1971р. розпочалась війна з Пакистаном на підтримку національно-визвольного руху бенгальського народу. Пакістан капітулював, виникла нова держава – Народна республіка Бангладеш. Війна забрала частину коштів, тому деякі програми Ганді (зокрема, боротьба з бідністю), залишились невиконаними. Крім того, в країні зросли ціни, розпочалась інфляція, спекуляція, безробіття. Опозиція звинуватила у всьому політику Ганді, закинувши їй фальсифікацію результатів виборів. Суд ліквідував мандат Ганді. У відповідь вона влітку 1975р. вводить у країні надзвичайний стан.

У **1977р.** ІНК на виборах програли. Перемогу отримав блок “Джаната парті” (Народна партія). Криза 1980р. знову повернула до влади Ганді. 1980-ті роки характеризувались частими мусульмансько-індуськими конфліктами. Кашмірці виступили за самовизнання; в штаті Ассам місцеве населення виступило проти розселення на його території бенгальських біженців (доходило до різні); сіккські екстремісти (Пенджаб) перейшли до терору (у 1984р. захопили Золотий храм в Амрітсарі). 31 жовтня 1984р. особиста охорона вбила Ганді (сіккі по віровизначенню). У 1984р. прем’єром стає Раджив Ганді (1984-1989рр.). За часи його правління республіка досягла значних успіхів в економіці, стала авторитетною державою на міжнародній арені. 21 травня 1991р. тамільські терористи вбили Р. Ганді. Прем’єром стає Нарасихма Рао (ІНК). Авторитет партії без її лідерів – представників родини Неру – падає. На виборах 1999р. перемогу отримав блок “Бхаратіл джаната парті” - лідер Атал Біхарі Ваджпол.

Зараз Індію спіткає багато проблем. Частина населення поживає поза межою бідності, половина не вміє читати і писати, високий рівень безробіття. Є демографічна проблема: щорічно населення країни зростає на 14 млн. чоловік. Час від часу в різних штатах спалахують релігійні конфлікти.

Отже, після Другої світової війни Індія стала незалежною державою. Завдяки проведеним реформам країна досягла значних успіхів в економічному розвитку, проте до передових країн світу їй далеко. Залишаються невирішеними проблеми бідності населення, зростання рівня безробіття, демографічна. Міжконфесійна ворожнеча та сутички на цьому підґрунті супроводжуються зростанням соціальної напруги в країні.

Рекомендована література

1. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории . Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.
3. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – XX століть. Навчальний посібник / Під ред. Ю.А. Горбаня, Б.І. Білика, Л.В. Дячук та ін.– К.: Вікар, 203. – 435 с.
4. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995.– 284 с.
5. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
6. Мир на рубеже XIX – XX веков: тенденции развития, противоречия, революции / Под ред. В.С. Батенина, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во Авиационного ин-та им. Орджоникидзе, 1991. – 80 с.
7. Переслегин С.Б. Тихоокеанская премьера. – М.: АСТ, 2001. – 699 с.
8. Шкляев И.Н. Всемирная история XX столетия. – Одесса, 2003. – 167с.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ

Семінар № 1. Російська держава у XVII – XVIII ст.

План

1. Росія за часів Петра I.
2. Російська імперія у 1725 – 1762рр.
3. Внутрішня політика Росії у др. пол. XVIII ст.
4. Зовнішня політика Росії у др. пол. XVIII ст.

Рекомендована література: 2, 7, 50, 51, 54, 65, 89, 86, 91, 126, 148.

Семінар № 2. Північна Америка у XVIII ст.

План

1. Розвиток колоній в Північній Америці у XVII – пер. пол. XVIIIст.
2. Витоки американського просвітництва.
3. Початок війни за незалежність. Військові дії 1775 – 1783рр.

4. Конституція США. “Біль про права”. Визнання незалежності США.
Рекомендована література: 2, 51, 65, 89, 86, 92, 126, 148.

Семінар № 3. Французька революція кінця XVIIIст. (з 1793 по 1799рр.)

План

1. Встановлення якобінської диктатури. Організація влади.
2. “Скажені”. Якобінський терор. Повалення якобінської диктатури.
3. Конституція 1795р. Директорія.
4. Походи Н. Бонапарта. Війна з Другою коаліцією.
5. Переворот 18 брюмера та встановлення Консульства.

Рекомендована література: 2, 50, 51, 65, 89, 86, 91, 126, 148, 154, 156, 157, 162.

Семінар № 4. Франція в період Консульства та Першої імперії.

План

1. Франція за часів Консульства. Встановлення імперії. Конкордат.
2. Війни наполеонівської Франції у 1799 – 1809рр. Трафальгард і Аустерліц.
3. Поразка наполеонівської армії в Росії.
4. Падіння першої імперії у Франції.

Рекомендована література: 2, 50, 51, 57, 58, 65, 86, 89, 126, 148, 154, 156, 160.

Семінар № 5. США у XIX – на початку XXст.

План

1. Соціально-економічний розвиток США у пер. пол. XIXст.
2. Формування двопартійної системи в США.
3. Громадянська війна (1861 – 1865рр.). Реконструкція Півдня.
4. Розвиток США у 1877 – 1914рр.

Рекомендована література: 2, 50, 51, 65, 86, 91, 126, 148.

Семінар № 6. Російська імперія в 1905 – 1914рр.

План

1. Соціально-економічний та політичний розвиток Російської імперії на початку XXст.
2. Початок першої російської революції. Події 1905р.
3. Спад революції. Реформи Столипіна.
4. Третьочервнева монархія.

Рекомендована література: 2, 35, 50, 51, 86, 126, 134, 148.

Семінар № 7. Країни Європи у др. пол. XIX – на поч. XXст.

План

1. Німеччина у 1871 – 1914рр.
2. Англія у 1870 – 1914рр.

3. Третя республіка у Франції.

Рекомендована література: 2, 22, 25, 35, 50, 51, 86, 126, 148, 155.

Семінар № 8. Перша світова війна.

План

1. Початок Першої світової війни.
2. Кампанії 1915 – 1916рр.
3. Події 1917 – 1918рр.
4. Кінець війни. Наслідки війни.

Рекомендована література: 1, 2, 12, 16, 20, 22, 37, 44, 46, 48, 52, 72, 95, 152.

Семінар № 9. Велика Британія та Франція у 1918 – 1939рр.

План

1. Соціально-економічний та політичний розвиток Британії у 1918 – 1929рр.
2. Прояви світової кризи 1929 – 1933рр. в Британії. Консерватори при владі.
3. Соціально-економічний розвиток Франції у 20-ті – 30-ті роки.
4. Франція в період уряду Народного фронту.

Рекомендована література: 1, 2, 22, 44, 48, 52, 161.

Семінар № 10. СРСР у 20-ті – 30-ті роки ХХст.

План

1. Нова економічна політика: введення, основні принципи, результати.
2. Створення СРСР. Прихід до влади Сталіна.
3. Індустріалізація. Побудови перших п'ятирічок.
4. Примусова колективізація сільського господарства.
5. Репресії 1928 – 1939рр.

Рекомендована література: 1, 2, 35, 13, 22, 31, 40, 42, 44, 48, 52, 161.

Семінар № 11. Друга світова війна.

План

1. Початок війни. Військові події 1941 - 1942рр.
2. Корінний перелом в ході Другої світової війни.
3. Окупаційний режим та рух опору в країнах Європи та СРСР.
4. Поразка Німеччини та її союзників.
5. Наслідки Другої світової війни.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 18, 19, 22, 31, 39, 44, 48, 52, 72, 75, 92, 117, 123, 132, 139.

Семінар № 12. Країни Західної Європи у 1945 – 2001рр.

План

1. Великобританія у 1945 – 2001рр.
2. Франція у 1945 – 2001рр.

3. Германія у 1945 – 2001рр.

4. Італія у 1945 – 2001рр.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 19, 22, 35, 44, 48, 52, 126, 161.

Семінар № 13. Країни Центральної і Східної Європи у др. пол. ХХст.

План

1. Створення країн “соціалістичного табору”. Економічні реформи.
2. Зростання внутрішньої нестабільності в країнах Центральної і Східної Європи у 50-х – 60-х рр.

3. Революції кінця 80-х – початку 90-х років.

4. Сучасний стан розвитку східноєвропейських країн.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 9, 22, 35, 44, 48, 52, 126, 161.

Семінар № 14. Країни Південно-Східної Азії у др. пол. ХХст.

План

1. Французький Індокитай.

2. Індонезія.

3. В'єтнамська війна. Камбоджа.

4. Економічний розвиток та політичний стан країн Південно-Східної Азії у кін. ХХ – на поч. ХХІст.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 11, 22, 44, 48, 52, 161.

Семінар № 15. Країни Середнього та Близького Сходу у др. пол. ХХст.

План.

1. Середній Схід після Другої світової війни.

2. Ісламська революція в Ірані.

3. Афганська війна.

4. Турція у др. пол. ХХст.

5. Близькосхідна проблема.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 11, 22, 44, 48, 52, 161.

Семінар № 16. Міжнародні відносини у др. пол. ХХст.

План.

1. Світ у др. пол. 40-х – на початку 50-х років ХХ ст.

2. Блокове протистояння держав (50 – 60-ті роки).

3. Розрядка міжнародної напруги (70-ті – поч. 80-х років).

4. Кінець “Холодної війни” (друга половина 80-х – 2000 р.).

Рекомендована література: 1, 2, 3, 9, 22, 35, 44, 48, 52, 126, 161.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Список основной літератури

1. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002рр. – К.: Либідь, 2004. – 620 с.
2. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. – К.: Либідь, 2001. – 356 с.

Список додаткової літератури

3. Актуальные проблемы новейшей истории. Сборник статей / Под ред. Г.Н. Севастьянова.– М.: Просвещение, 1991. – 238 с.
4. Антифашистское движение сопротивления в странах Центральной и Восточной Европы / Под ред. В.В. Марьина. – М.: ИСБ, 1991. – 216 с.
5. Архенгольц И.О. История семилетней войны / Пер. с нем.
6. Байков Е.А. Тайны подводного шпионажа. – М.: Вече, 2002. – 314 с.
7. Балязин В.Н. Самодержавцы. Любовные истории царского дома. Кн. 2. – М.: Олма-Пресс, 1999. – 51с.
8. Берзин Э.О. Юго-Восточная Азия и экспансия Запада в XVI – нач. XVIII века / АН СССР, ин-т Востоковедения. – М.: Наука, 1987. – 463 с.
9. Биркин К. Временщики и фаворитки XVI, XVII и XVIII столетий. Т. 1, 2. – М.: Автор, 1992.
10. Бобров А.В. Мы говорим правду...: В.И. Ленин и печать зарубежных интернационалистов. – Л.: Лениздат, 1990. – 172 с.
11. Борьба за социальный прогресс на Востоке: история и современность. Сборник статей / Под ред. Р.А. Ульяновского. – М.: Наука, 1990. – 300 с.
12. Брюханов В.А. Заговор против мира: кто развязал Первую мировую войну? – М.: АСТ, 2005. – 652 с.
13. Бунич И.Л. Пятисотлетняя война в России. Кн. 3. Гроза. – СПб, 1997. – 572 с.
14. Бунич И.Л. Второй Перл-Харбор: исторические хроники. – М.: Яуза, 2004.– 25 с.
15. Бурлацкий Ф.М. Вожди и советники: о Хрущеве, Андропове и не только о них... – М.: Политиздат, 1990. – 383 с.
16. Виноградов А.Е. Тайные битвы XXст. – М.: Олма-Пресс, 1999. – 462 с.
17. Виноградов В.Н. Британский лев на Босфоре. – М.: Наука, 1991. – 159 с.
18. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении: 1922 – 1982 / Пер. А.И. Федорова. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2000. – 229 с.
19. Война и послевоенное развитие мирового сообщества (1939 – 1992гг) / Под ред. И.Н.Андреева, В.П. Воробьева и др. – М.: МАИ, 1992. – 157 с.
20. Вольных А. Морские битвы Первой мировой: схватка гигантов. – М.: АСТ, 2000. – 505 с.
21. Вопросы новой и новейшей истории. Сборник статей / Под ред. А.К. Мартыненко. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1965. – 126 с.
22. Вопросы новой и новейшей истории . Сборник Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. – К.: Вища школа, 1965 – 1996.

23. Всемирная история в 24т. Т.13. Эпоха Английской революции / Под ред. А.Н. Бадака, И.Е.Войнича, Н.М. Волчека и др. – Минск: ХАРВЕСТ, 2000. – 558 с.
24. Всемирная история в 24т. Т.14. Эпоха английского завоевания / Под ред. А.Н. Бадак, И.Е.Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск: ХАРВЕСТ, 2000. – 510 с.
25. Гальский Д. Великие авантюры. История создания Суэцкого и Панамского каналов / Пер. с чешск. И.М Могилевкина. – М.: Прогресс, 1990. – 438 с.
26. Гемери Э. Сверхбогачи / Пер. с венг. – М.: Международные отношения, 1987.– 261 с.
27. До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. ХХст.) / Під ред. Й.Кобаля. – Ужгород: Карпати, 2001. – 88 с.
28. Дэвис И.З. Дамы на обочине. Три женских портрета XVII века. – М.: Новое литературное обозрение, 1999. – 391 с.
29. Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: мое исследование сионизма– К.: МАУП, 2000. – 358 с.
30. Гаков В. ХХ век. Хроника человечества. – М.: Олма-Пресс, 2002. – 623 с.
31. Год кризиса, 1938 – 1939: Документы и материалы. В 2-х томах / Под ред. Л.Ф. Ильчева.– 1990.
32. Гилберт М. История ХХ века: неизвестные факты. – Харьков, 2006. – 336 с.
33. Гобсбаум Е. Вік екстемізму: коротка історія ХХст. (1914 – 1991pp.). – К.: Альтернативи, 2001. – 543 с.
34. Граф Ю. Великая ложь ХХ века: миф о геноциде евреев в период II мировой войны. – К.: МАУП, 2005. – 317 с.
35. Гренвилл Дж. История ХХ века: Люди. События. Факты. / Пер. с англ. О. Суворова. – М.: Авкариум, 1999. – 893 с.
36. Даллес А. Асы шпионажа. – М.: Центрполиграф, 2002. – 445 с.
37. Джолл Д. Истоки Первой мировой войны / Пер. с англ. Л.Д. Якунина. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 416 с.
38. Деркач О.А., Быков В.В. Книга века, 1901 – 2000. – М.: Вагриус, 2000. – 816 с.
39. Дробязко С.И. Вторая мировая война 1939 – 1945. Восточные легионы и казачьи части вермахта. – М.: Аст, 2001. – 46 с.
40. Думова Н.Г., Трухановский В.Г. Черчилль и Миллюков против Советской России. – М.: Наука, 1989. – 202 с.
41. Дюзель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з франц. – К.: Основа, 1995. – 903 с.
42. Европа между миром и войной. 1918 – 1939. / Ин-т всеобщей истории РАН.– М.: Наука, 1992. – 224 с.
43. Егер О. Всемирная история. В 4-х томах. Т.3. Новая история. – М.: Полигон, 1999. – 720с.
44. Заболотный В.М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки: конец ХХ – начало ХХІ века. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: АСТ, 2004. – 494 с.
45. Загладин В.В. Интернациональный характер Великой Октябрьской социалистической революции. – М., 1987. – 299 с.
46. Залесский К.А. Кто был в Первой мировой войне: биографический энциклопедический словарь. – М.: Астрель, 2003. – 981 с.

47. Зелинский П.И. Революция, преобразующая мир. – Минск, 1987. – 68 с.
48. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи і Америки (1945 – 2002рр.). Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – Вінниця: Фоліант, 2002. – 559 с.
49. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – XX століть. Навчальний посібник / Під ред. Ю.А. Горбаня, Б.І. Білика, Л.В. Дячук та ін.– К.: Вікар, 203. – 435 с.
50. Историография истории Нового времени стран Европы и Америки: учебное пособие для ВУЗов специальности “История” / Под ред. И.П. Дементьева. – М.: Высшая школа, 1990.– 511 с.
51. История Нового времени / Под ред. Р.Ю. Виппера, И.П. Реверсова, А.С.Ткачевского. – М.: Республика, 1995. – 494 с.
52. История новейшего времени стран Европы и Америки 1918 – 1945гг. Учебное пособие для ВУЗов / Под ред. Л.С. Белоусова, И.В. Григорьева. – М.: Высшая школа, 1989. – 462с.
53. Ільченко А.П. 50 знаменитих операцій спецслужб. – Харків.: Фолио, 2004.– 510 с.
54. История Северной войны 1700 – 1721гг. / Под ред. И.И. Ростунова. – М.: Наука, 1987. – 212 с.
55. История человечества. Энциклопедия. Т.5.: XVI – XVIII века / Под ред. Х.Ильчика, И.Хабиба и др. – М.: Магистр-Пресс, 2004. – 500 с.
56. Каньш Ю.М. Сатанизм в XX веке: историко-публицистическое исследование.– К.: МАУП, 2004. – 539 с.
- 57.Клаузавец К.Ф. Итальянский поход Наполеона Бонапарта. 1796 год. – М.: Наследие, 2003.– 143 с.
58. Клаузавец К.Ф. 1806 год. – М.: Наследие, 2003. – 255 с.
59. Клаузавец К.Ф. Швейцарский поход Суворова. – М.: Наследие, 2003. – 240 с.
60. Клоков В.И. Вынужденное признание: рост международного авторитета Советского Союза в результате победы в Великой Отечественной войне. – К.: Наукова думка, 1991. – 146 с.
61. Ключников Ю.В. На великом историческом перепутье. – М., 2006. – 196 с.
62. Коваль Б.И. Революционный опыт XX века. – М.: Мысль, 1987. – 542 с.
63. Кононов Г.Г. Так готуються війни. – К.: Політвидав України, 1989. – 189 с.
64. Копань Й. Шпигуни і розвідники у другій світовій війні. – К.: Політвидав, 1987. – 180 с.
65. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 2. Середньовіччя: Нові часи. – К.: Либідь, 1995. – 420 с.
66. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія у 3-х книгах. Кн. 3. Найновіші часи. – К.: Либідь, 1995. – 284 с.
67. Культура Возрождения XVI века. – М.: Наука, 1997. – 302 с.
68. Культуры Нового и Старого света XVI – XVIII вв. / Под. ред. В.Б. Земкова.– СПб.: Наука, 1991. – 287 с.
69. Купаев В.А. Деятели культуры против войны и фашизма. – М.: Наука, 1987. – 294 с.

70. Лебедева Н.С. Безоговорочная капитуляция агрессоров. Из истории второй мировой войны. – М.: Наука, 1989. – 379 с.
71. Лундестаг Г. Восток, Запад, Север, Юг: Основные направления международной политики, 1945 – 1996. – М.: Весь мир, 2002. – 358 с.
72. Лютов И.С., Носков А.М. Коалиционное взаимодействие союзников: по опыту первой и второй мировых войн. – М.: Наука, 1988. – 243 с.
73. Медведко Л.И. Россия, запад и ислам: “Столкновение цивилизаций?” – М., 2003. – 509 с.
74. Межнациональные отношения в России и СНГ: семинар Московского центра Карнеги. – М.: ИЦАИРО – XX, 1994.
75. Мерцалов А., Мерцалова Л. Сталинизм и война. – М., 1998. – 425 с.
76. Мир на рубеже XIX – XX веков: тенденции развития, противоречия, революции / Под ред. В.С. Батенина, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во Авиационного ин-та им. Орджоникидзе, 1991. – 80 с.
77. Мирковский Б. Под прямым углом. – Донецк: Восточный издательский дом, 2002. – 207с.
78. Миронов В.Б. Народы и личности в истории: очерки по истории русской и мировой культуры. В 3-х томах. – М.: Звонница, 2000.
79. Михайлов М.И. Мелкобуржуазное бунтарство в эпоху промышленного капитализма / Под ред. Е.Б. Черняк. АН СССР. Ин-т всеобщей истории. – М.: Наука, 1988. – 262 с.
80. Монбриаль Т. Действие и система мира / Пер. с франц. В.М. Володина. – М.: РОССМЕН, 2005. – 483 с.
81. Неизвестные войны...(воспоминания участников локальных войн 50-х – 80-х годов) / Артемовский историко-краеведческий музей. – Артемовск, 1996.– 50 с.
82. Николанс Р. Генералы Великой войны. Западный фронт 1914 – 1918гг. / Пер. с англ. М.Б.Борисова, Т.В. Сафроновой. – М.: АСТ, 2005 – 895 с.
83. Николаев К. Октябрь и новый облик мира. – М.: Знание, 1987. – 64 с.
84. Новая и новейшая история. Сборник научных трудов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 164 с.
85. Новая история стран Азии и Африки XVI – XIXвв. В 3-х частях. Учебник для студентов ВУЗов / Под ред. И.М. Кривогуза. – М.: Дрофа, 2003. – 909с.
86. Новая история стран Европы и Америки: Учебник для ВУЗов / Под ред. В.Н.Виноградова, И.М. Гусева, А.М. Зверева и др. – 1997, 1998.
87. Новая история стран Европы и Америки XX век. Учебник для ВУЗов. В 2-х частях. Ч.1. 1914 - 1945. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 462 с.
88. Новая история стран Европы и Америки XX век. Учебник для ВУЗов. В 2-х частях / Под ред. К.С. Гаджиева, Т.А. Захарук и др. – М., 2001.
89. Новая история стран Европы и Америки XX век. В 2-х частях. Учебник для ВУЗов. Ч.2. 1945 – 2000. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 333 с.
90. Новое и новейшее время. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 13. Проблемы общественной мысли. – Саратов, 1991. – 164 с.

91. Новое время: Факты. События. Люди / Под. ред. В.П. Будановой. – М.: ЭКСМО, 2006. – 444 с.
92. Нольте Э. Фашизм в его эпохе / Пер. с нем. А.И. Федорова. – Новосибирск, 2001. – 551 с.
93. Ольсевич Ю.Я. Перестройка хозяйственного механизма и идеологическая борьба. – М.: Знание, 1987. – 92 с.
94. Ольштынский Л.И. Разгром фашизма: СССР и англо-американские союзники во второй мировой войне. – М.: ИТРК, 2005 – 343 с.
95. Первая мировая война: пролог XX века / Под ред. В.Л. Малькова. – М.: Наука, 1999. – 698с.
96. Переписка Председателя Совета министров СССР с президентом США и премьер-министром Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1914 – 1945гг. – М.: Политиздат, 1989. – 462 с.
97. Переслегин С.Б. Тихоокеанская премьера. – М.: АСТ, 2001. – 699 с.
98. Петров П. Балтийский флот. Финский гамбит. – М.: Луза, 2005. – 402 с.
99. Пинто О. Двойные ангелы: алый курослеп или свастика. – СПб, 1992. – 60с.
100. Писарев Ю.А. Тайны Первой мировой войны: Россия и Сербия в 1914 – 1915гг./ АН СССР, отд-е истории. – М.: Наука, 1990. – 218 с.
101. Письма членов Союза коммунистов Карлу Марксу и Фридриху Энгельсу в период подготовки и проведения Кельнского процесса коммунистов, 1851 – 1853гг. / Ин-т Марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М.: Политиздат, 1990. – 238 с.
102. Пич Д.Г. Пираты, ковбои, индейцы / Пер. с англ. В.Б. Бычковой. – М.: Руссико, 1995. – 160 с.
103. Победа Восходящего солнца / Пер. а англ. П. Чураса. – М.: АСТ, 2004. – 476с.
104. Победа, изменившая мир (всемирно-историческое значение Великой Отечественной войны) / Под ред. Г.Н. Цветкова, Е.В. Сарычева. – К.; Лыбидь, 1990. – 342 с.
105. Победы Третьего рейха: Альтернативная история Второй мировой войны. – Пер. с англ. М.Б. Борисова / Под ред. П. Пауруса – М.: АСТ, 2004.– 378 с.
106. Подводная война на Тихом океане / Под ред. А.Г. Больных. – М.: АСТ, 2001. – 637 с.
107. Подводные диверсанты во Второй мировой войне / Под ред. А.М.Семеновой. – М.: АСТ, 2002. – 638 с.
108. Поза межами розуміння: богослови та філософи про холокост / Під ред. Дж.Рота, М.Беренбаума. – К.: Дух і літера, 2001. – 434 с.
109. Поливода С.С. Трагедия и подвиг Бухенвальда. – Львов: Світ, 1990. – 235 с.
110. Политическая мысль Европы конца XIX – начала XX века. Хрестоматия / Под ред. В.И.Штинова. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – 243с.
111. Полная хронология XX века / Под ред. Н. Уильямса, Ф. Уоллера. – М.: Вече, 1999. – 826с.
112. Попель Н.К. В тяжкую пору. Танки повернули на Запад: военные мемуары.– М., 2005. – 621 с.

113. Постников А.В. Схватка на “крыше мира”: политики, разведчики, географы в борьбе за Памир в XIX веке / Под ред. А.В. Постникова. – М.: Рипол классик, 2005. – 510 с.
114. Преступные цели фашистской Германии в войне против Советского Союза: документы, материалы / Под ред. П.А. Жилина. – М.: Воениздат, 1987.– 301 с.
115. Развитие мира в условиях противоборства двух общественно-политических систем (1917– 1939гг.) / Под ред. В.П. Бычкова, В.П. Воробьева. – М.: Изд-во МАИ, 1991. – 76 с.
116. Ревякин А.В. История международных отношений в новое время: Учебное пособие. – М.: РОССМЕН, 2004. – 262 с.
117. Ржешевский О.А. История восточного фронта: война и дипломатия. – М.: Знание, 1988. – 63 с.
118. Ричелсон Дж. История шпионажа XX века / Пер. А. Филонова. – М.: ЭКСМО, 2000. – 558с.
119. Розанов Г.Л. Сталин и Гитлер: документальный очерк советско-германских отношений 1939 – 1941гг. – М.: Международные отношения, 1991. – 220 с.
120. Роскес Д. Вопреки апокалипсису, ответы на катастрофу в современной еврейской культуре / Пер. с англ. М. Финкельберг. – М, 1989.– 345 с.
121. Руге Ф. Военно-морской флот Третьего рейха. 1939 – 1945гг. / Пер. с англ. И.А.Озеровой.– М.: Центрполиграф, 2003. – 441 с.
122. Руддер О.Д. Альфред Нобель. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 320с.
123. Самсонов А.М. Вторая мировая война, 1939 – 1945: очерк важнейших событий. – М.: Наука, 1990. – 637 с.
124. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки (1640 – 1870гг.): Учебное пособие для ВУЗов по специальности “История” / Под. ред. Е.Е.Юровской. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
125. Сборник документов по истории нового времени: Буржуазные революции XVII – XVIIIвв. Учебное пособие для ВУЗов / Под ред. И.А. Никитина, В.Г. Сироткина. – М.: Высшая школа, 1990. – 301 с.
126. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки 1870 – 1914гг.: Учебное пособие для ВУЗов / Под ред.П.И. Острикова, П.П. Ванделя. – М.: Высшая школа, 1989. – 294 с.
127. Свидетели обвинения. Сборник воспоминаний узников фашистских концлагерей / Под ред. Е.А. Вечтомовой, В.В. Иванова. – Л.: Лениздат, 1990. – 349.
128. Севастьянов Т.Н. Европейский кризис и позиция США, 1938 – 1939гг. – М.: Наука, 1992.–373 с.
129. Секистов В.А. Война и политика: политические цели войны и характер военных действий в Западной Европе и бассейне Средиземного моря, 1939 – 1945. – М.: Воениздат, 1989. – 452 с.
130. Секретные операции германской и английской разведки в годы Второй мировой войны / Пер. с англ. А. Кулич. – М.: Политиздат, 1991. – 363 с.
131. Семенов А.И. Титаник: легенда и действительность (история одного следствия). – М.: ВНИРО, 1992. – 83 с.

132. Семиряга М.И. Движение сопротивления. – М.: Знание, 1989. – 63 с.
133. Семилов Б.В. Военные деньги Второй мировой войны. – М.: Финансы и статистика, 1991.– 124 с.
134. Сергеев Е.Ю. Политика Великобритании и Германии на Дальнем Востоке 1897 – 1903гг. / РАН, Ин-т всеобщей истории. – М., 1998. – 229 с.
135. Сиполс В.Я. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны. – М.: Международные отношения, 1989. – 335 с.
136. Смирнов В.П. Краткая история второй мировой войны. – М.: Весь мир, 2005. – 347 с.
137. Советско-финская война 1939 – 1940гг. Хрестоматия / Под. ред. А. Тараса.– Минск.: Харвест, 1999. – 464 с.
138. Соколов А.М. Победный 45-й. – М.: Знание, 1990. – 62 с.
139. Соловьев Б.Г. Начало второй мировой войны. – М.: Знание, 1989. –63с.
140. Сопротивление: датские и норвежские патриоты в борьбе с фашистскими захватчиками / Под. ред. Е.Н. Кулькова. – М.: Прогресс, 1988. – 271 с.
141. Сталин. Рузвельт. Черчилль. де Голь. Политические портреты / Под ред. В.Велесько.–Минск: Беларусь, 1991. – 336 с.
142. Стасів І. В кігтях нацистських тиранів: спогади в'язня 11961. – Нью-Йорк, 1987.–183с.
143. Суворов В. Ледокол: кто начал вторую мировую войну? – М.: АСТ, 2000. – 428 с.
144. Суворов В. День “М”, когда началась вторая мировая война. – Черкассы, 1994. – 272с.
145. Тайны истории: секретная переписка Рузвельта и Черчилля в период войны. Пер. с англ. / Под ред. Ф. Лоузнхейма. – М.: Терра, 1995. – 800 с.
146. Такман Б. Первый блицкриг: август 1914г. – М.: АСТ, 1999. – 640 с.
147. Типпельскирх К. История второй мировой войны: 1939 – 1945. – СПб: Аст, 1999. – 792 с.
148. Терлецький М. Всесвітня історія. Нові віки. – Мюнхен: Укр. вид. тов-во Вернигора, 1947.– 180 с.
149. Трубайчук А.Ф. Пакт о ненападении: была ли альтернатива второй мировой войне. – К.: Молодь, 1990. – 116 с.
150. Уилбрайт Д. Мата Хари: роковая любовница или история женского шпионажа / Под ред. Т.Н. Зимиловой. – Смоленск: Русич, 1996. – 444 с.
151. Урбан А.А. Без срока давности (о нацистских военных преступлениях и их покровителях). – М.: Знание, 1989. – 62 с.
152. Уткин А.И. Первая мировая война. – М.: Алгоритм, 2001. – 590 с.
153. Уткин А.А. Вторая мировая война. – М.: Алгоритм, 2002. – 859 с.
154. Хобсбаум Э. Эхо “Марсельезы”. Взгляд на Великую Французскую революцию через двести лет / Пер. с англ. И. Дойчера. – М.: Интер-Версо, 1991. – 271 с.
155. Хобсбаум Э. Век капитала, 1848 – 1875гг. / Пер. а англ. Т. Горейновой. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 478 с.
156. Хобсбаум Э. Век революции: Европа 1789 – 1848гг. / Пер. а англ. Т.Горейновой. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 475 с.

157. Черкасов П.П. Генерал Лафайет: исторический портрет / Под ред. А.Г.Арбатова. – М.: Наука, 1987. – 176 с.
158. Черняк Е.Б. Пять столетий тайной войны: из истории секретной дипломатии и разведки. – М.: Международные отношения, 1991. – 553 с.
159. Черная книга коммунизма: преступления, террор, репрессии / Под ред. Н.Ю.Сыромятникова. – М.: Три века истории, 1999. – 766 с.
160. Шедив Я. Миттерних против Наполеона. – М.: Международные отношения, 1991. – 263 с.
161. Шкляев И.Н. Всемирная история XX столетия. – Одесса, 2003. – 167с.
162. Эйдельман Н.Я. Мгновенье славы настанет... Год 1789-й: Великая Французская революция и Россия. – Л.: Лениздат, 1989. – 300 с.
163. Яровой В.В. Происхождение англо-американской войны 1812 – 1815гг. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1987. – 384 с.

Методичні рекомендації до індивідуальної роботи студентів

Індивідуальна робота студентів з курсу “Всесвітня історія” (новий і новітній час) полягає, перш за все, в написанні реферату. Реферат з курсу є складовою частиною навчального плану підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів; його виконання є обов’язковим. Головною метою реферату є закріплення знань, що були отримані студентами під час лекцій та семінарських занять, закріплення вмінь наукового підходу до аналізу подій, явищ, діяльності історичних особистостей. Реферат оцінюється в 10 балів за модульно-рейтинговою системою. До іспиту з курсу “Всесвітня історія” допускаються лише ті студенти, які вчасно виконали та захистили реферат.

Для виконання реферату необхідно підібрати та опрацювати літературу й джерела з обраної теми, скласти план, який необхідно узгодити з викладачем. Реферат складається з наступних структурних частин: вступу, основної частини (за питаннями плану), висновків, списку використаних джерел та літератури, дати написання та підпису виконувача. Текст роботи може бути набрано на комп’ютері або написано від руки на листах формату А 4. Загальний обсяг реферату не повинен перевищувати 14 аркушів (якщо текст набрано на комп’ютері) та 18 аркушів (для рукописного тексту).

Слід дотримуватись встановлених вимог до оформлення рефератів. Титульна сторінка повинна мати назву ВНЗ, кафедри, назву роботи, ПІБ студента, групу та спеціальність, на якій він навчається. На другій сторінці пишеться план з указаними сторінками, на яких розташовані структурні частини контрольної роботи. Вступ за обсягом має займати 1 – 1,5 сторінки. Особливу увагу слід звернути на правильність оформлення посилки на джерела та літературу, оскільки при їх оформленні студенти часто допускають помилки.

Якщо текст роботи набирається на комп’ютері, необхідно дотримуватись наступних вимог до її оформлення:

1. Розмір шрифту – 14 пунктів.
2. Відстань між рядками – 1,5 інтервала.
3. Параметри сторінки – формат А 4.

4. Розташування – книжне.
5. Верхній, нижній берег – 20мм., лівий берег – 25мм., правий берег – 12мм.

Тематика рефератів

1. Внутрішня та зовнішня політика Петра I.
2. Північна війна.
3. Правління Анни Іоанівни.
4. Внутрішня політика Катерини II.
5. Російсько-турецькі війни др. пол. XVIIIст.
6. Германські держави у XVIIIст.
7. Війна за незалежність Північної Америки (1775 – 1783рр.).
8. Французьке просвітництво др. пол. XVIIIст.
9. Якобінська диктатура у Франції.
10. Наполеонівські війни.
11. Перша імперія у Франції.
12. Бородинська битва.
13. Чартистський рух в Англії.
14. Червнева революція 1830р. у Франції.
15. Повстання декабристів в Росії.
16. Англія у 1815 – 1848рр.
17. Франція у 1815 – 1848рр.
18. Революції 1848 – 1849рр. в Європі.
19. Походи Дж. Гарібальді.
20. Отто Леопольд фон Бісмарк: історичний портрет.
21. Англія у 50 – 60-ті роки XIXст.
22. Двохпартійна система в Англії в XIXст.
23. Громадянська війна в США (1861 – 1865рр.).
24. Скасування кріпосного права в Російській імперії.
25. Державний устрій Росії др. пол. XIXст.
26. Зовнішня і колоніальна політика Російської імперії в др. пол. XIXст.
27. Кримська війна.
28. Російсько-турецька війна 1877 – 1878рр.
29. Соціальні утопії першої половини XIXст.
30. Діяльність I і II Інтернаціоналів.
31. Розвиток науки та техніки кін. XVIIIст. – пер. пол. XIXст.
32. Природничі науки кін. XVIII – пер. пол. XIXст.
33. “Золотий вік” руської літератури.
34. Основні тенденції розвитку філософії кін. XVIII – пер. пол. XIXст.
35. Напрямки розвитку європейської літератури кін. XVIII – пер. пол. XIXст.
36. Французьке образотворче мистецтво кін. XVIII – пер. пол. XIXст.
37. Театр і музика кін. XVIII – пер. пол. XIXст.
38. Франко-пруська війна (1870 – 1871рр.).
39. Створення Германської імперії.
40. Особливості розвитку робітничого руху в Англії у др. пол. XIX – на поч.

XXст.

41. Колоніальна політика Англії у 1870 – 1914рр.
42. Зовнішня політика Третьої республіки у Франції.
43. Суспільні рухи в Росії у др. пол. XIXст.
44. Російсько-японська війна.
45. Російська революція 1905 – 1907рр.
46. П.А. Століпін та його реформи.
47. Японія у др. пол. XIX – на поч. XXст.
48. Балканські війни 1912 – 1913рр.
49. Сінхайська революція в Китаї.
50. Національно-визвольний рух в Індії у др. пол. XIXст.
51. Мексиканська революція 1910 – 1917рр.
52. Міжнародні відносини 1871 – 1914рр.
53. Культура країн світу (кін. XIX – поч. XXст.): загальні риси і тенденції.
54. Початок Першої світової війни.
55. Паризька мирна конференція.
56. “Новий курс” Ф.Д. Рузвельта.
57. Франція в період уряду Народного фронту.
58. Тоталітарні режими в Європі: загальні риси та особливості.
59. Російська революція 1917р.
60. Громадянська війна в Росії.
61. “Військовий комунізм”.
62. Індустріалізація в СРСР.
63. Колективізація в СРСР.
64. Внутрішня політика радянського режиму у 30-ті роки XXст.
65. Беніто Муссоліні: історичний портрет.
66. Особливості італійського фашизму.
67. А. Гітлер: шлях до влади.
68. Внутрішня політика нацистського режиму в Німеччині у 30-ті роки XXст.
69. Іспанія в 20 – 30-ті роки XXст.
70. Польсько-більшовицька війна 1920 – 1921рр.
71. “Судетська проблема”: аналіз шляхів вирішення.
72. Угорщина 1918 – 1939рр.
73. Румунія 1918 – 1939рр.
74. Японія 1918 – 1939рр.
75. Китай 1918 – 1939рр.
76. Індія в пер. пол. XXст.
77. Іран у період між Першою і Другою світовими війнами.
78. Революція в Турції (1919 – 1923рр.).
79. Країни Африки в пер. пол. XXст.
80. Країни Латинської Америки в пер. пол. XXст.
81. Освіта, наука і техніка в пер. пол. XXст.
82. Література і мистецтво пер. пол. XXст.
83. Розвиток театру і кіно в пер. пол. XXст.
84. Міжнародні відносини у 1936 – 1939рр.

85. Початок другої світової війни.
86. Окупаційний режим та рух опору.
87. США у 1945 – 1960-х роках.
88. США в 70-ті роки ХХст.
89. Зовнішня політика США на поч. ХХІст.
90. Польща у 1945 – 2005рр.
91. Чехословаччина після другої світової війни.
92. Угорщина 1945 – 2005рр.
93. Румунія 1945 – 2005рр.
94. Болгарія 1945 – 2005рр.
95. Розпад Югославської федерації. Збройні конфлікти.
96. Особливості розвитку країн Сходу в 70 – 80-ті роки ХХст.
97. Японія 1945 – 2005рр.
98. Китай 1945 – 1976рр.
99. Китай 1979 – 2005рр.
100. Розвиток Індії 1990 – 2005рр.
101. В'єтнамська війна.
102. Ісламська революція в Ірані.
103. Особливості розвитку Турції після Другої світової війни.
104. Радянсько-афганська війна.
105. Міжнародні відносини після Другої світової війни.
106. Росія 1991 – 2000рр.
107. Російсько-чеченські війни.
108. Збройні конфлікти в світі у 90-ті роки ХХст.: причини і наслідки.
109. Культура країн світу у др. пол. ХХст.
110. Світ на початку III тисячоліття: глобальні проблеми людства.

Перелік запитань з курсу

1. Періодизація і характеристика історії Нового і Новітнього часу.
2. Англійська буржуазна революція. Протекторат Кромвеля.
3. Англія в другій половині ХVІІст.
4. Російська держава у ХVІІст.
5. Російська держава у пер. пол. ХVІІІ ст.
6. Російська держава у др. пол. ХVІІІ ст.
7. Германські держави у ХVІІІ ст.
8. Імперія Габсбургів у ХVІІІ ст.
9. Північна Америка у ХVІІІ ст. Війна за незалежність.
10. Основні тенденції економічного та політичного розвитку світу в кінці ХVІІІ – на початку ХХст.
11. Французька революція кінця ХVІІІст.
12. Якобінська диктатура та її повалення.
13. Термідоріанський режим у Франції.
14. Франція в період Консульства та Першої імперії.
15. Європа у 1815 – 1847рр.

16. Суспільні рухи в Росії у 20 – 40-ві роки XIXст.
17. Революції 1848 – 1849рр. в Європі.
18. Об'єднання Італії.
19. Об'єднання Німеччини.
20. США у XIX. Громадянська війна в США.
21. Російська імперія у пер. пол. XIXст.
22. Реформи 60 – 70-х років XIXст. в Російській імперії.
23. Російська імперія в 1905 – 1914рр.
24. США у 1877 – 1914рр.
25. Германія у 1871 – 1914рр.
26. Англія у 1870 – 1914рр.
27. Третя республіка у Франції.
28. Національно-визвольна боротьба народів світу (кін. XIX – поч. XXст.).
29. Мексиканська революція 1910 – 1917рр.
30. Міжнародні відносини у 1871 – 1914рр.
31. Перша світова війна.
32. Післявоєнні договори (1919 – 1926рр.).
33. Велика Британія у 1918 – 1939рр.
34. Франція у 1918 – 1939рр.
35. США у 1918 – 1939рр.
36. Лютнева революція в Росії. Встановлення радянської влади.
37. Тоталітаризм. Тоталітарні і диктаторські режими.
38. СРСР у 20-ті – 30-ті роки XXст.
39. Італія у 20-ті – 30-ті роки XXст.
40. Німеччина у 20-ті – 30-ті роки XXст.
41. Іспанія у 20-ті – 30-ті роки XXст.
42. Країни Центральної та Східної Європи у 1918 – 1939рр.
43. Міжнародні відносини напередодні II світової війни.
44. Друга світова війна: причини, періодизація, наслідки.
45. СРСР у 1945 – 1991рр.
46. Росія у 1991 – 2001рр. Нові незалежні держави.
47. Великобританія 1945 – 2001рр.
48. Франція 1945 – 2001рр.
49. Італія у 1945 – 2001рр.
50. Федеративна республіка Німеччини у 1945 – 2001рр.
51. США у др. пол. XXст.
52. Канада у др. пол. XXст.
53. Країни Центральної і Східної Європи у др. пол. XXст.
54. Японія у др. пол. XXст.
55. Китай у др. пол. XXст.
56. Індія у др. пол. XXст.
57. Країни Південно-Східної Азії у др. пол. XXст.
58. Країни Середнього та Близького Сходу у др. пол. XXст.
59. Країни Африки та Латинської Америки.
60. Міжнародні відносини др. пол. XXст.

Тестові контрольні роботи

Контрольна робота № 1. Країни Європи та Америка у др. пол. XVII – 1914р.

Варіант 1.

1. Яку історичну особу характеризує наведений уривок? (1 бал).

“Хоробрий офіцер, талановитий полководець і політик, чудовий оратор. Саме завдяки йому була сформована армія нового взірця, яку роялісти називали “залізнобокими”. Під його керівництвом армія парламенту 14 червня 1645р. розгромила армію короля”.

2. Реформування часів Паризької комуни (1871р.): (3 бали).

А). Виборча система передбачала виборність, звітність всіх службовців перед вищими

органами управління;

Б).

В).

Г).

3. Кому належить нижченаведене ствердження? (1 бал).

“У ХХст. з’явилась можливість здійснити революцію в окремо взятій країні і після цього провести революції в інших країнах”.

4. Підберіть дати до подій і розташуйте їх у хронологічній послідовності (6 балів).

А). Повстання під приводом Пугачова.

Б). Початок війни за незалежність в США.

В). Страта Карла I.

Г). Другий розділ Польщі.

Д). Відкриття першої в історії Англії фабрики.

5. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Буржуазна революція, діггери, конфедерація, військові поселення, клерикалізм.

6. Співвіднесіть дати і події (4 бали).

А). Проголошення Франції республікою

1. 1899 – 1902рр.

Б). Створення I Інтернаціоналу

2. 22 вересня 1792р.

В). Битва при Ватерлоо

3. 1864р.

Г). Англо-бурська війна

4. 18 червня 1815р.

7. Заповніть таблицю (5 балів).

Об'єднання Італії і Німеччини

Об'єднання країни	Німеччина	Італія
Загальні риси		
Особливості		
Роль лідерів		

Варіант 2.

1. Яку історичну особу характеризує наведений уривок? (1 бал).

“Він був онуком Карла XII по батьківській лінії і водночас Петра I – по материнській. Пробувши всього рік на Російському престолі, він встиг зробити дворянству гарний подарунок – “Маніфест про вольності дворянства”, який звільняв останніх від обов’язкової військової служби”.

2. Реформи 60 – 70-х років ХІХст. в Російській імперії (3 бала).

- А). Скасування кріпосного права 1861р.;
- Б).
- В).
- Г).

3. З якого документа часів Французької революції к. ХVІІІст. взято цю цитату? (1 бал).

“Люди народжуються вільними і рівними в правах.....Метою любого політичного союзу є збереження природних і невід’ємних прав людини...”.

4. Підберіть дати до подій і розташуйте їх у хронологічній послідовності (6 балів).

- А). Правління Анни Іоанівни.
- Б). Виникнення королівства Прусія.
- В). Ліквідація особистої залежності селян в імперії Габсбургів.
- Г). Реставрація Стюартів.
- Д). Полтавська битва.

5. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Роялісти, держава, шляхта, славянофіли, Антанта.

6. Співвіднесіть дати й події (4 бала).

- А). Створення Германського митного союзу 1. 26 вересня 1815р.
- Б). Створення Об’єднаного Італійського королівства 2. 21 січня 1793р.
- В). Створення Священного союзу 3. 1870р.
- Г). Страта короля Людовіка ХVІ 4. 1834р.

7. Заповніть таблицю (5 балів).

Громадянська війна в США

Питання для порівняння	С Ш А	
	до громадянської війни	після громадянської війни
1. Промисловий розвиток		
2. Розвиток сільського господарства		
3. Стан рабів		
4. Політична ситуація в країні		

Варіант 3.

1. Яку історичну особу характеризує наведений уривок? (1 бал).

“Заможний плантатор-рабовласник з Вірджинії. Він зіграв особливу роль у війні за незалежність США і взагалі на першому етапі американської історії. Увійшов в історію як “батько-засновник № 1”.

2. Назвіть ідеологів соціалістичної перебудови суспільства др. пол. ХІХст.: (3 бала).

- А). П'єр Жозеф Прудон;
- Б).
- В).
- Г).

3. Вставте пропущене: (1 бал):

В кінці ХVІІІст. у Франції була популярною приказка: “Духівництво служить королю молитвами, дворянство –, третій стан –”.

4. Підберіть дати до подій і розташуйте їх у хронологічній послідовності (6 балів).

- А). Заснування Санкт-Петербурга.
- Б). Прийняття Декларації про незалежність США.
- В). Правління “Довгого парламенту” в Англії.
- Г). “Жалована грамота дворянству”.
- Д). Перший розділ Польщі.

5. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Реставрація, уряд, деколонізація, яacobинці, конфедерація.

6. Співвіднесіть дати й події (4 бали).

А). Період “культуркампфа” в Німеччині

1. 16 – 18 жовтня 1813р.

- Б). Громадянська війна в США
 В). Вбивство Ж.-П. Марата Шарлоттою Корде
 Г). Битва під Лейпцигом

2. 1872 – 1876рр.
 3. 1861 – 1865рр.
 4. 14 липня 1793р.

7. Заповніть таблицю (5 балів).

Революції в країнах Азії і Латинської Америки на початку ХХст. (2 країни за вибором)

Країна	Роки революції	Причини революції	Підсумка революції
Іран (Персія)	1905 - 1911		
Турція	1908 – 1909		
Китай	1911 – 1913		
Мексика	1910 - 1917		

Варіант 4.

1. Яку історичну особу характеризує наведений уривок? (1 бал).

“Правління цього пруського короля почалось під знаком “освіченого абсолютизму”. Спираючись на дворянство і буржуазію, він провів реформи в області економіки, державного управління, судочинства, освіти. Було введено свободу віросповідання”.

2. Назвіть видатних діячів Французької революції кін. ХVІІІст.: (3 бала).

- А). Дантон Жорж-Жак;
 Б).
 В).
 Г).

3. Кому належить нижченаведені вислови (1 бал).

“Не розмовами, не постановами більшості вирішуються великі питання часу...а залізом і кров’ю”.

“Король на чолі Германії, Германія на чолі світу”.

4. Підберіть дати до подій і розташуйте їх у хронологічній послідовності (6 балів).

- А). Початок Північної війни.
 Б). Правління Фрідріха ІІ Гогенцоллерна.
 В). Битва при Нейзбі.
 Г). Прийняття Конституції США.
 Д). Введення в дію “Табелю про ранги”.

5. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Індустріальне суспільство, диктатура, громадянська війна, ізоляціонізм, західники.

6. Співвіднесіть дати і події (4 бали).

А). Створення Антанти	1. 1836 – 1854рр.
Б). Прийняття першої Конституції Франції	2. 1870 – 1871рр.
В). Чартистський рух в Англії	3. 1904р.
Г). Франко-пруська війна	4. 3 вересня 1791р.

7. Заповніть таблицю (5 балів).

Революції 1848 – 1849рр. в Європі (2 країни за вибором)

Питання порівняння	для Франція	Німеччина	Італія	Австрійська імперія
Основні причини				
Завдання				
Особливості				
Підсумки				

Варіант 5.

1. Яку історичну особу характеризує наведений уривок? (1 бал).

“Саме ця австрійська правителька заявила, що готова “віддати останню спідницю”, аби повернути Силезію, захоплену Прусією. В пошуках союзників проти Прусії орієнтувалась на Францію. Її дочка Марія Антуанетта стала дружиною французького короля Людовіка XVI”.

2. До французьких просвітителів відносяться: (3 бали).

- А). Вольтер;
- Б).
- В).
- Г).

3. Кому з англійських дипломатів др. пол. ХІХст. належить цей вислів? (1 бал).

“В Англії немає вічних союзників і вічних ворогів, а є тільки постійні і вічні інтереси”.

4. Підберіть дати до подій і розташуйте їх у хронологічній послідовності (6 балів).

- А). Прийняття “Білля про права” в США.
- Б). Семилітня війна.

- В). Початок Англійської революції.
- Г). Кінець правління Катерини II.
- Д). Третій розділ Польщі.

5. Дайте визначення поняттям (5 балів).

- Цензура
- Фермер Конституційна монархія Протекціонізм
- Карбонарії

6. Співвіднесіть дати і події (4 бала).

А). Бородинська битва	1. 14 липня 1789р.
Б). Створення Троїстого союзу	2. 1901 – 1909рр.
В). Президентство Т. Рузвельта	3. 7 вересня 1812р.
Г). Штурм Бастилії	4. 1882р.

7. Заповніть таблицю (5 балів).

Програмні документи декабристів

Питання для порівняння	“Південне товариство” (“Руська правда” П.Пестеля)	“Північне товариство” (“Конституція М.Муравйова).
1. Вирішення земельного питання		
1. Майбутній державний устрій Росії		
3. Проблема кріпосного права		
4. Демократичні свободи		
5. Виборче право		
6. Методи боротьби з самодержавством		

Контрольна робота № 2. Країни світу в новітній час (1914 – 2001рр.)

Варіант 1.

1. Умови “плану Дауеса” 1924р.: (1 бал).

1. Франція виводить війська з Рура;
2. Германія щорічно виплачує певну суму репарацій;
- 3.
- 4.
- 5.

2. За наведеними біографічними даними визначте історичну особу (1 бал).

Народився в Пітешті у 1882р. Був професійним військовим, брав участь у Першій світовій війні. У 1933р. призначений начальником Генерального штабу румунської армії. У 1937 – 1938рр. обіймав посаду міністра оборони. З 1940р. по 1944р. – румунський диктатор. Після Другої світової війни засуджений як військовий злочинець.

3. Які з нижченаведених азіатських країн після Другої світової війни отримали назву “азіатських тигрів”? (1 бал).

- А). Китай;
- Б). Сінгапур;
- В). Південна Корея;
- Г). Тайвань;
- Д). Північна Корея;
- Ж). Гонконг.

4. Виключте зайве (1 бал).

К. Черненко, П. Григоренко, Л. Лук'яненко, А. Косигін, З. Гамсахурдія, А.Сахаров, Й.Тереля.

5. Заповніть таблицю (6 балів).

“Велика культурна революція” в Китаї.	
	22 червня 1941р.
Підписання Мюнхенського Пакту	
	Квітень 1985р.
Створення НАТО	
	25 – 26 жовтня 1917р.

6. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Індустріалізація, нацизм, холодна війна, легітимність, в'язень сумління.

7. Англійський історик Роберт Конквест назвав радянську колективізацію “жнивими скорботи”. Чи згодні ви з такою оцінкою? Відповідь обґрунтуйте (5 балів).

Варіант 2.

1. Основні рішення Лозанської конференції (листопад 1922р. – червень 1923р.): (1 бал).

- 1. Між Турцією та державами Антанти встановлюється мир;
- 2. Затверджено нові кордони Турції;

- 3.
- 4.
- 5.

2. За наведеними біографічними даними визначте історичну особу (1 бал).

Видатний державний діяч Польщі. Народився у 1867р. недалеко від м.Вільно. Навчався в Харківському та Віленському університетах. З 1887 по 1892р. був висланий до Сибіру. З 1918 по 1922р. очолював Польську державу; добровільно склав із себе повноваження. У 1926р. здійснив військовий переворот проти сейма і керував Польщею до самої смерті.

3. Які республіки СРСР першими вийшли з його складу в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХст.? (1 бал).

- А). Білорусь;_
- Б). Естонія;
- В). Україна;
- Г). Литва;
- Д). Казахстан;
- Ж). Таджикистан.

4. Виключте зайве (1 бал).

Г. Трумен, В. Гардінг, Дж. Кеннеді, К. Кулідж, Р. Ніксон, Дж. Картер, Р.Рейган.

5. Заповніть таблицю (6 балів).

“Ніч довгих ножів” у Германії	
	23 лютого 1917р.
Початок Вашингтонської конференції	
	1 вересня 1939р.
Розвал СРСР	
	7 грудня 1941р.

6. Дайте визначення поняттям (5 балів).

НЕП, номенклатура, сепаратизм, гонка озброєнь, приватизація.

7. “Лютеранській пакт” з Папою Римським: пропагандистський крок з боку Б.Муссоліні чи життєва необхідність? (5 балів).

Варіант 3.

1. Основні положення Раппальської угоди 1922р.: (1 бал).

1. Між Німеччиною та Росією встановлювались дипломатичні відносини;
2. Країни зобов'язувались регулювати всі суперечливі питання шляхом взаємної відмови від претензій;
- 3.
- 4.
- 5.

2. За наведеними біографічними даними визначте історичну особу (1 бал).

Закінчив Бірмінгемський коледж. Один з лідерів Консервативної партії. З 1937р. очолював уряд Великої Британії. Був прихильником політики “умиротворення” нацистської Німеччини, підписував Мюнхенську угоду 1938р. Після окупації Німеччиною Чехо-Словаччини змінив точку зору щодо направлення зовнішньої політики. З 1940р. змушений був піти у відставку.

3. З нижченаведених країн виберіть ті, що після Другої світової війни стали на шлях побудови соціалізму (1 бал).

- А). Угорщина;
- Б). Туреччина;
- В). Румунія;
- Г). Югославія;
- Д). Греція;
- Ж). Болгарія.

4. Виключте зайве (1 бал).

Де Голль, Р. Пуанкаре, В. Жискар, Ж. Помпиду, Ж. д'Естен, Ф. Міттеран, Л.Блюм.

5. Заповніть таблицю (6 балів).

Пакт Молотова-Ріббентропа	
	Червень – жовтень 1939р.
Реформа Косігіна	
	4 – 11 лютого 1945р.
Прийняття “плану Юнга”	
	2 вересня 1945р.

6. Дайте визначення поняттям (5 балів)

Окупаційний режим, модернізація, демократія, холокост, дисидентство.

7. Французький фашизм 20 – 30-х років ХХст.: серйозна небезпека для демократії в країні чи спроба фашистських організацій звернути на себе увагу і заробити на цьому політичний капітал? (5 балів).

Варіант 4.

1. Основні положення “Договору п’яти” Вашингтонської конференції: (1 бал).

1. Договір обмежував морські збройні сили США, Англії, Японії, Франції, Італії в пропорції 5 : 5 : 3 : 1,75 : 1,75 відповідно;
2. Корабельні гармати – максимум 16 дюймів;
- 3.
- 4.
- 5.

2. За наведеними біографічними даними визначте історичну особу (1 бал).

Прем’єр-міністр Франції у 1933, 1934, 1938 – 1940рр. Депутат парламенту від Радикальної партії з 1919р. по 1940р.; міністр війни та оборони у 1932 – 1934рр. і 1938 – 1940рр. Був міністром у п’ятнадцяти французьких урядах. Найбільшої популярності набув після призначення прем’єр-міністром у 1938р. Один із засновників Мюнхенського пакту.

3. Які з нижченаведених країн звільнились від колоніального гноблення в перше десятиріччя після Другої світової війни? (1 бал).

- А). Індонезія.
- Б). Індія.
- В). Алжир.
- Г). Цейлон.
- Д). Філіппіни.
- Ж). Малайя.

4. Виключте зайве (1 бал).

К. Еттли, У. Черчілль, Г. Вільсон, С. Болдуїн, М. Тетчер, Н. Чемберлен, Дж. Мейджор.

5. Заповніть таблицю (6 балів).

Курська битва	
	1 серпня 1914р.
Виникнення Ліги Націй	
	17 липня – 2 серпня 1945р.
Період НЕПу в СРСР	

6. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Політичні репресії, колабораціоністи, популізм, колективізація сільського господарства, опозиція.

7. Деякі історики вважають окупацію Рейнської зони як свого роду Рубікон, перейшовши який Гітлер спалив за собою всі мости до мирного вирішення передвоєнних проблем. Чи поділяєте ви цю точку зору? Відповідь обґрунтуйте (5 балів).

Варіант 5.**1. Основні рішення Локарнської конференції 1925р.: (1 бал).**

1. Германія, з одного боку, та Франція і Бельгія, – з іншого визнавали існуючі кордони;
2. Сторони зобов'язувались не нападати одна на одну;
- 3.
- 4.
- 5.

2. За наведеними біографічними даними визначте історичну особу (1 бал).

Народився в грецькому місті Салоніки у 1881р. Учасник “младотурецької революції” 1908р. У 1919р. був призначений командувачем турецької армії в Анатолії. У 1919р. очолив національний рух за незалежність Турції від військового контролю з боку Антанти. Засновник Турецької республіки та її президент з 1923 по 1938рр.

3. З наведених нижче країн оберіть ті, в яких після Другої світової війни бурхливий економічний підйом отримав назву “економічного дива” (1 бал).

- А). Франція;
- Б). Японія;
- В). США;
- Г). Італія;
- Д). Федеративна Республіка Німеччини;
- Ж). Великобританія.

4. Виключте зайве (1 бал).

В. Молотов, А. Мікоян, М. Горбачов, М. Хрущов, Л. Каганович, Б. Єльцин, К. Ворошилов.

5. Заповніть таблицю (6 балів).

Окупація Францією та Бельгією	
-------------------------------	--

Рура	
	19 листопада 1942р. – 2 лютого 1943р.
Початок реформ М. Горбачова.	
	22 червня 1940р.
Карибська криза	
	28 листопада – 1 грудня 1943р.

6. Дайте визначення поняттям (5 балів).

Антинацистський рух, мажоритарна система, космополітизм, адміністративно-командна система, політична криза.

7. При яких умовах результат громадянської війни в Іспанії 1936 – 1939рр. міг бути іншим? (5 балів).

Словник історичних термінів і понять

ІСТОРІЯ НОВОГО ЧАСУ

- Аболіціонізм – 1). Суспільний рух за скасування будь-якого закону;
2). Рух у США в кінці XVIII – на початку XIX ст. за ліквідацію рабства.
- Автократія – політичний режим, при якому нема представницьких органів; вся повнота державної влади в країні зосереджена в руках необмеженого законом і безконтрольного правителя.
- Автономія – самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом.
- Аграрні реформи – державні заходи по перетворенню умов землеробства, форм землекористування і характеру земельних відносин.
- Агресія – примінення збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенитету, територіальної цілості, політичної незалежності другої держави.
- Анархізм – суспільно-політична течія, яка заперечує державну і будь-яку політичну владу, виступає за необмежену свободу окремої особистості.
- Аннексія – насильницьке захоплення однією державою частини або всієї території, яка належить іншій державі.
- Антагонізм – форма суперечності, що характеризується найвищою гостротою боротьби непримиренно ворожих тенденцій, сил, яка поглиблюється в міру свого розвитку і переростає в конфлікт.
- Антанта – воєнно-політичний союз Великобританії, Франції і Росії, який кінцево сформувався у 1907 році.
- Антиклерикалізм – погляди, а також суспільний рух, спрямовані проти світських привілеїв церкви та її впливу на різні сфери поза церковного життя – політику, економіку, культуру, освіту.

- Апартеїд – політика жорсткої расової дискримінації і сегрегації, яка проводилась у ПАР.
- Аракчєєвщина – політика крайньої реакції і засилля воєнщини; проводилась в Росії військовим міністром і начальником військових поселень Аракчєєвим в першій половині ХІХст.
- Асиміляція – добровільний або вимушений процес розчинення (втрата традицій, мови тощо) раніше самостійного народу (етносу) чи якоїсь його частини в середовищі іншого, як правило, численнішого народу (етносу); засіб досягнення етнічної однорідності.
- Атеїзм – безбожництво, заперечення існування Бога та пов'язане з цим заперечення релігій. Атеїзм, як правило, є не просто заперечення, а аргументована критика релігійних ідеологій, спростування релігійних поглядів на навколишній світ як таких, що не відповідають дійсності, протиставлення їм наукового розуміння світу, з'ясування причин виникнення та існування релігійних вірувань.
- Багатопілля – система землеробства, при якій використовується вся земля, проте враховується сумісність рослин, особливості виснаження та збагачення ґрунту, використовуються добрива, покращується агротехніка, проводиться меліорація. Система характерна для нового часу (ХVІ – поч. ХVІІ ст.).
- Білль – документ з печаткою; законопроект, який внесено на розгляд парламенту у ряді країн (в т.ч. США, Великобританії).
- Блокада – 1). У міжнародному праві – система заходів, що їх застосовують до держави, порушуючи її зовнішні зв'язки, щоб примусити виконати вимоги організаторів блокади. Може бути політичною, економічною і воєнною; 2). Блокада воєнна – форма воєнної операції. Спрямована на оточення противника з метою поступового його знищення або полонення.
- Бонапатризм – одна з форм диктатури великої буржуазії, є її реакцією на прогресивні перетворення в обстановці демократичного прогресу.

- Бунд – загальноєврейський робітничий союз в Литві, Польщі та Росії; робоча національна партія. Заснована у Вільно в 1897р. У 1921р. самоліквідувалася.
- Варфоломійська ніч – масове вбивство прихильників кальвінізму – гугенотів – католиками у Парижі в ніч з 23 на 24 серпня 1572р. (проти свята св. Варфоломія), організоване королевою-матір'ю Катериною Медічі, яка фактично правила країною за Карла IX, і католицькою партією. Під час Варфоломійської ночі загинуло до 30 тис. чоловік.
- Буржуа – привілейований громадянин міста, “почесна людина”. Пізніше – той, хто володіє основними засобами виробництва, займається промисловою, торговою та фінансовою діяльністю.
- Буржуазна революція – соціальна революція, яка спрямована проти феодального устрою або його залишків і спрямована на встановлення політичної влади буржуазії.
- Бюрократія – ієрархічно організована система управління державою (суспільством), з допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями, що дозволяє йому стати над інтересами більшості.
- Військові поселення - організовувались в Росії у 1810 – 1857рр. для створення резерву військ без зайвих витрат на армію.
- Волость – в Російській державі нижча адміністративна одиниця в сільській місцевості. З 1861р. – одиниця станового сільського самоврядування.
- Генерал – військове звання, чин вищого командного складу армії і деяких громадських відомств. Вперше чин генерала було встановлено у Франції в XVIст.
- Геноцид – дії, метою яких є повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової або релігійної групи, одне з найважчих злочинів проти людства.

Гоміндан –	народно-демократична, антифеодальна партія Китаю, заснована у 1912р.
Громадянська війна –	збройне соціально-класове протистояння всередині країни, яке зумовлене боротьбою за владу.
Губернія –	адміністративно-територіальна одиниця в царській Росії. Вперше встановлена Петром I у 1708р.
Двовладдя –	одночасне існування в країні чи регіоні двох органів влади.
Декабристи –	російські дворянські революціонери, які в грудні 1925р. вперше в історії Росії підняли збройне повстання проти самодержавства і покріпачення селянства.
Декаденство –	загальна назва явищ культури другої половини ХІХст. – початку ХХст., відмічені настроями безнадійності, неприйняття життя, крайнього індивідуалізму.
Декларація –	політична заява від імені держави, уряду, партії, організації; проголошення основних принципів.
Деколонізація –	звільнення від колоніальної залежності.
Державна Дума в Росії –	представницький законорадницький орган Російської імперії. Функціонував з 1810 по 1917рр.; з 1906р. мав законодавчу ініціативу.
Державний устрій –	організація держави, яка включає його політичну систему, державний устрій, систему державних органів, виборчу систему, а також основні положення, що стосуються взаємовідносин держави і особи.
Держава –	форма організації класового суспільства як суверенного, історично сформованого, заснованого на визначеній системі виробничих відносин; основний інститут політичної системи.
Департамент –	назва адміністративно-територіальної одиниці у Франції та деяких інших державах.

- Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу чи інших соціальних груп в державі, регіоні, яка спирається на силу, а також на відповідний політичний режим.
- Директорія – уряд Французької республіки (4.11.1795– 10.11.1791рр.). Виразив інтереси великої буржуазії.
- Діггери – (копателі). Безземельні селяни, які під час Англійської революції намагались вирішити земельне питання власним шляхом. Ідеолог – Дж. Уінстоні. Був противником приватної власності на землю, виступав за розподіл землі між селянами.
- Друга республіка – встановлена у Франції після революції 1848р. Проіснувала з 25.02.1848р. по 2.12.1852р. Ліквідована в результаті державного перевороту Наполеона Бонапарта.
- Експансія – розширення, розповсюдження сфери впливу, панування в різних областях, в т.ч. за допомогою дипломатичного тиску і збройного вторгнення.
- Еміграція – переселення, виїзд за кордони країни з метою тимчасового чи постійного поселення в іноземній державі.
- Єзуїти – члени чернечого католицького ордену “Товариство Ісуса”, створеного в 1534 р. іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби з народними рухами, науковою думкою для зміцнення авторитету католицької церкви.
- Жирондісти – політичне угруповання (партія) періоду Великої Французької революції. Були представниками інтересів республіканської торгівельно-промислової та провінціальної землеробської буржуазії.
- Загальне виборче право – один з основних інститутів виборчого права, який передбачає участь усього дорослого населення у виборах без будь-яких обмежень.
- Законодавча влада – система державних органів, яка має право приймати закони.
- Західники – напрям російської суспільної думки середини ХІХ ст., представники якого (на противагу славянофілам)

виступали за розвиток Росії по західноєвропейському шляху.

- Ідеологія – система ідей і поглядів (політичних, правових, філософських, релігійних, естетичних та ін.), яка виражає інтереси, ідеали будь-якого класу чи іншої соціальної групи; суспільна свідомість.
- Ізоляціонізм – термін, пов'язаний з історією і зовнішньою політикою США, в основі якого лежить ідея невтручання їх у справи країн, які знаходяться поза американським континентом.
- Іміграція – в'їзд в країну для тимчасового чи постійного проживання громадян іншої держави.
- Індустріальне суспільство – термін, що позначає одну зі стадій суспільного розвитку внаслідок індустріалізації суспільства.
- Інтервенція – насильницьке втручання однієї держави чи декількох держав у внутрішні справи іншої держави або в її відносини з третьою державою. Розрізняють інтервенцію збройну, економічну та дипломатичну.
- Інтернаціонал – назва великих міжнародних об'єднань партій чи організацій.
- Імпічмент – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.
- Кадети – скорочена назва членів Конституційно-демократичної партії Росії (1905-1917рр.).
- Карбонарії – члени таємних політичних організацій в Європі у першій половині XIXст. Перші організації карбонаріїв з'являються на півдні Італії. Боролись на національне визволення і конституційний устрій. Карбонарії очолювали революції у 1820-1821рр. в Королівствах Обох Сицилій, П'ємонті. У 1831р. приймали участь в революційних повстаннях у державах Центральної Італії.
- Канцлер – назва вищих посадових осіб або чиновників в ряді держав; голова уряду Німеччини, Австрії.

Капітал –	сума накопичених матеріальних благ, результат минулого і засіб для майбутнього виробництва.
Кардинал –	вище (після Папи) духовне звання (сан) в ієрархії католицької церкви.
Клас –	велика, відносно однорідна група людей, об'єднаних відносинами до виробництва і розподілом суспільного продукту.
Клерикалізм –	система поглядів, суспільно-політична течія, яка прагне посилити вплив церкви у політичному і духовному житті суспільства. Здійснює свою діяльність через політичні партії, які знаходяться при владі, а також різноманітні релігійні організації.
Коаліція –	об'єднання на добровільних засадах для досягнення спільних цілей; політичний та військовий союз держав для спільних дій на міжнародній арені.
Колонія –	країна, область на території, що знаходиться під політичною чи економічною владою іноземної держави, не має самостійності.
Колонізація –	заселення вільної території на окраїнах власної країни; заснування поселень у залежній країні; перетворення незалежної країни на колонію шляхом військового, економічного та політичного поневолення її іншою країною.
Конвент –	вищий законодавчий і виконавчий орган першої республіки у Франції в період Великої Французької революції. Діяв з 21.09.1792р. по 26.10.1795р.
Консерватизм –	політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження та підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.
Конституційна монархія –	форма правління в деяких державах, де влада монарха обмежена Конституцією. Законодавчі функції передано парламенту, виконавчі – уряду.

- Конституція – основний закон держави, який визначає основи суспільного і державного устрою, систему державних органів, порядок їх створення і діяльності, права і обов'язки громадян; основа законодавства держави.
- Контрреволюція – активна боротьба скинутих класів і соціальних груп проти розповсюдження революції з метою її придушення і відновлення старих порядків.
- Конфедерація – одна з форм державного устрою, союз незалежних держав, які об'єднуються з метою координації своєї діяльності з деяких питань.
- Копігольдери – (в перекл. – “тримателі копії”). Селяни, які арендували землю у великих землевласників; на руках у них була копія договору на аренду.
- Кордельєри – члени політичного клубу “Організація прав людини і громадянина” (1790-1794) періоду Великої Французької революції. З кінця 1793р. клуб кордельєрів – центр ебертистів. Назва походить від місця їх засідання – минулого монастиря францисканців-кордельєрів.
- Лібералізація – звільнення від жорстких обмежень, державного регулювання, контролю, політика ідеологічної свободи.
- Лібералізм – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.
- Масонство – релігійно-етичний рух, який має на меті “освітній” вплив на владні структури та проникнення в них; згідно з Британською енциклопедією, «вчення і практика таємного братського ордену, великої всесвітньої таємної організації».
- Маніфест – особливий акт (звернення) голови держави або вищого органу державної влади до населення у зв'язку з важливою політичною подією; декларація політичної партії чи суспільної організації з програмою чи основними принципами діяльності.

- Мілітаризм – нарощування військово-економічної могутності, головним чином з метою підготовки до загарбницьких воєн, а також придушення супротиву в країні.
- Монополія – велике виробниче об'єднання.
- Націоналізм – психологія, ідеологія і політика в національному питанні, що заснована на визнанні пріоритету національного фактору в суспільному розвитку, перебільшена оцінка значення і ролі власної народності, нації. Протиставлення національних інтересів однієї національності іншим.
- Нація – історична спільнота людей, що складається в процесі формування спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури та характеру.
- Нейтралітет – невтручання в чужі суперечки, в боротьбу між сторонами.
- Партія – політична організація, яка захищає найбільш загальні, корінні інтереси того чи іншого класу, інших соціальних груп та керує їх політичною діяльністю.
- Пацифізм – світова громадська ліберально-демократична течія, яка сповідує пасивні методи збереження миру, вважає головним засобом запобігання війнам, засудження їх аморального, антигуманного характеру; один з напрямів антивоєнного руху, представники якого виступають проти будь-яких воєн, незалежно від того, який вони мають характер і мету.
- Президент – виборний голова держави в більшості сучасних держав з республіканською формою правління.
- Протекціонізм – економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції та на розширення зовнішніх ринків. Протекціонізм, як правило, реалізується через митну політику.
- Расизм – сукупність антинаучних концепцій, основу яких складають положення про фізичну і психічну нерівність людських рас, які поділяють на “вищі” (або “повноцінні”) та нижчі (або “неповноцінні”), над якими перші буцімто мають панувати.

- Репарація – в міжнародному праві вид матеріальної (фінансової) міжнародно-правової відповідальності, яка складається з відшкодування нанесеної шкоди державою-агресором державі, на яку скоєно напад.
- Реставрація – відродження поваленого суспільного устрою або правлячої раніше династії.
- Рисорджименто – національно-визвольний рух італійського народу з кінця XVIIIст. за об'єднання країни і ліквідацію австрійського гноблення. У 1861р. в результаті Рисорджименто виникла об'єднана Італійська держава в формі конституційної монархії. Процес завершено у 1870р.
- Роялісти – прихильники королівської влади, монархії.
- Роялізм – ідейно-політична течія в Західній Європі, що об'єднувала прихильників монархії. У зв'язку з вищезазначеним роялізм часто ототожнюють з монархізмом.
- Славянофіли – представники однієї з течій російської суспільної думки середини XIXст., які виступали за принципово відмінний від західноєвропейського шлях розвитку Росії (патріархальність, консерватизм, православ'я).
- Соціал-демократія – ідеологічна та політична течія, що виступала за здійснення ідей демократичного соціалізму в усіх сферах діяльності суспільства.
- Стагнація – застій в економіці, виробництві, торгівлі.
- Суверенітет – незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави в зовнішніх і внутрішніх справах.
- Термідоріанський переворот – контрреволюційний переворот 27-28 липня 1794р. (9 термідора 2 року республіки) у Франції, в результаті якого було повалено яacobінську диктатуру.
- Толерантність – різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони

виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позицій та діях.

- Торі – англійська політична партія. Виникла в кінці 70-х – на початку 80-х років XVIIст. В середині XIXст. на основі партії торі склалась Консервативна партія Великобританії, членів якої, за традицією, називають торі.
- Унітаризм – форма державного устрою, при якій держава поділена на адміністративно-територіальні чи національно-територіальні одиниці, які не мають політичної самостійності, статусу державного утворення.
- Унія – союз держав.
- Уряд – вищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади в країні, який, як правило, очолює прем'єр-міністр.
- Утопія – позначення ідеального, недосяжного суспільного устрою, держави.
- Фельяни – політичне угруповання часів Великої Французької революції (назва за місцем засідання політичного клубу фельянів у Парижі). Об'єднувала велику буржуазію та ліберальне дворянство, які виступали за конституційну монархію.
- Федерація – одна з форм державного устрою, при якій декілька державних утворень об'єднуються в одну союзну державу при збереженні власної державної структури і суверенітету.
- Федералізм – принцип політичного і національно-територіального устрою держави, її політико-правова ідеологія.
- Фундаменталізм – радикальне й войовниче неприйняття принципів, форм та цілей будь-якої модернізації й оновлення, неухильне відстоювання традицій, установлених життєвих та світоглядних форм, протиставлення процесам загальної відкритості переконання у власній непогрішності, непорушності сповідування ідеалів, засудження будь-яких альтернатив їм, фанатичне відгороджування себе від суспільства.

- Фермер – власник чи арендатор ферми – приватного сільсько-господарського підприємства на власній або арендованій земельній ділянці.
- Фольварк – велике магнатське володіння в Речі Посполитій, яке було засноване на панщині і мало внутрішню спеціалізацію.
- Цензура – система державного нагляду за друком та іншими засобами масової інформації.
- Централізм – політична позиція, проміжний середній стан між крайніми політичними платформами, поглядами.
- Чартизм – демократичний рух англійських робочих у 30-х – 50-х роках ХІХст. Свої вимоги чартисти виклали у вигляді законопроекту. У 1840р. було засновано Національну чартистську асоціацію – першу масову робочу партію. Головна мета чартизму – боротьба за реформування виборчої системи в країні.
- Шляхта – привілейований феодальний стан в Польщі, Литві і на захоплених ними в ХVІ – ХVІІст. українських і білоруських землях.
- Шовінізм – агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів нації інтересам інших націй.
- Екуменічний рух, екуменізм – об'єднавчий рух християнських церков, започаткований на Всесвітній місіонерській конференції 1910 р. в м. Единбурзі (Шотландії). Набув нових форм і динамічності спрямованості після 1948 р., коли було створено Всесвітню Раду Церков, до якої увійшла переважна більшість протестантських, а також православних і старокатолицьких церков.
- Якобінці – представники політичної течії в період Великої Французької революції, що були виразниками інтересів революційно-демократичної буржуазії, яка виступала разом з селянством і плебсом. Назва походить від місця засідання – зали колишньої бібліотеки монахів-якобінців. В ході революції встановили диктаторський режим.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

- Абвер – орган військової розвідки й контррозвідки Німеччини у 1919 – 1944рр.
- Авторитаризм – антидемократична та антиправова концепція і практика здійснення влади; політичний режим, якому притаманні зосередження в руках однієї людини або невеликої групи осіб необмеженої влади, повна відсутність або абсолютна фіктивність представницьких інститутів та системи поділу влади.
- Ага – дослівно – “пан”. Офіцерський чин в Османській імперії.
- Адміністративно-командна система – антидемократична ієрархічно побудована система управління суспільством (зокрема, економікою, ідеологією тощо), яка базується на адміністративних методах, бюрократичному централізмі.
- Альтернативні вибори – вибори, під час яких у виборчі бюлетені внесено декілька кандидатур.
- Антинацистський рух – 1). В країнах Західної Європи і Україні – народний рух проти нацистських окупантів (рух Опору). 2). У Німеччині – патріотичний рух, метою якого була боротьба з тоталітарним нацистським режимом.
- Бліцкриг – “блискавична війна”. Теорія скоротечної війни, яка була розроблена німецьким генеральним штабом на початку ХХст. За цим планом перемога мала досягатись за кілька днів, доки противник не мобілізував основні сили та не розгорнув лінію оборони.
- Буржуазні націоналісти – політичний ярлик часів соціалізму у відношенні до тих, хто виступав за збереження національної мови, культури, звичаїв, історичних традицій свого народу.
- Валова продукція – показник, що характеризує загальний обсяг виробництва продукції національної економіки, окремих промислових чи сільських підприємств у грошовому обчисленні.

- Вектор – величина, що характеризується розміром і напрямом.
- Військово-промисловий комплекс – союз великих корпорацій, дирекцій військових підприємств і урядової бюрократії. Вищого розвитку досягає в країнах, де зосереджено велике військове виробництво.
- Відкрите суспільство – суспільство, в якому люди критично ставляться до різних табу, що існують у «закритому суспільстві»; спільність людей, яка видозмінюється активним втручанням у соціальний порядок і свідомими намаганнями реалізувати особисті та групові інтереси, базувати свої рішення на можливостях власного самовизначення.
- Волюнтаризм – позиція суб'єкта політики, згідно з якою головними чинниками досягнення поставленої мети є воля, особисті устремління та політичні наміри.
- В'язень сумління – особа, яка обмежена в правах за свої політичні, релігійні чи інші переконання. В'язнями сумління називають тільки тих, хто в своїй діяльності не застосовував насильства і не закликав до нього.
- Гегемонізм – політика, в основі якої лежить бажання панувати над іншими народами і країнами світу.
- Геополітика – політична концепція, яка стверджує, що в основі політики (переважно зовнішньої) певної держави лежить співвідношення географічних чинників — просторового розташування країни, розміру території, клімату, наявності природних ресурсів, густоти населення тощо.
- Гонка озброєнь – прискорене накопичення запасів зброї і військової техніки, їх якісне вдосконалення на основі мілітаризації економіки.
- Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинуті правові відносини, взаємодіє заради спільного блага.

- Гуманізм – теорія і практика, в основі якої лежить ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей.
- Демографія – наука, що вивчає склад і рух населення та закономірності його розвитку.
- Демократія – форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади; тип держави, яка декларує і втілює на практиці принципи народовладдя, права і свободи громадян, рівні можливості для діяльності різних політичних сил, контроль за діями органів влади.
- Державний бюджет – річний план майбутніх доходів і витрат держави, який складається урядом і затверджується вищим органом законодавчої влади.
- Дефіцит бюджетний – перевищення витрат над доходами в рамках державного бюджету.
- Децентралізація – управлінська політична система, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоврядування з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціональної ваги, а також реалізації регіонально-локальних програм.
- Дисиденство – морально-політична опозиція до існуючого державного (політичного) ладу, панівних у суспільстві ідей та цінностей.
- Дискримінація – часткове чи повне, тимчасове чи постійне обмеження або позбавлення конституційних прав певної категорії громадян за расовою чи національною належністю, політичними і релігійними переконаннями, статтю тощо.
- Діаспора – розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або пануючою владою за межі батьківщини; уся сукупність вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.
- Домінувати – переважати, панувати, підноситися.

- Дуумвірат – спільне правління двох найвищих службових осіб.
- Загальне виборче право – один із основних інститутів виборчого права, який передбачає участь всього населення у виборах без будь-яких обмежень.
- Загальнонаціональна криза – поєднання економічної, соціальної і політичної криз, яке характеризується паралічем державного управління, наростанням у суспільстві анархії та хаосу.
- Закрите суспільство – суспільство, в основі якого є не буття людини як найбільшої цінності, а організоване пригнічення її життєвості і природності, знеособлення й збайдужіння особистості.
- Економічний союз – об'єднання декількох самостійних держав у суспільну економічну територію, на якій відсутні митні та інші перешкоди торгівлі, пересунення робочої сили, капіталів.
- Економічна інтеграція – процес зближення економік ряду країн, співробітництво між ними.
- Економічні реформи – законодавчі зміни в системі господарчої діяльності країни.
- Еміграція – переселення, виїзд за межі держави з метою тимчасового чи постійного поселення в іноземній державі.
- Етатизм – необхідність і виправдання активного втручання держави в політичне, економічне, соціальне і духовне життя суспільства із застосуванням бюрократизації, централізації та концентрації політичної влади.
- Імідж – образ, що цілеспрямовано формується й покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб, організації, держави з метою популяризації, політичної реклами тощо.
- Індустріалізація – створення важкої промисловості (машинобудування, металургія, енергетика) та інших галузей великого машинного виробництва.
- Інфляція – переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових паперових грошей, що спричиняє знецінення їх,

зростання цін на предмети першої потреби, зниження валютного курсу, реальної заробітної плати.

- Інфраструктура – сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне госпо-дарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я тощо).
- Карткова система – система розподілу продуктів, товарів та послуг по картках, які диференційовано видаються державою різним категоріям населення.
- Колабораціоністи – зрадники своєї батьківщини, прислужники окупантів, зокрема німецько-фашистських загарбників у країнах, тимчасово окупованих гітлерівською Німеччиною під час II світової війни.
- Колективізація сільського господарства – примусове або добровільне об'єднання приватних селянських господарств у великі колективні господарства, під час якого відбувалося відчуження селянина від власності на засоби виробництва.
- Компроміс – згода, порозуміння з політичним противником, досягнуті шляхом взаємних поступок.
- Консолідація – зміцнення, згуртування, об'єднання.
- Кон'юнктура – сукупність умов, стан речей, збіг обставин, що можуть впливати на хід і результат якоїсь справи або процесу (наприклад, економічна кон'юнктура).
- Коренізація – політика компартійно-радянського керівництва, спрямована на утвердження контролю за життям національних республік; здійснювалася переведенням діяльності органів управління, культурно-масових закладів, преси на місцеві мови національностей.
- Корупція – підкуп державних і політичних діячів.
- Космополітизм – теорія і практика, в основі якої лежить теза про необхідність заміни національного громадянства світовим.

Криза політична –	тимчасове призупинення або припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості.
Культ особи –	єдиновладдя тоталітарного типу релігійного характеру, що означає раболіпство, сліпе поклоніння “божеству”.
Легітимність –	визначення або підтвердження законності якогось права чи повноваження; здатність політичного режиму досягати суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.
Мажоритарна система –	система виборів, при якій до уваги приймаються тільки голоси, які віддані за кандидата, що отримав більшість голосів на конкретній виборчій дільниці.
Маргіналізація –	незавершений, неповний перехід людини в нове соціальне середовище, за якого вона втрачає попередні соціальні зв'язки, але ще не може повною мірою пристосуватися до нових умов життя.
Менталітет –	стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія.
Міграція –	пересування, переміщення.
Модернізація –	оновлення, вдосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог.
Національно-визвольний рух –	суспільно-політичний рух, направлений проти іноземного панування. Має за мету завоювання національної незалежності, реалізацію права нації на самовизначення.
Національний доход –	новостворена у сфері матеріального виробництва вартість або частина сукупного (валового суспільного) продукту, що залишається після спожитих засобів виробництва.

- Нацизм – політичний рух (з 1919р.), ідеологія, державний режим у Німеччині. Намагався довести право Німеччини на завоювання інших народів, особливо слов'янських, на панування в світі. Поєднував терор проти незгодних з масовою демагогічною пропагандою, слугував обрунтуванням масових убивств людей, геноциду народів.
- Нова економічна політика (НЕП) – особлива політика, яку проводило керівництво Радянсь-кої держави з метою відбудови народного господарства. Включала елементи ринкових відносин при збереженні контролю держави над економікою.
- Номенклатура – пануючий клас радянського суспільства, партійно-державне керівництво.
- Окупаційний режим – система військового або цивільного управління, встановлена загарбниками на захопленій під час воєнних дій території.
- Опозиція – протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, Конституції, політичної системи в цілому.
- Плюралізм – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що базується на існуванні декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, що ґрунтується на взаємодії та протидії політичних партій та громадсько-політичних організацій.
- Політична еміграція – виїзд громадян із своєї країни в іншу на постійне місце проживання з політичних причин.
- Політична система – сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, відносини між соціальними групами, націями, державами та забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.
- Політичні репресії – незаконні, необґрунтовані каральні заходи (ув'язнення в тюрму або концтабір, депортація, позбавлення засобів до

існування, застосування смертної кари) щодо тих, хто чинив або міг чинити опір державній владі.

- Популізм – схильність політиків домагатися визнання їхньої громадської діяльності, популярності, вдаючись до простих, прийнятих для населення аргументів та пропозицій, уникаючи непопулярних, але необхідних заходів щодо вирішення суспільних проблем.
- Правова держава – тип держави, в основі якої — верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави.
- Прагматизм – теорія та практика, основою яких є визнання досягнення поставленої мети (нерідко за будь-яку ціну) головним критерієм якої є результативність діяльності.
- Приватизація – процес перетворення будь-якої форми власності (державної, колективної, особистої тощо) у приватну; передача частини державної власності в будь-яку іншу недержавну власність, трансформація державних підприємств та організацій в акціонерні, колективні, кооперативні, приватні тощо.
- Пріоритет – першість у відкритті, винаході, висловлюванні ідеї; переважне право, значення чогось.
- Реабілітація – виправдання, відновлення доброго імені несправедливо засудженої, звинуваченої особи.
- Сепаратизм – політичний рух, який має за мету відділення від держави частини її території і створення на ній нової держави.
- Соціалістичний реалізм – художній метод у літературі та мистецтві, який вимагав зображати дійсність відповідно до вимог комуністичної ідеології.
- Стагнація – застій в економіці, виробництві, торгівлі.
- Тенденція – напрям розвитку якогось явища.
- Толерантність – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій.

- Тоталітаризм – політичний режим і система державної влади з використанням насильницьких засобів у процесі управління суспільством, з відсутністю політичного плюралізму й демократичних свобод, обмеженням політичних прав усього населення.
- Традиція – форма передачі соціального досвіду; ідеї, звичаї, норми, що передаються з покоління в покоління. Система виникла в середні віки.
- Трудодень – міра витрат праці і міра споживання в колгоспах.
- Українізація – різновид коренізації, що здійснювався на території України.
- Українська революція – глибокі якісні зміни, що відбулися в житті українського суспільства після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій. Наслідком було утвердження державних прав українського народу, утворення двох демократичних національних держав – УНР і ЗУНР і проголошення їх возз'єднання в соборну державу. Основними рушійними силами революції виступали селянські і солдатські маси, нечисленна національна інтелігенція. Поразка революції призвела до втрати суверенності та поглинання українських земель радянською Росією, Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною.
- Українське державотворення – процес формування і діяльності органів державної влади та управління в Україні, спрямований на утвердження суверенітету, розбудову національної держави, розвиток економіки і культури.
- Фашизм – крайня, антидемократична, радикально-екстремістська політична течія, в основі якої — синтез концепції нації як вищої і одвічної реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості; різновид тоталітаризму.
- Феномен – виняткове, незвичайне, рідкісне явище.
- Фемінізм – громадський рух за зрівняння жінок в правах із чоловіками в усіх царинах публічного і приватного життя. Вперше ідею тендерної рівності обґрунтував Платон, який доводив, що жінки і чоловіки однаковою мірою наділені тими чеснотами, які необхідні для управління державою.

- Холодна війна – стан міжнародних відносин, який характеризується довготривалим протистоянням і в той же час неможливістю вирішити його шляхом прямого військового конфлікту (стан відносин між СРСР і США після Другої світової війни).
- Холокост – цілеспрямована політика нацистів Німеччини, заснована на зверхності арійської раси. Мала на меті фізичне знищення євреїв, циган і інших народів неарійського походження.
- Хунта – група осіб, що організовують змову з метою захоплення влади і встановлення диктатури. У колоніальний період і під час боротьби за незалежність у деяких латиноамериканських країнах хунтою називали збори представників місцевого населення, які поєднували функції тимчасового парламенту й уряду, тобто законодавче і виконавче повноваження.
- Централізація – зосередження керівництва, управління в єдиному центрі; зосередження більшої частини державних функцій у віданні центральних установ.
- Ядерна зброя – зброя масового знищення, в основі якої лежить використання ядерної енергії.

Пам'ятка студенту

1. Як давати визначення поняттю

1. Найдіть найбільш спільну (родову) ознаку.
2. Встановіть основні (видові) відмінності.
3. Складіть з цих двох елементів формулювання визначення.

1. Як робити порівняння

1. Розміркуйте, за яким планом можна охарактеризувати явища, що вивчаються.
2. Встановіть їх загальні суттєві ознаки.
3. Визначте суттєві відмінності між ними.
4. Зробіть висновок, який витікає з цього порівняння.

2. Як будувати доказ

1. Сформулюйте думку, істинність якої треба довести.
2. Наведіть і поясніть аргументи, які підтверджують цю думку.
3. Зробіть висновок, який би завершував доказ.

4. Як скласти план

1. Уважно прочитайте матеріал, що вивчається.
2. Розділіть його на основні змістові частини (пункти) і надайте їм назви.
3. Розділіть на змістові частини (підпункти) кожен пункт і теж надайте їм назви.
4. Перевірте, чи не співпадають пункти і підпункти плану, чи достатньо повно відображено в них основний зміст теми, з якої необхідно було скласти план.

План

Вступ

I. Основна частина

1. _____

1.1. _____

1.2. _____

2. _____

2.1. _____

2.2. _____

5. Як рецензувати відповідь

1. Чи викладався матеріал чітко і послідовно?
2. Чи достатньо повною була відповідь?
3. Чи були ствердження, доведені фактами?
4. Чи застосовувались при виступі джерела?
5. Чи було зроблено узагальнюючий висновок?
6. Які були допущені помилки, неточності?
7. Чи грамотною і виразною була мова?

6. Як працювати з історичним документом

1. Визначте тип документа (літопис, мемуар тощо).
2. Визначте час створення джерела, його можливого автора.
3. Виділіть головне у змісті.
4. Визначте, інтереси якої верстви населення висловлює автор.
5. Надайте оцінку змісту джерела, визначте його достовірність.
6. Включіть зміст джерела в систему своїх знань, які отримали в процесі лекційного курсу, семінарських занять та самостійної роботи.

7. Як скласти історичний портрет

1. Становлення особистості історичного діяча.
 - 1.1. Характеристика епохи.
 - 1.2. Біографія історичного діяча.
2. Особисті якості і риси характеру.
 - 2.1. Формування поглядів.
 - 2.2. Вплив особистих якостей на діяльність.
 - 2.3. Ваше відношення до рис характеру особи, яку характеризуєте.
3. Найбільш визначні вчинки історичної особи.
 - 3.1. Дайте характеристику суспільним ідеалам.
 - 3.2. Перерахуйте основні справи життя особи, досягнення і невдачі.
 - 3.3. Вкажіть, які верстви населення підтримували його діяльність, а які ні та чому.
 - 3.4. Визначте його оточення (хто був другом, а хто ворогом і чому).
 - 3.5. Наслідки діяльності особи: а). для сучасників; б). для потомків.
4. Ваше особисте відношення до історичної особи.
 - 4.1. Визначте, які почуття викликає у Вас його діяльність.
 - 4.2. Висловіть своє відношення до засобів і методів його діяльності.
 - 4.3. Дайте власну оцінку його діяльності.

8. Як скласти повідомлення

1. Прочитайте літературу з теми, по якій збираєтесь зробити повідомлення.

2. Вивчіть джерела з обраної теми.
3. Складіть план своєї доповіді (вступ, основна частина, висновок).
4. Під час виступу необхідно говорити виразно і чітко, знаходитись у контакті зі слухачем, слідкувати за реакцією аудиторії.
5. Стежте за собою: жестами, тембром голосу, інтонацією.
6. Висновок має відображати основні ідеї виступу.

9. Як вести діалог

1. Мета діалогу – пошук істини. Діалог – форма колективної пошукової праці, тому не намагайтесь, перш за все, спростувати опонента, доводячи свою правоту. В суперечці є тільки одна правда – нові знання.
2. Не бійтеся помилитись, ідіть на ризик – без цього нема нових знань. Вашу позицію можуть оспорити або спростувати.
3. Нічого не сприймайте на віру без достатнього обґрунтування. Любе ствердження приймайте як припущення, яке треба дослідити і перевірити. Тільки в результаті критичного аналізу можна прийти до того чи іншого переконання.
4. Не наполягайте на своїй точці зору, якщо доведено, що вона є помилковою.
5. Не забувайте: якої б теми не стосувався діалог, треба поводитись чемно, коректно і толерантно.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

**для студентів напряму підготовки 6.030101 – соціологія
6.020301 – філософія**

Укладач: к.і.н., доцент кафедри історії і права ДонНТУ Рощина Л.О.

Рецензенти: д.і.н., професор Саржан А.О., к.і.н., доцент Белікова Н.Ю.